

EUSKARAREN LEKUKOAK BILDUMA - ZUZENDARIA:
Joseba Lakarra, *euskaltzain osoa*.

Azken tituluak

19. *Refranes y Sentencias* (1596)
Ikerketak eta edizioa
Joseba Lakarrak prestaturiko edizioa · 1997
20. *Idazlan guztiak*
FRAI BARTOLOME SANTA TERESA
Julen Urkiza eta Luis Baraiazarrak
prestaturiko lana · 2000
21. *Aita Juan Mateo Zabalen Sermoiak (II)*
JUAN MATEO ZABALA
Luis Villasantek prestaturiko lana · 2000
22. *Gueroco guero*
PEDRO ANTONIO AÑIBARRO
Blanca Urgellek paraturiko edizio kritikoa · 2001
23. *Eusqueraren berri onac*
AITA AGUSTIN KARDABERAZ
Patxi Altuna eta Esther Zulaikak
paraturiko edizio kritikoa · 2004
24. *Birjinia, edo donceil christaba*
Ikerketak eta edizioa
Jose Antonio Mujikak prestaturiko lana · 2009
25. *Egiategiaren filosofo huskaldunaren ekheia*
Bigarren liburua
Txomin Peillenek prestaturiko lana · 2010

Euskararen Lekukoak Bildumaren gainerako tituluak in:
www.euskaltzaindia.net/iker_jagon/bildumak/lekukoak

EUSKARAREN LEKUKOAK BILDUMA

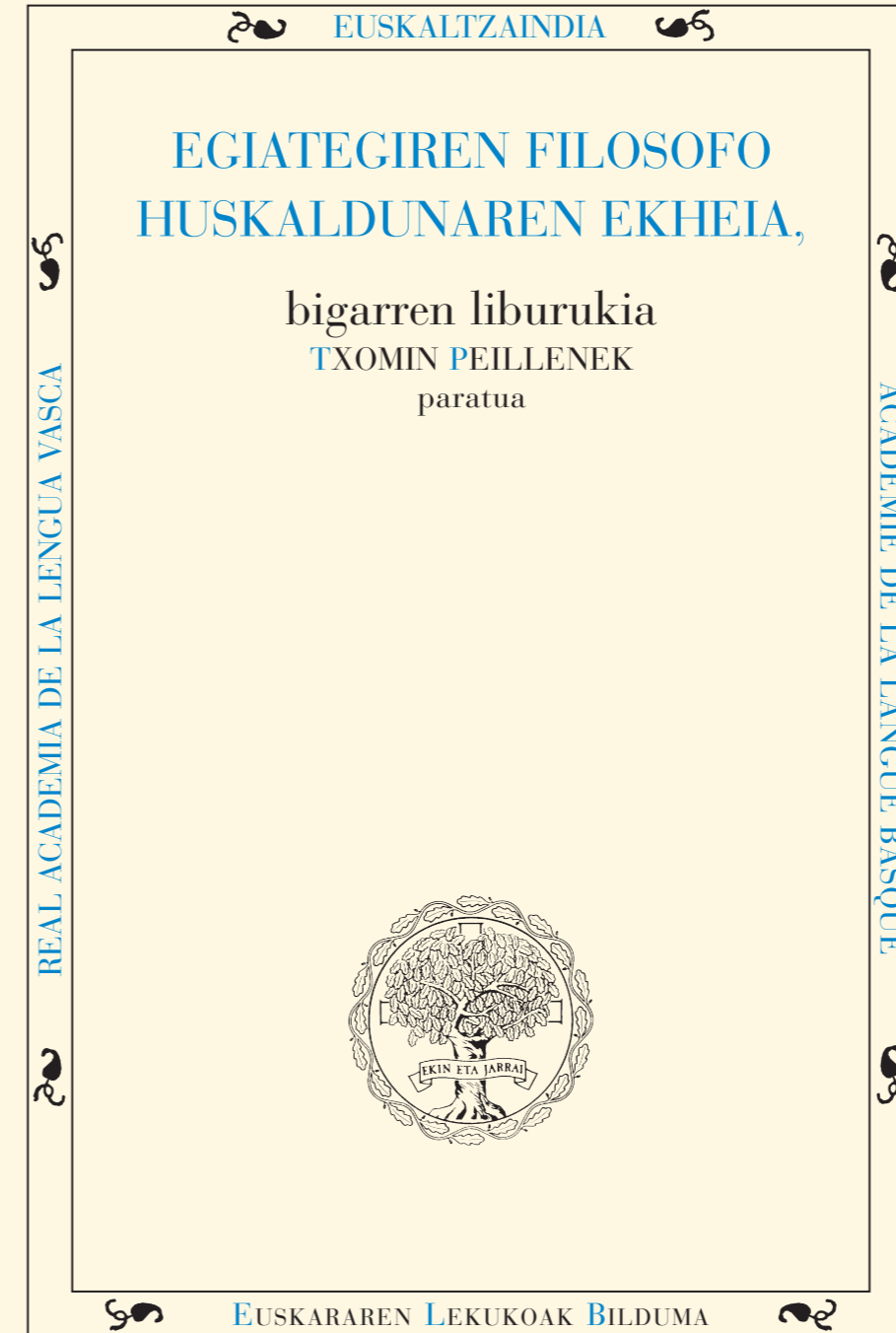
Mendez-mende, edozein euskalki eta edozein literatura motatan euskara landu duten autore eta hizlariekin eta arrazoi batengatik edo bestegatik estudiantuak izatea merezi duten testuekin liburu bilduma bat osatu nahi du Euskaltzaindiak. Euskararen lekuko horiek gaurko eta etorkizuneko ikasle, irakasle, idazle, euskaltzale, euskalari eta abarren eskuetan modu egoki eta artatuan jarri nahi genituzke
Bilduma honi esker.

laguntzailea:

e.l.
25

EGIATEGIEN FILOSOFO HUSKALDUNAREN EKHEIA, bigarren liburukia Txomin Peillenek paratua

TXOMIN PEILLEN Parisen sortu zen, 1932an. Gurasoak zuberotarrak zituen. Biologian lizentziatua. Letra eta Euskal Ikasketen doktorea. Paue eta Aturri Herrialde-etako Unibertsitatean irakasle izana, gaur egun irakasle katedradun emeritua da. Idazlea. Euskaltzain oso izendatua 1988ko apirilaren 29an eta euskaltzain emeritua 2007ko azaroaren 30etik. Euskaltzaindiaren Onomastika eta Literatura Ikerketa batzordeetako kidea da. Gaztetan Andima Ibinagabeitia eta Jon Mirande ezagutu zituen. Andimak euskal literaturan murgiltzeko bultzatu zuen eta Mirandekin batera, 1962an, *Igela* aldizkaria sortu zuen. 1962an argitaratu zituen lehenbiziko ipuinak: *Azken inkesta*, *Tximinuaren segretua*, *Tristan ta Isolt*. Genero literario ugari landu ditu Peillenek, hala nola nobela, poesia, haurrentzako ipuinak, poliziakoak, itzulpenak. Ikerketa etnografikoa ere jorratu du - *Animismoa Zuberoan* eta *Allande Elixagari Ligiarraren* lanak, besteak beste- eta *Paristar euskaldun bat (ni... neu)* deituriko biografia idatzi du. *Ale gorriak*, *Ale berdeak*, *Jende ederrak lanean* edota *Biziaren hiztegi*az dira bere lan aipagarri batzuk. Sari asko jaso ditu, besteak beste Txomin Agirre saria, hiru aldiz (*Gauaz ibiltzen dena*, *Itzal gorria* eta *Kristina Bolsward* lanengatik). 2009an Euskal PEN Idazluma saria eta Manuel Lekuona Saria jaso zituen.

Jüfef EGIATEGI
FILOSOFO HÜSKALDUNAREN EKHEIA II

Jüsef EGIATEGI

FILOSOFO
HÜSKALDUNAREN EKHEIA
(bigarren liburukia)

EUSKALTZAINDIA

BILBO

2011

Argitalpen honen fitxa katalogafikoa eskuragarri duzu Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekako katalogoan:
www.euskaltzaindia.net/azkue

La ficha catalográfica correspondiente a esta publicación está disponible en el catálogo de la Biblioteca Azkue de la Real Academia de la lengua vasca:
www.euskaltzaindia.net/azkue

Les données bibliographiques correspondant à cette publication sont disponibles sur le site de la Bibliothèque Azkue de l'Académie de la langue basque:
www.euskaltzaindia.net/azkue

A catalog record for this publication is available from the Azkue Biblioteka, Royal Academy of the Basque language:
www.euskaltzaindia.net/azkue

© Txomin Peillen

© EUSKALTZAINDIA / R.A.L.V. / A.L.B.

Eskubide guztiak jabedunak dira. Ez da zilegi liburuki hau osorik edo zatika kopiatzea, ez sistema informatikoeekin beronen edukia biltzea, ez inongo sistema elektronikoko edo mekanikoko, fotokimikoko, magnetikoko, elektrooptikoko, fotokopiaz, erregistratuz edo beste bitartekoz berea transmititzea, aipamenetarako izan ezik, argitaratzailearen edo *copyright*aren jabearen alde aurreko eta idatzizko baimenik gabe.

Diseinua: Ikeder, S.L.

Aurreinprimatzea: Ikur, S.A.

Inprimatzea: Baster, S.L.L.

ISBN: 978-84-95438-65-2

Lege-gordailua: BI-2401-2010

Aurkibide

Hitzaurrea	ix
Edizioa	1
Ametsetzaz	3
Eskerhaurretzaz edo bastartez	6
Biziaren laburgoaz	7
Akadoi azkenaz	9
Damorriaz	11
Bizitziaz	13
Bekhaizgoaz	15
Adiskidegoaz	17
Izkontziaz	20
Begithartiaz	24
Amorioaz	26
Zahartarzünaz	27
Nihaurengoaz	29
Egiaz	33
Denboraz	36
Sorgin eta belhagiletzaz	38
Soldado edo gudarietzaz	41
Aberastarzünaz	49
Jakindiaz	52
Dihariaz edo diruaz	56
Patuaz	62
Igermenaz	67
Errükiaz edo piedadiaz	71
Emaztetzaz	73
Zorihonaz	77
Gerlaz	81
Handitarzunaz	85
Zorthiaren bürüzairietzaz	91
Laidorietzaz	94

Jendiaz	98
Auherkeriaz	100
Ozartiaz	103
Herriaz	105
Bakiaz	108
Eskelegoaz	111
Paganoetzaz	114
Iripediaz	116
Pheredikiaz	121
Aphezetzaz	125
Printzietzaz	129
Ordainetzaz	136
Errelijioniaz	139
Aberastarzünaz	149

Hitzaurrea

Bigarren idazki baten kondaira hitza

Jusef Egiategiren liburua 155. zenbakiarekin Pariseko Bibliothèque National delakoan aurkitu nuenean konturatu nintzen nonbait ehun eta hogeitatu orrialde eskas zituela. Galdutzat eman nituen. Handik hamar bat urte Patri Urkizu bertso bilketa baten egiten zebilelarik, 156. esku idazkian alegia «Recueil de chants gipuzcoan» edo gipuzkoar kantu bilduma baten barrenean aurkitu zituen nik idoro ez nituen ehun eta zenbait orrialdeak.

Esku idazki horrek lehenaren* erreferentzia alderantziz baditu bere abantailak eta bere akatsak. Abantaila da Egiategik ez duela bere hiztegiaren larramenditzeko asti osoa izan eta, erabilera deitoragarria gogoan sartu baino lehen, bere jatorrizko hizkuntza zer zitekeen hor ikus genezake. Gainera «zuzenketen» azpian irakur liteke lehen idatzaldia. Abantaila eta alde ona ere da, agian, gaiek lehen liburuan baino hobeki berotu eta goi hatsa eman diotelako gure idazleari.

Akatsak, ordea, esku idazkiaren itxurari lotuak dira, ezen esku idazki hau lehenaren alderantziz ez delako garbitan ipini eta zirriborroa delako. Orrialde batzuek, orduak eta orduak eskatu dizkirate irakurtzeko, horregatik eta modan dagoen arren, idazki horren fotokopia Euskaltzaindian dago.

Esan dut manuskrito horrek ekartzen dizkigula Jusef Egiategiri buruz xehe-tasun asko; kapitulu oso bat Belatar aitonen semeen goraipamena delarik eta lehen liburuan aitonen seme bati zuzentzen delarik gure gizonak etxe horrekin zituen harremanak salatzen dizkigute. Badakigu Joan Felipe Belakoa Poloniako erregearen alde gerla egitera joan zela euskaldunekin eta hain zuzen Egiategik kontatzen digu nola gerla ikusi duen, nola soldadu egon den Polonian eta Alemanian Berlinen ibili den (ik. *Gerlaz, Soldado gudarietzaz* eta *Bakiaz* kapituluak).

Egiategi filosofo eta soldadu bai, eta horregatik gerraren moral eta material kalteen aurka idazten badu, antibelizista bada, ez da soldadutzaren etsai, ba-koitzak armada bere lurraren zaintzeko edukitzen badu, behintzat. Beraz Egiategi J. F. Belakoaren kanpoko gerletan ibili da. Han, nonbait, zauritua izan

---

* Tx. Peillen, *Jusef Egiategi. Filosofo Hüskaldunaren ekheia*. Euskaltzaindia, Bilbo 1983.

zitekeen zeren handik itzulita Belak «Royal Cantabres» Erregimentua antolatzeko duelarik gure filosofoa ez da zerrendetan agertzen, agian, orduko elbarritua edo zelako idazlea.

Berak lehen liburuan dio parrokiako maisu «parropiako errejent» izan dela eta elebidun den hirugarren liburuan idazten du «kolegioko errejent» izan dela. Egia da Frantses iraultza baino lehen eta haren lehen urteetan Maulen Belatar baten diruekin kolegio bat sortu zela eta hor bi «*maître d'humanité*» hartu zituztela. Haietarik izango zen Egiategi, baina bien izenen ondotik gabiltza oraindik. Argi dago, bestalde, eskuen artean eduki zituela Egiategik Jakes Belak XVII. mendean frantsesez idatzi *Tablettes* delakoak eta beharbada zati batzuk mailegatu eta itzuli.

Bestalde, badakigu E. Lambertek erranik Belako zaldunak Larramendi Baionan bisitatu zuela eta elkarrekin hitz egiteko latina erabili zutela, halaber Larramendiren hiztegia Sorhuetako Belatarren jauregian zegoela. Jauregi hori beti zutik dago eta hor alboan dauden ikastolako ikasle irakasleek jakin dezatela Egiategiren eta Belaren itzalean daudela.

Ahaleginak egin arren oraindik ez dugu bataio agiririk ez hil agiririk ediren. Belatarren goraipamenean, ordea, ikusten da Egiategik aitortzen duela Jean de Bela hil dela, beraz, liburua 1796-1797.ean berriz ukitu zuela, nahiz azalean lehen liburukian 1785. agertu; Koldo Mitxelenaekin sumatu genuen bezala liburu hau ez zen Frankfurten argitaratu.

Horrez kanpo, kapitulu nagusien artean badaude erlijioari buruzkoak: hor ere bere eskarmentuak gogoan, ederki idazten du kontraesan osoan lehen kapituluetan agertzen diren teologoek aurkako eta lehenbiziko protestanteek aurkako letrorok, liburuki honetan edozein federen aldeko tolerantzia argudiatzen du. (ik. *Apeztezaz, Errelijioneaz, Paganoetzaz, Pheredikiaz* kapituluak). Egia da garaiko ideietan dagoela. Nahiz kontserbadorea izan Mogel baten antzean, nahi ala ez, garaiko «argien mendearen» kritika kutsua daukate biek.

Aurkibide zaharra. Ondotik doan aurkibidea lehen tomoan agertu zen eta orain testuarekin batean etorriko zaizue.

Hona liburu horren lehen alea argitaratu nuenean zer idatzi nuen: «Tx.P.en oharra: liburua 217 orrialdearekin bukatzen da, XXXX berezitatik landa, 218 erditan aldatzailearen izenpea: Joffrion».

Gero, gaineratzen nuen «orrialdedun kapitulu guzi horiek galdu egin dira» eta ematen nuen ondotik, Egiategiren hizkera jarraituz, *zekidoren* zerrenda.

223	Emaztetzaz	Ametsetzaz	290
228	Zori honaz	Biziaren llabürgoaz	294
230	Gerlaz	Akabi azkenaz	297
231	Handitarzünaz	Damorriaz (melenkoliaz)	301
233	Sortiren	Bizitziaz	307
		Bürüzarietzaz	309
236	Adiskidegoaz	Bekhaitzgoaz	310
238	Izkontziaz	Laidorietzaz	311
242	Begithartiaz	Jendiaz	312
244	Amorioaz	Adiskidegoaz	313
245	Bakiaz	Zahartarzünaz	315
247	Nihaurengoaz	Eskelegoaz	325
251	Egiaz	Paganoetzaz	328
256	Sorginetzaz	Iripediaz	330
259	Soldado gudarietzaz	Pheredikiaz	336
268	Aberatstarzünaz	Apezetzaz	343
271	Jakindiaz	Ordaiñetzaz	350
275	Dihariaz	Errelijioniaz	353
284	Igermenaz	Aberatstarzünaz	364
288	Errükiaz		

Bigarren liburukiaren aurkibidean ikusten da frantseseko aurkibide bat erabili duela euskarazkoa 322. orrialdetik aurrera itzultzen bada (*paix, pauvreté, païen, peuple, prêche, prêtre*).

Zerrenda hau irakurtzen denean lehen alean agertzen diren gai berdinak badaude: *izkontziaz* (ezkontzaz), *egiaz*, *amorioaz*, *adiskidegoaz*, *ametsetzaz*, baina lehen alean gaia teoriari azaltzen bada, bigarrenean Euskal Herriko bizi moldeak kontatzen zaizkigu.

Gainera, zerrendan agertzen ez den «Patua» artikulua «Dihariaz» eta «Igermenaz» delakoen artean sartzen da. Horrez kanpo lehen zatian agertzen diren izenburuak berriz ematen ditu, *Ametsetzaz* hurbil berdin berdina, *adiskidegoaz* eta *abratstarzünaz* oso bestelako testu batekin.

Horrez gain lehen liburukian «zekidorak» edo kapituluak zenbakidunak baldin badira, galduta eman nuen bigarren eskuidazki honetan gabe daude.

Egiategiren grafia

XVIII mendeko Zuberoako literatura euskalkiak, frantses grafia du oinarritako nagusia horregatik:

1. *au* diptongoa, frantsesen ohituraz *ô* ahoska ez dadin, < *ao* > idazten du: *ao-kerà, hao, laor, gaossa* antzean.

2. *ai* diptongoa frantsesez gisa *e* ahoska ez dadin < *ai* > idazten du: *gaiia* (gaua).

3. Frantsesez *e* mutua asko dagoelako euskarazko ahoskerarekin ebaki dadin < *é* > ematen du frantsesez bezala, kasu gutitan < *beré, bersé, mempé* > eta aditz jokatueta < *diréla* >.

4. Zubererazko *u* eta *ü*ren bereizteko, frantses grafia darabil < *ou* > eta < *u* >.

5. Zubererazko *p* aspiratua < *pp* > idazten du.: *appal, appur*.

6. Halaber < *k* > hizkia darabila beti kontsonante aspiratuaren idazkeran *ekhia, khea, khentzeco* baita hitzen barnean ere gehienetan *jarraiki, gaizki, eskernio, akabil/acccabil/acabi* baina *beroagoric, dugunic*.

7. < *lh* > eta < *nh* > naski *l, n + h* dira, ez sabaikariak okzitano grafian bezala.

8. < *tt* > < *ll* > eta < *dd* > ez dira agertzen nahiz zuberotar ahoskera herrikoian badauden, baina manaxen alderantziz *ñ* bizirik dagoelako Zuberoan eta jadanik, gaur bezala *ñ* agertzen da grafia hibrido batean: *iñ, artzaiña, gaiña, ordeñu*; guk hala-hala utzi dugu. Tildea ere badarabil, batzuetan, Egiategik < *n* >ren lekuan, *ziradiã*.

Aurreko arau horiek ez ditu beti jarraitzen eta anarkia osoa sartzen hasten da zistukarien idazkeran, afrikatuak beren artean nahasiz, frikatibuak afrikatuekin eta hitz bakoitzari bizpalaur grafia emanaz, hala nola *erakhouts, erakhouci, erakhoutzi; sinhestial/zinhestial/sinheztia, eresumal/erezuma* idazten du. Bestalde *gaizki/gaizki*, bai eta *serbutzatzen/zerbutzatzen* irakur daitezke.

Halatan ere *x* eta *tx* entzat ez darabila grafia zaharrik, ez frantsesezko < *ch* >, < *tch* >, baina < *sch* > *herescha, schuschentzen* eta < *tsch* >: *etsche, tschar, tshipi*.

Euskarazko *s* eta *z* nahasten ditu berdin idazten duelarik *soldado, sen(zen), essarri (ezarri), sabiltzalaric*. Halaxen gure *z*-a: < *c* > da *gucier*, < *s* > *saldi*, < *ss* > *gossamen*. Arau gorapilatsu horiek ere ez ditu beti betetzen Egiategik. Gainera ahoskeran zubererak ez du sekulan holako nahaskeriarik eduki, Oihenart eta beste lekuko. Halaber, < *r* > bakunen eta zuberotarrek orain ere ederki gorde dituzten < *rr* > dobleen ahoskeran zernahi irakur daiteke: *erresumal/eresuma, pikaray/pikarray, arrancuratzen/arrankuratzen, errege/erege*.

i bi bokalen artean dagoenean < *j* > idazten du gehienetan: *suja, (süia) zerejola (zereiola)*.

Egiategiren fonetika bitxia

Erdialdeko euskaraz, aplikatzen diren arauak, zubereraz oso gutitan erabiltzen direnak ia beti erabiltzen ditu Egiategik, sekulan, eta inon ikusi ez diren grafiak edo ahoskerak eskainiz:

-*lt* / -*ld*. Ahoskabeen ahostuntzea maiz agertzen da Egiategiren lumapean hipelapurtarismo batean *falta*-k ematen du < *falda* > edo < *faldha* >, baina behin edo beste < *falta* > agertzen zaio zuzendu gabea.

-*nt* / -*nd*. Latinezko *voluntatis*-ek gaztelaniaz *d* bat hartu du bigarreanean *voluntad* eta lapurteraz lehenean *borondate*, zubererak bere bidetik *boronthate* eman du baina Egiategik, lapurtarrak baino lapurtarrago, *borondade* eta *borondadhe/ borondathe*, *onesdade*, *banidade* eta beste ematen dizkigu.

-*rt* / -*rd*. Bertuteak aldaera horiek ditu: *berdudea*, *berdhudea*, baina *berduthea*, *berthudea* ere, halaber zergatik ez dakigula eta espainola baino urrunago joanaz *liberdadia* irakur dezakegu (zubereraz orain *libertatia*) baita *adheratzen* (ateratzen) Halere hor ere *sorthaldi* idazten du ez *sordaldi, agian euskarazko hitz zaharragoa delako halaber *sarthü*, *senthagaila*, *guerthaldi*, eta *althare*.

(Lehen tomoa XX. mendeko grafian eman nuen hiztegiaren zailtasunei grafia nahasiena metatu ez nahiz, irakurketaren ez zailtzeko, hemen ere berdin egingo dut lehenarekin batasun baten eradukitzeko baina idazlearen fonemak ahalik eta gehien errespetatuz.)

Jende izenen grafiaz

Ez du euskara batuaren ez eta gaztelaniaren latin izenen españoltzeko ohitura jarraitzen, alegia *-us* bukatzen diren izenak oro «-o» jarritz, ez eta frantsesaren «e»rekin. Lau aterabide ditu.

1. Latin edo grekerazko itxurapean utziz, *Albinus*, *Amphinomas*, *Cyrus*, *Eneas*, *Flavius*, *Heraclius*, *Marcus Valens*, *Mellelus*, *Seleucos* eta beste gutxi ezagunak.

2 *-anus* ekin bukatzen direnak *-an* ematen (frantsesez *-en*, gaztelaniaz *-ano*) *Adrian*, *Dioklecian*, *Domician*, *Gordian* (fr. *Dioclétien*, *Domitien*, *Gordien*) (Berdin hiritar eta erlijio izenekin *Athenian*, *Erruman/Errumen*, *Arian*, *Khirstian*, *Lutheran*).

3. *-us*-ekin *-es* ekin *e*-kin, kontsonante batekin bukatzen direnak maiz «-a»: *Alexandra*, *Aristota*, *Heroda*, *Mercura*, *Moysa*, *Platona*, *Pompea*, *Tybera*. Eta horretan Iparraldean ez da bakarra.

4. Frantses itxurapean, *-on*-dun batzuk ematen ditu: *Caton*, *Ciceron*, *Platon* / *Platona*, *Pharaon*. Grafia horiek diren bezala utzi ditugu.

Egiategiren hizkuntza

Aditzaren aldetik XIX. menderaino Zuberoan erabiltzen zituen aditz antzak jarraikitzen eta zehatzki erabiltzen ditu beren osotasunean errespetatuz: *zereion*

(ez orain bezala *zion*), *dereit* (ez orain bezala *deit*), *dereist* (plur.) cf. bizkaieraz *deust*.

Gainera orain ere Zuberoan gorde diren aditz moduak darabiltza:

1. Geroaldi zaharra: *date* ‘izango da/izanen da’, *düke* ‘edukiko du’
2. Ahalezkoan *iron*: *diro* ‘dezake’, *liro* ‘lezake’

Bitxikeria bat aurkitzen da Egiategiren *egon* aditz trinkoan, batean *diaude*, *zeuden*, baita beste horrenbestetan bizkaieraz eta lapurtera zaharrean erabilitako *dagotze*, *zegotzan*.

Morfo-fonetikaren aldetik zuberera zaharrarekin Egiategiren hitzen erabiltzeko «banaiteak» badaude, batzuetan, batik bat < *h* >en lekuan edo izatean:

lehen	orain
<i>helthü</i>	heltü
<i>ürhün</i>	hürrün
<i>harma</i>	arma
<i>harmada</i>	armada
<i>zorhozten</i>	zorrozten eta beste.....

Hiztegiaren aldetik

Hor dago iltzea, Egiategik erabili duelako Larramendiren hiztegia, eta handik hartu egiazko gipuzkera, bizkaiera baita zoritxarrez Larramendik asmatu *terminacho* asko. Egia da berotzen denean idazleari ahaztu egiten zaiola «hitz hobetuen» erabiltzea eta ez duela beti astirik izan bere lehen emaitzaren zuzentzeko.

Bigarren ale honetan, agian, gutxiago daude Egiaz eta Erljioaz idatzi kapituluetan izan ezik. Lehen alea garbitan baldin bazen bigarren hau zirriborroa eta esku on batek aldatu gabea zen, horregatik ikusten zen lehen aldiko idazkera erdi ezabatua, gainetik idatziz «hobe». Hobe hori zen:

1. Zuberotar hitz batzuen forma aldatzea lapurtartzea Oihenarteren bidetik segituz, halaxe *berze* hitzaren azpian *beste* irakurtzen da ezabatua. Gainera hitz elkartuetan ahaztu egiten zaio zuzentzea eta *haiñbeste*, *bezaiñbeste* idazten du eta batzuetan *beste* bat ez du zuzendu. Naski, kapitulu guzietan zubereraren hitzak itzuliko ditugu, baina batzuk maiz gertatzen direlako aurretik abisatzen zaituztet hauek direla:

aidürii: zain (aditzondo)

aizo: auzo

arauiala: arauera

argüsten: itzaltzen

arrazo: arrazoi

aski: nahikoa

auber: alferretan

barats: bare

bedera: bana

bekhant/bekhan: bakan

bena: baina, baña

doi: behar den neurrian

ekhi: eguzki

elbe: hitz (ez idatzia, ahozkoa baizik)

erbo, *erbaiten*, *erhoko*: erahil

eskelegoa: txirotasuna

ezi ez: ezen ez

gai: gau

honki: ongi (sekulan ez darabil oraingo
untsa)

hürren/hüllen/hüllan: urran, hurbil

idoki, *idokitzen*, *idokiko*: khentü, kendu

jalki/ jelki, *jalkiten*, *jalkiko*: atera, irten

jin, *jiten*, *jinen*: etorri

khorpitz: gorputz

khözü: kutsu

legar: zerga

mintzo: ahots

otsez: alegia

ühaitz: mendi ibai

ükhüratü, *ükhüratzen*, *ükhüratuko*: gelditu

urthiki, *urthikiten*, *urthikiko*: jaurtigi

zothükatü, *zothükatzen*, *zothükatüko*: igi-
tzen, mugitzen hasi

2. Larramendiren hitzak erabiltzea. *Diccionario trilingüetik* hartu hitzen zuberearen hitz jatorren lekuan ezartzea, idazlana bukatuz geroz egin zuen. Halaxe, *akadoi* hitzaren azpian *jüjamentü* irakurtzen da. Halaber *bage*, askotan *gabe* baten gainetik idatzia dago, eta beste anitzetan ere *gabe* «zuzendu gabea» egon da. Hona Larramendiren hitz horien zerrendatxo bat, besteak testuan daude.

aboaztü: ezabatu

adorgoa: asperdura

adüstia: latza

adra: arau

adrakaizki: arau gaizto

akadoi: epaile

akarraba: egokitze

akadoikeria: auzikeria

akogatü: ito, zapaldu

arakai: hazkurri

araukerrak: konponbide

araukidate: konponbide

arauzkida: konkordia

arpetz: aldarrikapen

artzondi: adeitasun

atzurka: uka

bairatu: bereganatu

banutz: arrunt

bapilde: komentu

bakite bakida: elkarte

bailleraki: hitzarmen

batzigoa: paktoa

beillaro: ernetasun

beondaztü: begira egon

betanda: betegintza

betustitu: kontsideratu

bilakindu: egiaztatu

billekindu: bilakindu

bildor: bitoria

billareki: talde

egobiar: ezaxola

damorria: melankolia

dierri: nazio

desarau: arau eza

ekantz: antza, itxura

ekarai: jenio

ekarrai: baldintza
ekidatu: sortu, kreatu
ekidar: ahalmen
ekidrana: ordena
eragoa: kondenuatu
eranpetzen: jasaten
eripetü: epaitu, kondenuatu
estirletzen: ahultzen
etartu: onartu
ezarpe: menpeko
ezegokida: egonezin
esonde: aholku
galkida: usteldura
giziberi: txikikeria
goarpe/khurpe: sekretu
gogarte: ausnartze
gomatu: isladatu
gomarte: alai
gordozten: debekutzen
irabi: iraulketa
irar: ikur, marka
iripedi: populu
irudesti: irudimen
jaigura: sortzezko

jardasten: borrokatzen
kaltarrai: eraso
katarraitu: persegitu
lamaldu: eztitu?
letarta: probidentzia
lezarartze: adimen berotze
loteki: esklabo
megope: izpiritu
menausta: jazarpen
naidar: errege diktamen
nazaro: konplexio
oizterkin: ohitura txar
oldeki: ustegabea
ontarte: bertute
opakatu: opatu
orlunda: eki ordulari
otsandiki: ospetsuki
ozarte: pazientzia
pozkada: kontsolua
pozmagarri: alagarri
zaitirandu: kontserbatu
zelakodi: kalitate
zideperatu: bilaundu
zilzikide: moral

Francisco de Aizkibel eta Manuel de Larramendiren hiztegiak irakurri arren argitu gabeko lauzpazortzi hitz gelditu zaizkit: *athegita* (atari?), *degobia* (egobia ezaxola?), *diikeraziak*, *erremalga*, *eseituko* (esetsiko?), *lamaldu*, *menaskaro* (menasta “metal”, Larramendik). Halaber, bizpahiru biografia irakurri arren Antzinateko jende ospetsu guzien aztarnak ez ditut ediren ahal izan. Acentius Alidinako apezpikua, Antica Annibalen laguna, Corneilla kapitaina, L. Cursa historilaria, Frelon, Melellus.

Egiategiren idaztankera

Lehen liburukian legez, bigarren zati honetan perpaus luze eta katramilatsu batzuk ditu. Filosofo askoren gisa, metafora eta metonimia asko darabilta. Gaia-
 ren harilkatzeko, maiz kapituluaren hasierako aurkezpena definizio batekin hasten du eta batzuetan Larramendiren erabiltzeak ez dio laguntzen. Bestalde, argi dago berak idatzi bezala «kolegioko errejent» izan dela; azken horretan Mauleko kolegioan «humanitate irakaslea» izango zen, horregatik Antzinateko idazle, errege,

printzeen, gudarien aipamenak batzuetan aspergarriki metatzen ditu, maiz gauza berdinarek errateko. Halere aipamen gehiago darabil, batzuetan atsotitz direnak edo eredu hitzak direnak.

Egiategiren mintzaldiera. Egiategi erreformista

Lehen liburukitik ez dago arte handirik, erreformista bat ikusiko dugu, diruaren eta aurre kapitalismoaren etsaia, lehenagoko denborez topiko batekin datorena, hots bere gazte garaia oraindik XVII. mendeko austeritatean bizi zenaren garbaitan. Halaz ere, hiru kapituluak gizonaren pentsamendu berrizalea agertzen digute, bere eskarmentuen bidez nolakotu zen. Bere bizitzaz dio soldadu egon dela Polonian eta Prusian ibiliz eta handik ekarri dukela gerlarenganako ezinikusia. *Gerlaz* kapituluak armadek jende xeheetan egiten dituen sekulako kalteak gaitzesten ditu. Gero *Gudarietaz* eta *Bakeaz* kapituluak armadaren beharra, haren eginbidea, eta haren mugak aztertzen ditu.

Errelijioneaz kapituluak azpimarratzeko da nola erlijio aniztasunaren alde dagoen, nola erlijio gerlak kondenatzen dituen, eta nola eskatzen duen protestanteentzat tratatu hoberik izan dadin. Badakigu airean zeudela ideia horiek, baina bestalde eskuen artean zituela Egiategik Jakes Belako protestantearen frantseseko *Tablettes* delakoak, beste liburu batean imitatuko dituenak erreferentzia.

Ohargarria da ere musulmanen ohituren goraiipamena, hala nola turkoena nahiz aitortzen duen garaiko kristauen etsai handienak direla.

Aipamenak hamazazpigarren mendeko euskal idazle gehienek alderantziz gutitan ditu bere aipamenak jatorrizko hizkuntzan ematen eta lehen liburuan ikusi genuenez, apur bat Axularren gisa, formula aberasten du, apur bat aldatzen ustez, eta bere irakurleen heinera egokitzen. Gai batzuekin hala nola aberatsak edo dirudunak, gerla, gudariak, adibide asko ematen du, frantses liburu batetik hartuak ezen, behin, frantsesetik abiatzen baitu esaldia, ezabatzen du eta ondotik euskaraz ematen. Pentsatzen dut ere hamazazpigarren mendeko Belaren *Tablettes* delakoak irakurri zituela; pazientzia higaturik irakurketan erkaketa hori ez dut egin baina biak irakurri ditudalakoan, oroitzen naiz zati batzuk antzekoak direla.

Halere egitasmoa ikusten denean ez da liburu horren itzulpena, ezen izenburuak euskaraz alfabetoaren zerrendan badaude, frantsesera itzultzen baditut gisa batez edo besteez ez dut inolako ez alfabeto orden ez eta ideia orden zehatzik ikusten bigarren liburuki honetan.

(Lehen liburukian baziren lehen bederatzigarren kapituluak, giza eskarmentuen eta heziketaren gaiak, hurrengo hamarretan familiaren barneko eginbideez,

ondoko beste lauetan biziak eta heriotzaz, gero berriz bost kapitulu, maitasun eta gorrotoez).

Saiatu naiz Antzinateko jendeen eta lekuen izenak zehazten baina bospasei badiira XIX eta XX. mendeko entziklopedietan aurkitu ez ditudanak.

Aurkibideen aldaketa batzuk

Gorago ikusi badugu lehen liburuan iragarri ez zen kapitulu bat hemen agertzen zaigula eta lehen liburuan aipatu gaiak berriz errepikatzen direla, aurkibideen erkatzeak beste hau dakar.

lehen liburukian hitzeman

Akabi azkenaz

Sorginetzaz

Soldado, gudarietzaz

Dihariaz

Errükiaz

bigarren liburukian agertua

Akadai azkenaz

Sorgin eta belhagiletzaz

Soldado edo gudarietzaz

Dihariaz edo diruaz

Errükiaz edo piedadiaz

Aldaketa horiek darakutsate, Egiategi tinkatua zela mintzaira garbitasunaren eta ulergarritasunaren artean, batzuetan irakurle arruntaz oroitzen zelarik.

Erabilitako idazkiak

Aizquibel, J. Fr. de; *Diccionario basco-español, euskeratik erderera biurtzeko itz-tegia* E. Lopez ed. Tolosa 1883-1885.

Altuna, F. S. J.; «Larramendiren hiztegi berria», *Euskera* XII, 1967, 148-300.

Bela, J. de; *Tablettes*, Eskuidazki argitaragabea. Archives départementales de Pau Ms IJ 62/2, Maulen egina 1650.

— *Commentaires à la coutume de Soule*. 1667. ingurukoa, Baionako Euskal Erakustegian dagoena.

Egiategi, J.; (Txomin Peillenek moldatua), *Filosofo hüskaldünaren ekheia* (1785) Ed. Euskaltzaindia, Bilbo 1983.

Larramendi, M. de; *Diccionario Trilingüe Donostia*, 1745. Bigarren argitalpena Don Pio Zuazurena, 2 liburuki, Donostia, 1853.

Mitxelena, L.; «Eraskin gisa», *Egan* 1-3, 1963, 78-81. Egiategiren *Aberastarziün güzien giltz bakoitza*, orduan, Urkixo mintegian zegoen esku idazkiak).

Peillen, Tx.; «Juseff Egiategi, Larramendiren zuberotar jarraikizale bat», *Egan* 1-3, 1963, 75-77.

— « Un historien de langue basque au XVIII ème siècle Jusef Egiategi », *Bulletin du Musée Basque* 104, 1984, 65-85.

— «Oihenarteren eragina Egiategirengan», Oihenarte kongresua, Euskaltzaindia Donapaleu, 1994. *Iker* 8 Bilbao: 467-477.

EDIZIOA

Ametsak ziradiala gezürraren aüzo hüillanenak zioana aspaldian erhaustürük dago. Makrobek, sinheste handia zianak heetan, irur herrokatan dütü jarri; lehenian gauza helgeiak dütianano salhatzen helthü direnak dirade ardüra ta ükha eztaitekinak: Josefen erran hetarik egia bada haren kondaira, ezi karzeroan zagoelarik bi lagünekila, heen ametsak zütian azaltü, ziolarik batari herio ahalkegarriaren gerthaldi¹ zatekiala, berziari aldiz bere autakinatik ohorezko zela jalkiren, egia bietan gerthü zena.

Geroztik ere Faraonen ametsaren azaldian Egiptaren zazpi urthetako soiltar-züna zianian erabaki ta Danielek ber gauza ziana asmegitatü.

Orozbat Josefek Ama Berjinak² bere senharra ametsian Errege Herodaren arakheitik³ Jesusen salbatzeko zianian Egiptarat eraman ta bigerren ametsaz hirur urtheren landan errege haren herioaz jakintürük Palastinarat zenian ethorri⁴ Egia heen jakilegoak Ordeñü Zaharrian ta Berrian dautzeno hoberik mündian eztago.

Berze pharte Homerak lürreko megopiak⁵ güziak bildü zütianak Nestoren ametsetzaz dereikü erraiten erregen ametsetan fede behar dügüla jarri, heen zorihonaz edo gaitzaz diradianian mintzo; erran nahi zian errege Agamenonetzaz.

«Themistokla Athenetako lehen dükia, Persiarat abiatürük ta hanko erregiaz ezin honkiago agurtürük, gobernadoria bat ere Frigian, itxaso bazterretan printze harek emanik, khorteko izterbegiak⁶ zütian phiztü eta heek haren herioa erabaki. Haratko abiagei zenian erhaile athe bat aitzina zienian igorri. Bideetan zelarik gaüaz loan amets zian egin Theslelionekeo hiritik igaraiten bazen, herioak ziala han ügürükitzen⁷ / 224 / gogomen hartan iratzarririk hartan ere fedez betherik, nontik hiri harez kanpotik berze bide bat zükian zen billekintü⁸ ta bidesken kidari

¹ gerthaldi: etsenplu.

² Ama Berjina: Ama Birjina, hitz jokua, «beretorria».

³ arakheitik: sarraskitik.

⁴ ethorri: atzera itzuli.

⁵ megopiak: pentsaerak, gogoetak.

⁶ izterbegiak: norbaiten etsaiak.

⁷ ügürükitzen: itxo egiten, igurikatzen.

⁸ billekintü: bilatu.

hartürük herioari zen ordian ezkapi. Erhailek igaran zela jakin bezain sarri, laister haren jarraikiz ziradian abiatü: ühaitz bat igaraiten zialarik huriala haren hatiak⁹ ziradian erori. Gaüa hüillan zen heen idorerazi beharrak soketan heda erazi zütien».

«Bera aldi batean jendia berzian argiaren aidürü, lürrian etzanik zagoatzen hara etsaiak helthü ziradianian. Menduler heek¹⁰ zien ustian, Themistoklaren keradia¹¹ oihal heen artian zagoela ta heetara arranoak arakheiala¹² bezala ziradialarik zinez iraisten¹³ lehenik borogatü zütianak «Harmetara» oihü eginik, lagünek laisterrez mendülerak üngüratürük, batere etzen ezkapi ta biziak bürüzagiari eramanik, bi-dian zen jarri ta hetzaz jarraikierazi».

Bada ere amets heek bezain zahar eztiradianak Luis Gaztiak Frantziako erregiak bere emazia Felipe Augustaz erditü zen gaüan amets zian egin haur helgeia zialarik besoetan printzer ziala eskentzen ta heek artzükatzen,¹⁴ haurrak odol hanitza ixuririk igermen handia zela sorthüko. Egiazki gerthü zena, ezi haurra erregetürük gizontze odoletik ühaizte handirik bere etsaetan zian ixuri.

Amets zonbatzuen egiaz dago berze gerthaldi handia. Bi prima ziradian ber denboran ta biak erregiñagei erran nahi dirade Margaita dukesa Borgoiñan ta Anna Bretaiñako dukesa. Karle II.ak Frantziako erregiak lehenari izkontgei adina zükiano jinerazi zian erresumala¹⁵ ta Amboisako jauregi ederrian kokaerazirik / 225 / bere jentetzaz erregiña bezala errekeiteraziten¹⁶ zialarik, egün batez Margaita goizik jaikirik baratziala zen abiatü bere andreaurenkila¹⁷ ta han paseiatzen zelakoz tiristeki, heetarik batak galthoa, zeren gogamen beltzetan zagoan. Printsesak gaü gaitza ziala igaran, amets itxusi baten gatik ta batetan erran zereioan:

«Loo barnian nangoan gogatü nianian baratze hontan nintzala ta eman zereitadela lili margaita bat begiratzera,¹⁸ errekeitü hartan nangoelarik asto bat hüillantü¹⁹ zela, nere margaitarik, mila lan, haren akhazatzeko ükhen

⁹ ühaitz bat... huriala haren hatiak: ibai bat... urera haren puxkak.

¹⁰ mendüler heek: gaiztagin haiek.

¹¹ keradia: kezaldia? karpa, oihalpea.

¹² arakheiala: sarraskira.

¹³ zinez iraisten: benetan jaisten.

¹⁴ artzükatzen: ukatzen.

¹⁵ jinerazi zian erresumala: etorrarazi zuen erreinura.

¹⁶ errekeiteraziten: errekitarazten, mantentzen.

¹⁷ andreaurenkila: andere aurenekin, konpaniazko anderekin.

¹⁸ begiratzera: zaintzera.

¹⁹ hüillan: hurbil.

nütiala ta azkenekoz ni beno azkarrago zelakoz, jan zaitadala ene Margaita ta ni izerdi hotzez hurtürrik iratzarri».

Etzakian printzesa gaixoak ber denboran erregeren eskondiak²⁰ erabaki ziala Bretaiñako printzesak abantaila handiagoak, Borgoiñak beno erresumari ziala ekarriren, haren haitoala zaudiala baimentürrik²¹ ta harri durunda haren ekhaitra Margaitak ziala entzunen. Llabür heltü zena ta ametsa egiatü: gogo eman dezagün bi gaüzer: lehena lili bat badela *margaita* deitzen dena ta printzesaren izena zela. Biggerrena frantzesez astoaren dela *ane*, Bretaiñako printzesaren izena zela, hala ezin hobekiago zian ametsak profezia egiazkoaren üdüria.

Clovisek Frantziako lehen errege / 226 / khiristianaren ametsa üztar daite azkenareki Turenjako erregeña izkoitürrik²² zian fidestatü ta harek botoa egin eskü-patez senhar berriareki lehen gaüan etzela etzanen. Ber gaüan erregiak ametsez hirur saldo arimal zütian ikhusi, batian lehon ta likornak, berzian hartzak, otso harrapazaliak ta hirurgarrenian txakür saldo bat ausikiz algar zathikatzen ziradianak. Goizian erregeña bazinari ametsa kondaiatürrik azaldia zereioan galthatü. Hirur errege kasta Frantzian zeratekiala zereioan erran Erregeñak. Lehena balios zatekiala. Biggerrenak jende aphürarak ziratekiala ta hirurgerrena beren arteko aharretzaz zela desereustüren²³ hala gauzak gerthü zirenak.

Amets erhoak²⁴ haiñ üsü dirade mündian non fidantxa merexi dütienak net bekhant beitirade. Alabadere nizalako az ametskari handienetarik bata aitortüren düit hanitz deitala egin egia jarraiki dütianak, ezi ardüra²⁵ loan nangoelarik ehortzirik meskabü batzü heltürrik²⁶ gogatü ere hala ta hala egin banü nütükiala itzuri.²⁷ Ez eginez, garbiaz iratzaririk, niri nian hitzeman ametsaren esondiatzaz²⁸ nintzala baliatüren, bena hitza ahazterik diot, egiazki meskabü ametsek zereiztadanak esonditü haboroenak zereiztadiala heltü.²⁹

²⁰ azpian ezabatua *conseiliac*.

²¹ haitoala zaudiala baimentürrik: aukerara zaudeala baimena emanik (aukera ona zeren bestelan Inglaterrako erregearekin izango baitzuen abantaila).

²² izkoitürrik: ezkondurik Egiategiten etimologia bat *hitz + koi + tu*: hitzez loturik.

²³ desereustüren: deuserertzuko, ezereztuko.

²⁴ (zati hau ez da batere agertzen lehen liburukian, goragokoa bai, baina bigarren liburuki hontan berridatzi du gai berdina).

²⁵ ezi ardüra.: zeren askotan...

²⁶ meskabü batzü heltürrik: nahigabe batzuk gertaturik.

²⁷ itzuri: ekiditu, ihesegin.

²⁸ esondiatzaz (Lar.): kontseiluez.

²⁹ haboroenak zereiztadiala heltü: gehienak zizkidala gertatu.

Esker haurretzaz edo bastartetzaz¹

Zertakoz holako haurrak berziak beno bizkorrago ta azkarrago, da galthoa, dirakoz ebatsirik² legiari da arrazo hobeena ta llabürena. Zeren diradian haboroenak³ aizetsü ta ürgüillütsü da bigerren galthoa. Dakielakoz nontik diren erran eztereitzen. Romulus errumanen lehen erregia khasta hartarik zela dakie. Orozbat Theodorik ostrogothen errege Italian izan zena, Gonzerik bandaleen erregia,⁴ Artaxerses pharthen erresuma persianarekila batatü ziana ta Artus Inglaterrako erregia, hetarik zela, dakie.

Gure bazterretan, aldiz, Theodobera Metzeko erregia ikharerazi ziana Italia güzia. Clotaire bigerrena Fredegondaren semiala, ez Chilperikena gontran Orleanseko erregiak zioan bezala. Karles Martel⁵ –ümen– zen ere ber khastatik. Dunoiseko kondia⁶ Frantziak bere handitarzüna zor dereioana.

Kondairan gütik dirade gizon Artaxerses beno handiagorik Persako kondairiak dio soldado baten bastarto zela. Egia baliz haurra dela aitatik ezpala bezala egürretik, soldado bakhünak egin lüke errege famatuetarik bata, bena zonbat bastart aitatik deusere eztienik ta desohore baizik egin eztereitzenik.

---

¹ Lehen liburukian agertzen den kapituluaren laburpena da.

² ebatsirik: lapurturik.

³ haboroenak: gehienak.

⁴ Gonzerik bandalen erregia: Gunderic Bandaloen erregea.

⁵ Carles Martel: Poitiers-en frantses kondairak dio arabeak garaitu eta geldiarazi zituela, orain badakigu Gaskoniako dukeak euskaldunak eta musulmanak deitu zituela Martel-en konkistari bihurtzeko.

⁶ Dunois: Joana d'Arc-en kapitaina.

Biziaren llaburgoaz

Mündiaren hatsarrian Jinkoak nahiz diatü¹ lürra bizitze lüzia zian gizonari eman bena emendatüren² zeno haren khasta ondokoak jinen³ ziradiano hen bizia llabürtüko ziala zian erabaki.

Errege Davidek psalmü batetan jendiaren adinaz dioana, ordian bere bekhatien gatik patriarkak bezain berze ez etziradiala biziko: nekez zonbait 70 urthetara ziradiala heltzen, 80etara aldiz bekhanki dago erranik, oraiko bizia delarik haren denborakoari pare, adin hetara gizon zaharrena hirur mila urthe heetan adratürük⁴ dagoela ezta düdarik.

Deusetan Jinkoaren zühürtarzüna adra hartan beno ageriago ezta ezi Patriarka zonbaiten gisala 500 urthez bizi baginande ta Daviden denboraren geroztik sortzepena oraikoen pare izan baliraie, 300 urthe mündian etzen iraiñen. Egia haren arrazoa dago ekia bezain argi, ezi dakigülarik gizonak zonbat zehe xütik edo etzanik dian lür estaltzen, bederazkatürük⁵ ere noizpaiko bizitze Lüziaren arauiala, zonbat jende lizatekian lürrian, gizonak ikhus gintiro lürrian, ogi büriak⁶ elgian edo belhar phüntak beno üsüago sorhoan, batak berzeren tinko jargia bagerik, gosez ta egarriz nekatürük, lerdenik hiltzen eta hirotzen.⁷

Gauza heek gogatü zian Jinkoak zehatü zianian lürrak zonbat gizon behar zian ta heek zonbat lür, heen beharren doiala. Adra haren landan ta lürra aski diatü datekenian adraren gatik hainbeste jende ziradiala hilen nola sorthüren zian bere zühürtarzünian erabaki. / 229 / Izigarri bada Ekidrana⁸ hortan Jinkotze jakitia, handiago da haren hontartzüna ezi gizona bereganat diano deitzen berze bat haren lekhüko dü adelatzen⁹ ta hala zahartarzünak diano saldoa deseigotzen¹⁰ ber denboran dü berritzen.

---

¹ diatü: populatu, jendeztatu.

² emendatüren: gehituko.

³ jinen: etorriko.

⁴ adratürük: araturik.

⁵ bederakatürük: banaturik.

⁶ ogi büriak: galburuak.

⁷ hirotzen: usteltzen.

⁸ Ekidrana: genesis.

⁹ adelatzen: antolatzen.

¹⁰ deseigotzen (Lar.): suntsitzen, beheratzen.

Zeren, arren, heiagora, biziaren llabürantzaz: gaztiak goizik bere zorra dianak phakutzen zaharrak berantago dena hortara jiten, denak beno zorthia hona edo dia?¹¹ Ez balima ezi lehena bere arrazoaz deno gozatzen da joaiten, berzia aldiz erdi haurtürrik dago, baliz bezala lege orozkoaz ahatzerik.¹² Askazi edo adiskide maitiak dütügünian galtzen, herioari dügü ogena emaiten, eztiarik harek batere. Davidek dereikü erran bekhatiak gure bizia diala llabürtü.

Dakian Jinkoak urtheek ziela lehenago gizona gaistotzen eziez hontzen ta bekhatiren gatik behin gizontze khasta nekatürrik, bizitze llabürrian llabürtüren zela bekhatien bidia. Hantik zonbat meskabü, dien¹³ jende erhaiten¹⁴ zonbat aita-ama haurren bizitze gaistoaz diradien hiltzen.

Dügün berezitari akabailla¹⁵ dügüno erraiten zaharrer herioa zereuela barats jiten,¹⁶ borthizki aldiz gazteer, dielakoz berek deitzen. Dezagün sinhets egiazko bizia dela Jinkoareki honki izaitia ta ordian llabürena dela hoberena, sobera ere lüze dela zelüko graziaz kanpo dena.

---

¹¹ (dia): du ote.

¹² ahatzerik: ahaztua.

¹³ dien: duten.

¹⁴ erhaiten: erahiltzen.

¹⁵ berezitari akabailla: kapituluari azkena.

¹⁶ barats jiten: bareki, polliki etortzen.

Akadoi¹ Azkenian, Akadoi handiaren khortezko prestamenak dirate haiñ izigarri non gizondien megopiak² ez diro dremenden³ haren handitarzünaren irudia den ezpailiron. Ezta gogomenik lürrian alkanza (lironik) halako pintüra ezetare mihirik aipha lirokianik.⁴

Han, mündiaren akadoi gehiena abere jargian ekhia illuritzen⁵ diana da gizontze khastari agertüko ta begirik ezte⁶ hari so egitera atrebi daitekianik: han zelian⁷ bürüzagia jarririk bere maitenetzaz üngüratürük, lür güziak ükhen dian jendia hurubil han bildürük, tronpetaren sonila⁸ menpe, berhezirik güziak norbere khastetan herrokatürük⁹ ikhara, begiak tinko bürria apha, belhariko, besoak khürützelan, jüjamentü durundatzüaren¹⁰ ekhartzaren aidürü¹¹ ikhartzian.

Han dirateke traidoriak ta jakile faltsiak saldo batetan ikhara, gizon erhailiak ta ohoinak berzean erdi hilik. Heben akadoi basadünak¹² ta kargüdant photere zelaiarraz baliatü diradianak, heen aizo¹³ bekhaitzak ta eskeler sokhorri artzükatü¹⁴ dien aberatsak. Heen hüillan¹⁵ berzeren honaz diradianak gozatü ta gaistoak dü-tienak sokhorritü ta jende leala zankopeetan ezarri.

---

¹ akadoi: epaiketa (azpian ezabatua *jujamentu*).

² gizonpien megopiak: jendeen gogoak.

³ ez diro den mendren... ez dezake / ez bailezake den gutienik asma.

⁴ lirokianik: lezakeanik.

⁵ ekhia illuritzen: eguzkia lillurutzen.

⁶ ezte: ez da izango.

⁷ zelian: zeruan.

⁸ sonila: soinura, musikara.

⁹ nor bere khastetan herrokatürük: norbere kastetan lerrokatürük.

¹⁰ jujamendu durundatsuaren: epaiketa trumoitsuaren.

¹¹ aidürü: zai, igurikatzen, itxaroten.

¹² akadoi basadunak: sasi epaileak.

¹³ heen aizo: haien auzo.

¹⁴ sokhorri artzükatü: laguntza ukatu.

¹⁵ hüillan: hurbil.

Ordian bigarren tronpeta'kaldian arima züendünak trono miragarrira laister abiatürük Erregeren Erregiari jarraikiz haren erresuman dirade sartzen. Ber denboran odei beltz ta ürrintsü batek¹⁶ lürra estaltzen dü hau ere erdiratzen,¹⁷ dütü arbai güziak erberatzen¹⁸ ta ozarra bethi diaureneta¹⁹ bide egiten.

---

¹⁶ ürrintsü: usainondun.

¹⁷ erdiratzen: arrailtzen.

¹⁸ arbai güziak erberatzen: goratasun guziak ordokitzen, garai guziak launtzen.

¹⁹ ozarra diaureneta: ausartzia iraunkorretara.

Melankolia deitzen den eritarzünaz dügün erran zerbait. Khozü¹ hil bat emeki gizona lür botatzen diana. Dolamen zonbaitetan du bere hatsarria. Ugormin² baizik eriak eztü egiten ta berbera izaitez baizik eztü mengoarik. Zer nahi boztario eskentürrik, dremendenaz ezta gozatzen. Berzeren erria³ haren nigarrak dütie deitzen, berzeren osagarrian bere herioa baizik eztü ikhusten. Haren eritarzüna medikak beno delarik hanitzez azkarrago, güzier dago arrebuhin,⁴ ugorminak dereioano odolaren bidiak debekatzen, biziaren axolgabia zerio emendatzen herioan baizik eztü gogamenik. Minik alabadere eztü, nigarrrik ez-tiro forma,⁵ bihotza botxia⁶ bezain gogor, adiskideen eskarier dago goor ta müthü, azkeneko minoriaz⁷ larria estalirik bere berazapenetan eztakialarik zer eta nola den, da hiltzen.

O! Eritazün harrigarria hatsarrian baizik medikarik eztiana ta sorminaren pare⁸ delakoz ber sokhorriak behar lükiana batian ta berzian eriak dirade ber gaitzüretan:⁹ sorminak loa baizik ez nahi.

Damorriak¹⁰ aldiz ihoren¹¹ ez ikhustia galto, bien medika lehena bomigarria khorpitzaren hutsgarria, hen landan erien zothükatzia¹² medika harez ezpadirade sendotzen, galkorde¹³ da bata egonen bena berzian dateke. Esparantza delarik

---

¹ khozü: kutsu.

² ugormin: samintasun, behazun.

³ erria: parrea, irria.

⁴ arrebuhin: umore txarrean.

⁵ ez-tiro forma: ez dezake egin.

⁶ botxia: arroka, arkaitza.

⁷ minhoriaz: ikteraz agertzen da sinestea gibelaren behazunak duela melankolia ematen, edo damorriak duela behazuneko minhoria ondorio.

⁸ sorminaren pare: min sakonaren pare.

⁹ damorria: melankoliatsua.

¹⁰ gaitzüretan: neurrietan, izarietan.

¹¹ ihoren: iñoren.

¹² zothükatzia: igitzen abiatzea, mugitzea.

¹³ galkorde: perlesia.

zinez suz garbitzen, hoiñez edo zamariz ardüra ibileraziten ta bakardadia igaran¹⁴ datekino bekhanti ützt bera ta soniak¹⁵ ardüra eman.

Bena sorthü honez ezta damorria Hüskal herrietan Engleterran bezain ainskida.¹⁶ Eriak¹⁷ hantik Frantziala airia arhinago delakoz dütia egorraiten¹⁸ ta han dirade sendotzen edo beren herrilat hiltzera berriz ethortzen.¹⁹

---

¹⁴ igaran: igaro, pasatu.

¹⁵ soniak: musikak.

¹⁶ ainskida: ugari, nasai.

¹⁷ eriak: gaixoak.

¹⁸ egorraiten: bidaltzen.

¹⁹ ethortzen: hemen «itzultzen».

Bizitzia edo bizipena ber gauza diradianak eztago jatian, edatian ezetare looan arimal güziena bezalako; bena bai gizonaren obretan, heetarik delakoz ageri bai izan zela holako denboran ta gizon pherestü zela, halako gizonak berari dio:

Bizi hizano ari hadi gauza ederrik egiten amoregatik bizi hadin hil iza-
tekenian

Delakoz halako nere gogamena, aithortüren düt gozo handian dudala, harri goihen batian etxeko askaziaren izena irakhurtzen, ilherrian aldiz zonbaitenak naiela afadatzen, zeren eta lehenian egilia beität bizirik ikhusten, berzetan aldiz ez ondokoen banidadia baizik han beita gizon pherestia ekhian,¹ berzetan aldiz lürpian nork daki nolakoak: lehenari dereiot ohore ta laidore ta berze orazione, ezi heen obretzaz harriak ixilik badaude deusere balio eztüke² nere dükeraziak aphür balio zianaren eretzian. Famak dütü bere zaiñak lüzeki egiten, lüzez ere dirade bizitzen. Lan honetan dago, obra ta lanik gabe obrarik eztago.

Bere izena dianak maite bizitzia dereio abritzen³ dakialakoz, obrak diradiala izenaren hazkürria ta hetzaz baizik izan eztaitekiala; hartakoz dügü elizetan, aizo-etxeetan⁴ ta oroikarri hanitzetan honki egilen izenak ikhusten. Hartakoz dezagün seiñapeta⁵ Isak Bela beraren khostüz eragin zian zübian ta pilar baten thinian izena dagoana ziala herritarren zerbützüko Uhaitzian⁶ herriren erdian eragin.

Eta berrogei urthez nobleziaren sindika izan zena, intendante famatiari, Pelot deitzen zenari, abiatürrik herriren pribilegioak nahi zütialakoz deskidatü, heen fa-bori bihotztoiki intendantari mintzatürrik zaitirandu zütiala osoki.

¹ ekhian: eguzkitan.

² eztüke: ez du izango.

³ abritzen (Lar?): zabaltzen.

⁴ aizo-etxeetan: udal etxeetan, herriko etxeetan.

⁵ seiñapeta (Lar.): azpimarra, ohar egin (Isaak Bela protestanta gorai patzen).

⁶ Uhaitza: Mauleko basa ibaia.

Dezagün erran haren kūsün propia Athanase Belapeyre, Bikari general ta ofizial zelarik herrian Mosde Saletak Oloroneko aphezküpiak goihendi ohoretsu hau nahi zialakoz deskidatü, hartakoz bi aphezküpü bere alde auzian erauntsierazi beitzian⁷ Belapeyrek hirur apezküpüen –Bordelen aphezküpüak ere deithürük– kontseilüla, garhaitü. Han bigerren arresta⁸ ükhenik ofizialgoa Zuberoan hil artio zian zaitirandu ta herriak halako pribilegio ederra galtzera ez utzi.

Ahatzeren eztügü Mosde Felipe Bela⁹ zena hogeï urthez nobleziaren sindika izanik Mauleko züzenak¹⁰ zütiana güzien kontra izan gordoskari¹¹ ta etsaiak garhaitü. Dohaiñ ere herria zerbützatü ta Estatien denboran aitoren semiak bere mahaiñiala khümitatü.¹²

Zonbat honki ezkiniro haren aniaz Mosde Jean de Bela-Lasalle-az herriri egin dian honki miragarriak ehünetan gü beno elhestari ederrago da; dohaiña berrogeï mila luis, kolegio bat Maulen herritarren faborian motolaitürük,¹³ zonbat laidore eztü merexi zer handiagorik ta ederragorik? Badeia Züharan¹⁴ harri aski, honkiegile halakoari ziameta bat hiriren erdian goititzeko? Harri franko dio norbaitek, bena ziametarik eztateke¹⁵ esker beltzak ezpadü eragiten. Biz diot, nik Züberoko kondairan holako gizonek lekhü die¹⁶ merexi bizi ditian sekülakoz ta lekhü die ükhenen bekhaizgoa errabiaz zaparta badadi ere.

⁷ erauntsierazi beitzien: jardunarazi baitzuen.

⁸ arresta: epai-erabakia.

⁹ Joan Felipe Belarekin ibili zen Egiategi Poloniako gerratetan (Sorhuetako jauregian horren liburutegiaz baliatu zen).

¹⁰ züzenak: eskubideak.

¹¹ gordoskari (Lar.): defentsari.

¹² mahainiala khümitatü: mahainera gonbidatu.

¹³ motholaitürük: diruz zabalki lagundurik (Egiategiren kolejioa).

¹⁴ Züharan: Züharra herrixkan.

¹⁵ ziametarik (Lar.) eztateke: monumenturik ez da izango.

¹⁶ die: due, dute.

Bekhaizgoaz

Bekhaitzgoa da gizontzu kastan galkiro aphaena, arima hirotiaren khossia,¹ dü begithartian larria tximaltzen, belarra hildoskatzen, bephüriak txütitzen, begiak gartzen, südürra ertsatzen, ezpaiñak txilintxautzen ta maxelak lüzatzen, aragi güzia lurtatzen, arima ta bihotza ber denbora bada, estiran jarten.

Oh! basagizona deit nirokeana halako minaz khozütia hizano gogo eman düka zorihonari, dükan bekhaitzgoak hiri zorigaitza zonbatez dean² sordeisten, zeliak haialarik maredikatzen? Erradak zer ogen gizon pherestiaren famak derikan egiten; hiri famaren khostüz beria ezpadü egin, zertan hiz samur haren handigoaz? Erradak zeren izterbegi andia, gizon aberatsa, hartarako dereika hiri honik ebatsi? Edo hire ziratekinak bildü, ezpatütü dütianak bere lanetzaz ta obretzaz aberastu bada beraren zorihonaz dük langile. Sokhorririk ezpadereioek eman, ordaririk ez ezteriek zor ta aithortzen badü hire eskelegoan deus eziala obratü hire bekhaitzgoan hiz egiazki gizon gaistoa ezi nor nahi hizan hire galkiroaz desohoratzen dük gizonaren izena.

Aitoren seme bahiz, dakik zer den hire eginbidia etxaltiaren aberastia eztena ezetare fama hon baten egarrían, egün oroz ezkopeta besapian lebraost³ lotsor baten jarraikían, ezetare epher kastaren nekatzian, gutiago oraiño txorier xedera hedatzian hire ofizioa dük gerlaren güdetara. Errege jaunak ezpadü hire beharrik, egik zerbützia laborariari eta artzañari. Adereza hadi non diren hartzak ta otsoak, saldoak akopilatzen dütienak. Habil'hoa oihanetara basa arimal heer gerla egitera ta ohore biltzera.

Turenako probintzian nintzalarik askazi bateki, oihen handi batetan bathü güntian⁴ hirur zaldün ta dozena bat hor⁵ heer jarraikían, bata zen nausia berzeak haren mithilak, hirurak armatiak ta berde soinekoak. Famaz ezagützen zian ene askaziak ihizlaria. Hitz zonbaiten beren artian jarraiki günian gure bidian.

---

¹ khozia: kutsua.

² dean sordeisten: dian (hika) txartzen.

³ lebraost: erbikume.

⁴ bathü güntian: topatu genituen.

⁵ hor: zakur.

Galtho eginik nor zen erdelduna, harek aitoren seme bat oihan güziak zütianak probintzietan otsoen erhaile lasterkatzen, bizia aspaldian gerla hartan ziala igaraiten, herexak zütianian⁶ gütik zereiola ezkapatzen gaiak⁷ hartzen zian parropietan ohez pairatzen. Harritürrik zagoela zioan nere askaziak nola Jaun hura bere adin handian ofizio latz hartan ari zen oraiño. Ni ere nangoan harritürrik ezi 70 urthetako gizonaren itxur'ageri ziradian halere botza azkar ta zaldi gizona bezala bere zamarian zabilan.

Dezagün jar ihize hartan jaun harek ziala gozo miragarria, haiñbeste urthez haiñbeste eskernio ükhenik⁸ ta haiñbeste diharü ixuririk zonbat zamari lehertürrik ta bere jauregian honki zelarik haiñbeste egongia txarretan zonbat errezago⁹ etzian ükhen. Bena berze alte otso erho zianian¹⁰ saldoan zonbat zerbützü erresumari etzian egin. Holako balirade aitoren seme auherrak¹¹ ta aski ofizio hartako doatsu¹² liratekinak, miragarri liraiteke ene gogoan ta bekhaizgoa ixil laiteke heen erezian.¹³

---

⁶ herexak zütianian: aztarnak zituenean.

⁷ gaiak: gauak.

⁸ eskernio ükhenik: irain eduki.

⁹ errezago: *ezerrago* irakurtzen da.

¹⁰ erho zianian: hil zuenean.

¹¹ auherrak: alferrak.

¹² doatsu: dohaindun.

¹³ heen erezian: haien alde.

Eztait oren honian edo gaitzian den sorthü, zer den adiskidegoa eztakianak, ezi latz bada gozamen hartarako bidia, lleiñ¹ da eskierki² hartan egoitia. Gütiago nakike laido edo laidore³ zeion gozamen harez axol bagerik bizi dena ta ber herrokan⁴ gizon güziak jarririk heen adiskidegoaz onesdade mehia dianak egiten. Düdagabetarik⁵ gizon halakoak boztaro bizirik ezpadü mündian següro eztiala enoia handirik bena odola diano ephel hotziala hirakiala beno enjogiago⁶ ta gordatzen ezpadü bihotzaren degobia (?) kharron⁷ baizik berserenetan⁸ edirenen eztiala. Arrazoa⁹ dago berme, ezi tratü suerte heetan koprea ürrheren trükü ezta etartzen¹⁰ ta bihotza nekez da engañaz erosten dena, ardüra hala saltzen. Hantik üdüri lizateke adiskidegoa bagerik dabilana arrankura hanitzez arauzgetürrik¹¹ dagoela. Bena Izairiaren khinper¹² ari denak dialakoz haren egiak arauzitzen eztait basa abereen herrokan jar daitekinez, ez ja gizonenian, ezi Izariak nahi dütü gizon güziak anaie ta ez otsoak bezala beren artian erhaile.

Halako gizonak egiazki horek lagün eztütükie nahi,¹³ ezi honki ükhenaz ez-tianak ezagützerik edo esker beltzak baizik ordari, arima leal harekila¹⁴ lagüngo-arik e'lüke nahi, hantik goga zer den heen anaiegoa. Ohoiñak beno sordeitz¹⁵ diradiala, dügüia erranen? Ezi heen artean adiskidegoaren legiak daude beren osoan.

---

¹ lleiñ: legun.

² eskierki: noski, jakina.

³ laido edo laidore: irain edo laudorio.

⁴ herrokan: lerroan.

⁵ düdagabetarik (*gabe* zuberotar forma ezkapatu zaio).

⁶ enjogiago: emanago.

⁷ kharron: horma (orain *Z. kharrü*).

⁸ berserenetan: *bestenerenetan* zuzendu du (Oihenarteren idatz eragina).

⁹ arrazoa: arrazoia.

¹⁰ etarten: onartzen.

¹¹ arauzgetürrik: arau galdurik.

¹² khinper: alderantziz.

¹³ eztütükie nahi (geroaldi): ez dituzte nahi izango.

¹⁴ harekila: harekin.

¹⁵ sordeitz: txarrago.

Ber galgiretzaz¹⁶ anaietürük ber arakaietzaz¹⁷ adiskidetürük, ber arauztetzaz¹⁸ karzeratürük, ber akadoiaz herioala eripetürük¹⁹ sinhets eztaite heen adiskidegoaren indarra, ezetare zonbat arranka²⁰ diradian leal, ezi ardüra die arakutsi²¹ azotiak ezetare estirak, ezetare ürkhagiak²² beren lagünak eztereitzela salhaerazi.

Goarpe²³ hartan bekhatürük eztela botzik doatza hiltzera ustian salbü diratekiala beren lagüneki. Arima haiñ aphaletan halako iraundia²⁴ ezpada handitarzün egiazkoa, eztaite zer izen eman ezi iraunde halakoan herioan adiskidiari leialago ezpada berthüde, espanta ezkitiala adiskidegoarik mündian ezpada. dezagün aithor oraiko adiskidegoak izena baizik ezatiala, dela hezürra hünik eztina,²⁵ txoko orotan aipha dena eta ihon ere eztena, adiskidiak aldiz arrathuen pare²⁶ adiskidiaren etxia hustü denian hantik kanpo doatzanak ta nausiaren eskelegoaren ürrinaz²⁷ güziak ihesi joaiten.

Egün orozkoak dirade ohitüra heek, jende handietan bakhoizki berdütthe halakoaz diradinak oiustatzen²⁸ eziez jende aphaletan ediren laite.²⁹ Zeren? Zeren eta lehenak iritziak eta handinaiak erretzen dütialakoz ardüra. Khortian ber mozkinari³⁰ bi adiskidiak ixilik haginak jarririk, nork dian eramanen ber bidian beirtirade batzen³¹ ta adiskidegoaren izenian etsaiki aritzen. Ohoiñetan aldiz direlakoz mozkinak ta galtzurak³² güzier batkida³³ bata ari beita güzien ta güziak baten.

¹⁶ galgiretzaz: gaizki egitez.

¹⁷ arakaietzaz: ekoizpenetaz.

¹⁸ arauztetzaz: lege haustez.

¹⁹ eripetürük: kondenaturik.

²⁰ arranka: cast. *arrancar* (Larramendiren ustez euskarak emana).

²¹ die arakutsi: dute erakutsi.

²² ürkhagiak: urkabeak.

²³ goarpe (Lar.): sekretu.

²⁴ iraundia: iraunde (*constancia*).

²⁵ ezürra hünik eztinak: hezürra muinik eztuena.

²⁶ arrathuen pare: arratoien pare.

²⁷ eskelegoaren ürrinaz: txirotasunaren usainaz.

²⁸ oiustatzen: aldarrikatzen, oihukatzen.

²⁹ laite: lizateke.

³⁰ mozkinari: irabaziari.

³¹ batzen: batu egiten.

³² mozkinak eta galtzurak: irabaziak eta galduak.

³³ batkida: bat kide, elkarren arteko.

Aspaldian igaran da denbora adiskidiak bere biziaz adiskidiaren berme jarten zena. Oraikoan adiskidegoa ezta ezagütze bakhüna baizik, arhinzki ahazten³⁴ dena ta aldizkal bathiak³⁵ diana arraberritzen.³⁶

Zerbait hobororik³⁷ denian arimaren indarren doiala³⁸ dabila, bena ez sekülan jenden gradoala hartakoz da batzütan hotx, berzetan bardin³⁹ lasto süiaren üdüri.⁴⁰ Bena heen urdasta⁴¹ da bi aldetarik eztiradianean bi arimen ber trenpatik ezta adiskidegoa egiazkorik.

Bizi hadi –dio filosofo frantzes batek– hire adiskideareki, etsaigei baliz bezala; hobeki khausitü lüke, erran balü “Bizi hadi hire etsaiareki adiskidegei baliz bezala” Hüskaaldünak beza haita⁴² bigerrena delakoz zühürrena.

³⁴ ahazten: ahaztu egiten.

³⁵ aldizkal bathiak: aldizkal paradak.

³⁶ diana arraberritzen: duena birberritzen.

³⁷ hobororik: zubereraz *habororik* erraten da orain, baina *hoboro* Detxepare nafartarrak darabila, forma horren agertzeak zubereraz pentsarazten du bi itxuratan agertzen zela hitza.

³⁸ doiala: neurrira.

³⁹ bardin: (*aldiz* hitza ezabatu eta gainetik *bardin* idatzi).

⁴⁰ üdüri: irudi.

⁴¹ urdasta: probaketa?

⁴² haita: hauta, aukera.

Izkontziaz

Lürrak dian herri güzietan hetan den dierritan¹ erreljione güzietan ta basa gizonetan, orotan da gizontzu kxastaren üthürbegia² gizonaren ta emaztearen hitz-kidetü diradeanean: izkontzia³ dago.

Ürhün dirade egiatik türkek nahi bezain beste emazte diela ustia dianek. Kristianen gisala emazte bakhoitza baizik ez tie beren aberastarzünaren arauila mainata saldoak dütie,⁴ senharrak mithilak, emaztiak neskatoak akointarik⁵ dienian bü-rüzagiaz gorderik dabila, anderiak deusere eztaki edo alegia egiten orozbat da basa jenteetan⁶ izkontzia hetan ez izanik ere sagramentü emaztiak leal dirade senharrari. etxian alhaba dohain perestatüren dü kanpokoari, bena berarentzat eskentzarik eztü behatüren.⁷

Türkian izkontzian fede emanik bi aldetarik daude tieso, desizkontzerik ezta heen artian, Polonian⁸ bezala non senhar emaztiak algarreki aita santiaren legatari errekesta berhezgeia⁹ eskentü dienian berhezten beitütü ta izkontzia hautserik¹⁰ beita, hantik gizon ta emazte dütianak ta emazte bi senhardünak üsü dabilta, üsiago balima berze lekhütan pribilegioak balirade halako.

Frantzian ezkontze berheziak¹¹ eztrade bekhant,¹² bena akadoiak dütialakoz manhatzen¹³ sagramentia dagoeno xütik, izkontzia da hausten ardüra ere andere

¹ dierritan: nazionetan.

² üthürbegi: iturbegi.

³ Izkontzia: zubereraz *ezkontzia* erraten da gaur; hau lekukotasun bakana da. Beharbada nonbait entzuna Zuberoako Pettibarrean –*ezker* hitzaren orde *izker* entzuten baita– gero ere hitz joku bat herri etimologia zeren lehen perpausean *hitzkoidatu* / *hitzkidatu*, hitza eman bezala darabilalako.

⁴ mainata saldoa: mirabe taldea (türken gorai-pamena askotan egiten du Egiategik eta, agian, pastoralak itxura txarra ematen dielako ez zituen gure idazleak gogoko).

⁵ akointarik: harremanik (inglez *acquaintance*).

⁶ jenteetan: jendeetan (zuberotar forma ez du hemen zuzendu beste lekuetan bezala).

⁷ eskentzarik eztü behatüren: eskaintzarik ez du entzungo.

⁸ Polonia aipatzen du Egiategik, han egona delako. Beste leku batean kondatzen du nola hara joan zen Poloniako erregearen aldeko gerran.

⁹ errekesta berhezgeia: bereizteko eskaera.

¹⁰ hautserik: hautsita.

¹¹ ezkontze berheziak (oraindik Zuberoan darabilaguna) dibortzioak.

¹² bekhant: bakan.

¹³ akhadoiak dielakoz manhatzen: justiziak dielakoz agintzen.

bi phartidak beren borhondadiaz dirade berhezten ta arrazkontzia¹⁴ salbü, beren khorpitzetzaz¹⁵ nork nahi diana egiten.

Han¹⁶ neskatilak hogeï ta bost urthiak eztütieno aita amen photerean / 239 / daude. Etxe handietan net gazterik, seroren konbentietan amak alhaba ezarten izkontzeko adina heltü deno, senarra dereie buskatzen. Ediren denian bürdüin barren artetik dereie arakhusten ta auzkerrentzat amusta¹⁷ ezteientako anderegeiari dereie emaiten.

Thermaiñia zonbait aldiz lüatzen, zonbait aldiz llabürtzen bi pardiden ta askazien gozoaren doiala bena karzeratik jalki nahiz anderegeia lehen baia khüto¹⁸ dü erraiten, hantik elizala bigerrenaren aiphatzera die eramaiten ta haren landan ezagütze bagerik üztartiak doatza, biak manurgan¹⁹ etxerat, tronparik ezpada izan: tratian sarri izetaren²⁰ garrotea da agertzen ta deithoriak aita amari heltzen. Aberats zen khüinata,²¹ bena ez maithagarri, saldü dereie alhaba, dolamenak orai auher.²² Beheztia behardün bada hantik auzietan ezkontiak ta askaziak etsaitzen ta etxia haur bagerik egoiten.

Dügün ere zerbait jende aphaletzaz etxe zaharraz eztatekina erran. Non nahi neskatilak dirade güziak izkontziari enjogi. Hen amets lehena da, senhar gazte, eder ta aberats zereitzela heltüko, bizi deno maite dükila zin egiten. Anderegeia ametsaz bihotza phiztürik goiztiar dago, edertürük eskiak, gauza orotara jarterik ta güziak ezin hobekiago daude gerthürük. Andere prima dagoelarik ezkaratzean mürkhüilla²³ gerrentzian jarririk.

Morroin²⁴ fresko bat makhila besapian montera beharondoan, elhürraren pare galtza mutxak²⁵ da hüillantzen ta denbora ez galdü nahiz auherki dereio anderegeiari / 240 / amorio eskanburra²⁶ bezain beroa eskentzen ta ametsaren elhe güziak

¹⁴ arrazkontzia: berriz ezkontzea.

¹⁵ khorpitzetzaz: gorputzetaz.

¹⁶ han: Frantzian, ezen Zuberoako foruan (pribilejioan) hamazortzi urteetan ziren neskak beren adin gehiengoan (mutilak 25etan) Jakes Belak 1650.ean idatzi bezala arrazoi-naren heldutasuna gazteago iristen delako nesken artean.

¹⁷ auzkerrentzat amusta: aukerentzat hamabost egun.

¹⁸ khüto: labur.

¹⁹ manurgan: karroza ederrean.

²⁰ isetaren: izuaren? edo isekaren, trufaren.

²¹ khüinata: ezkontzekoa.

²² auher: alfer.

²³ mürkhüilla: kiloa, gorua.

²⁴ morroin: mutil gazte.

²⁵ galtza mutxa: azpantarrak.

²⁶ eskanburra: ikatzburra, ikatz gorria.

arra erraiten;²⁷ anderegeiak ere denboraz zekeintto²⁸ zelakoz morroiñak izkontziaz hitza eman bezain sarri zarta berriaz zian lagüntü: gauza khüto eginak dirade hobenenak, erranak botxia beno tiesoago ziratekila alatürrik, morroiña nabastarriaz²⁹ barkamen galthatürrik ta ber grazia biharamüneko alkantzatürrik, ainhera bezain arhin zen abiatü.

Anderegeiak photroa³⁰ dialarik gibeletik aitzinetik bezala³¹ zehatü berari dio «hori da ametsetan düdana ikhusi. Ezta bazterretan gizon gazte propiagorik,³² haren elhiak kobain eztiz bethe denetik dirade jalkiten.³³ Libürüak bezala mintzo da, amorioaren garrak begietarik zereitzo jalkiten. Den orotan eliza besta,³⁴ bethi merkhatzale, egün oroz tahernakari. Den jai güzietan laisterkari ta phastoraletan lehen philara; bai ene senhar dateke Jinko jaunak du hala erabaki».

Lealgoak eztü amorio gazteren hitzetan beno segürtantza hoberik, jagoitik hantik eztü izan zankharterik.³⁵ Bi amorosak bi latsün labien pare³⁶ berhez ziradian ber süiaz erretzen hogeita laur orenak igaran beno lehen, morroiña zen heltü ta gaiären³⁷ lüzaroaz dolümenak bere anderiari eginik hitzemana ezteno kunplitü, oren oroz hiltzen dela dereio zin egiten ta berme dagoelarik izkontze hobenak hitz llabüretan diradiala eginak ezteiak dirade bien artian adelatzen ta galthoa photroak bere gaiñ hartzen. Aita amek berzelako³⁸ küinat bat begietan zielakoz, khüto ezetz arrapostü,³⁹ bena anderegeiak diano baietz mügak / 241 / üsüago. Askazien meskabü⁴⁰ zonbaiten lotsan zioelarik ezpazen nahi, neskatila heen gozoala üt z lizen bereala izkontzera; otsez⁴¹ jokian jarten ziala hek beno gehiago ta dolützen bazen berari zükiala falta.

²⁷ arra erraiten: berriz esaten.

²⁸ zekeintto: apur bat motz eta zeken.

²⁹ alatürrik: zin eginik... morroiña nabastarriaz: mutila ausartziaz.

³⁰ photroak: ez du hegoaldeko sexu erran nahi berdina, "mutil" gazte baizik.

³¹ gibeletik aitzinetik bezala: atzetik aurretik bezala.

³² zehatü berari dio: xehetasunez hari dio.

³³ jalkiten: ateratzen.

³⁴ eliza besta: herriko jaiak.

³⁵ zankharterik: *zancadilla*.

³⁶ latsün labiaren pare: gisu labearen pare.

³⁷ gaiären: gauen.

³⁸ berzelako: azpian *bestelako*.

³⁹ arrapostü: erantzun.

⁴⁰ meskabü: ezbehar.

⁴¹ otsez: alegia.

Egün güziak eztirade zohardi,⁴² bena bai ardüra lanhotzü, borogatzen diana⁴³ etxeko andere gazteak sarri aharrak⁴⁴ aizo goorrek⁴⁵ baizik entzüten eztütienak, hantik llabür zapartak azalia gabe⁴⁶ eztirenak, ezetare nigar bagerik ahazten direnak ta pozkidarik⁴⁷ batere izkontzia etzienen nahi(ren) ganik. Bihotzmin handia zena.

Bi izkontze hetarik zoiñ da lealena ta hobenenaz arrapostiren aidürü nagoeno, izkongeier⁴⁸ zerbait dereit erranen: «Jende honak zelian daude ezkiribüz, izkontze güziak xüxenak, okherrak bezala. Lehenetarik gerth⁴⁹ dügün gure aita amer, gütarik hartze diradian errespetia. Jar azkarki bürían ta azkarkiago bihotzian hen eskietarik baizik izkontziak Jinko jaunak eztütiala beredikatüren; diot ere ber denboran delarik amari alhabari hen borhondadiala⁵⁰ izkondu ezpada nahi beriala ützen izkontzera: lana hon bada, balima boztaro⁵¹ gütiago eztükie eziez balitz heen obra. Halako aldiz, ezpada, alhabaren zorigaitza ez obratüz, eztükie heriotzü dolamena zahartarzünian.

⁴² zohardi: ozkarbi.

⁴³ bogoratzen dianak: sumatzen duenak.

⁴⁴ aharrak: eztabadak.

⁴⁵ aizo goorrek: auzo gorrek, auzo elkorrek.

⁴⁶ azalia gabe: musikarik gabe.

⁴⁷ pozkidarik: bozkariarik.

⁴⁸ izkongeier: ezkongaei.

⁴⁹ lehenetarik gerth'dügün: lehenetarik eman dezagun.

⁵⁰ borhondadiala: borondatera.

⁵¹ boztaro: boztario, poz.

Begithartiaz

Begitharte ederra zioan Kristinak, Suediako Erregiñak biala¹ hon bat zela mündian. Egiazki halakoer orotan honki jina zereie.² Ezagütze honak dereitzo aitzinatzen³ ahala bere egitekotan deroie⁴ bidia llabürtzen, bortha⁵ güziak laister zabaltzen ta zerbütziak orotarik lehiatzen. Halako abantailla da, düda bagerik zeliren⁶ dohaiña ta jendiaren iritzitik ustia «arima ederraren egongia khorpitz ederrian» irudi ezin faltsiena ezi egünkal dügü gizon itsusietan arima ederrik edireiten⁷ ta erraiten «ohoiña dela gizon perestiari üdüri dena».

Halako elher ezkitela arren fida, bena begiak direlako arimaren miraillak bena bai hetan ezagütze hartü dienetarik bada egiazki artiskada hartara aldiratürrik⁸ hanitz gerthaldiz jakite hartakoan azkartürrik,⁹ nolako den arima erranen diena begietara soo eginik. Aithortüren düt ezagütze zerbait niala noizpait ekite¹⁰ hartan küperatü;¹¹ bena artzkada harek galtho dialakoz oitokia¹² ta frogantza hanitz, haboroenak dütdalala ahatze¹³ ta denarentzat jendia ützi.

Alabadere, düdalakoz seiñale zonbait gogoan kokatürrik halakoak dütienetan fede gütik jar dirot;¹⁴ gütiago ere arakuts jakintze hartan adra¹⁵ xüxenik emaitia, da ofizio hartan бүрүзәgien lana, ezi arimak dereio begithartei bere mugida güzien ekantzak¹⁶ ta hetan da irakurten zer dian jendiak gogoan.

¹ biala: biatikoa.

² honki-jina zereie: ongi etorri zaie.

³ dereitzo aitzinatzen: dizkio aurreratzen.

⁴ deroie: diote.

⁵ bortha: atea.

⁶ zeliren: zeruren.

⁷ edireiten: aurkitzen, idoroten.

⁸ artiskada: ariketa (fisiognomia, orain modan dagoena aipatzen).

⁹ azkarturik: sendotua, gotortua.

¹⁰ ekite: ariketa.

¹¹ küperatü: eskuratu.

¹² oitokia: ohitura, ekantza, praktika.

¹³ ahatze: ahaztu.

¹⁴ dirot: diot.

¹⁵ adra (Lar.): arau.

¹⁶ ekantzak (Lar.): ohiturak .

Jules Caesar-ek begitharte lürtzuak / 243 / etzütian maite, halakoak (ümen) die arima beltz, bekaitz, zarratzu¹⁷ ta arrapazale. Gizon handi harek aldiz, maite zütian begitharte gorriak, direlako zontarzun, motalai, artzondi¹⁸ eta emaile. Xurpailak die arima hon, grñaldak ta azertak¹⁹ dütie hotz ta herabesti beltzek khexari, bortxari ta esteraziala²⁰ dirade enjogi.

Gizon gütik dirade arima gorde ahal dükienik, heetan oütakin lüzia dianari, ezi beza ahalik arima estiran tinka, probatzeko egia begithartiak gezürra diela salhatüko. Ezta ere gizonik bere begitharteari nahi dian koloria eman lironik, han dago arimaren photeria, eztü arimak gizonari menperik, harek dereio manhatzen.²¹ Gizona da aragi zalhe bat²² arimaren nahiala zothükatzeten dena²³ ta hari arrabuhin²⁴ eztaitekina ta begithardia date sekülakoz haren gogomen salhazalia.

Aski erran ezinez ta soberanaren beldürrez ixiltüren niz heben²⁵ düdalarik erranen haiñbeste badela banaite gizonen arimetan nola begithartetan ta hen ezagützeko nahia, itsasoaren dela agortziaren borhondadia.²⁶

¹⁷ zarratzu: zerratuak.

¹⁸ artzonde (Lar.): adeitsu.

¹⁹ grñaldak eta azertak: grñaldiak eta helburuak.

²⁰ esteratziala (Lar.): zurikeriala.

²¹ dereio manhatzen: dio agintzen.

²² zalhe bat: laister bat.

²³ zothükatzeten dena: higitzen dena.

²⁴ arrabuhin: muzin egile, mutur egile.

²⁵ ixiltüren niz heben: ixilduko naiz hemen.

²⁶ (Fisiognomiaz dudatzen du).

Amorioa da azerta bat asmatze güziak borogatzen diana¹ ta ihori ere arpezt' e'lirokiana, jaiera da² haiñ handia non zeliak betzeitzo aphalegi,³ ekhaitzak ixilegi, mendi gorenak ordokiegi hitz bakoitz ezta trebes erraukeriz garhait' e'lirokianik,⁴ ezetare pitralerik txoztü e'lirokianik,⁵ gogorrik mardo e'lironik. Gaitzik batere eranpa e'lironik.⁶ Megopiak dütü bizkortzen, alaigoa azkartzen. Obra ederreterat dü bihotza bizten, tontoak elhestari ederra gertzen. Ezta halako errejentik mündian llabürzki dokdoratzten gizona haren eskolan, dütienik. Heetan eztautze haren senthagaillak⁷ gizon mantzoaz dü ohila egiten ta ohilaz mantsoa; kobartaz bihoztoia gizon basa ta gaitzaz, motalaia ta maithagarria; hordizalia hur edale, jokariaz bakartarria. Gizona dü lehen hobetzen eziez gaistotzen.

Berze abantailla handirik daude amorioan zahartu denian dü adiskidegoan bere lekian jarten ta batian izan zen bezain beste leal, berzeren hala dago; bena bego, amorioa bere abantailla güzien barnen. Franko ja ni azotatürrik, adioak ere erranik, ezagützen eztienetara dü igorraiten eta esparantzan nago eskernio deritzenetarik eman, sorthü honak naiala hebentik aitzina begiratüko; bihotz oroz düdalarik opatzen bere photere güziaz goza dadin gizon gazteetan, ezi ni berme, hari ihesi egiliak diratekila mündian gizon mehiak.

---

¹ borogatzen: frogatzen.

² arpezt' e'lirokiana, jaiera: aldarrika ez dezakeana, atximendua.

³ zeliak betzeitzo aphalegi: zeruak baitzaizkio beheregi.

⁴ trebes erraukeriz garhait: zehar ariketaz garhaitu.

⁵ pitralerik txoztü e'lirokianik: haberik zotz egin ez lezakeanik.

⁶ eranpa e'lironik: jasan e'lezakenik.

⁷ senthagaillak: mirariak, mirakuiluak.

Zahartarzünian dirade abantailla ta ezeragoa¹ handirik; hartakoz ezta mündian aukerrik² gizon zaharrak bezain beste errespetü zor zereionik. Gizontzu kastaren desohorian izan noizpait dierri,³ gizon zaharrak erhaiten⁴ zütienak sogdianak ziradien hetarik, ezi dügü ikhusten Alexander Handiak odolgirode halakoa zereiola debekatü. Kantabrak noizpaikoak ere zahartarzünaz ziradianian nekatürük larapoka⁵ zabiltzan botxien thinila leezetara berak larrützera.

Zahartarzünaren abantaillak dirade, hanitz gauza ikhususirik, hetzaz ohartzia; gerthaldi honik jende gazteari emaita ta egin dian egongiaren begiratzia. Eritarzünetan gazteak beno dolore gütiago ta ozarte⁶ gehiago ükhaitia ta bere azken egünian lotsa bagerik hiltzia, borogatürük⁷ odola zereiola hozten, indarrak flakatzten, bista aphaltzen, entzütia neketzen, mengoak gütitzen ta loa arhintzen bena arima zahartzen ezteno graba ta arroska heetan debeiatürük⁸ karzeratü noiz jalkiren den, karzelaren aidürü⁹ dagoela, aspaldian du Herioa opatzen ta gauza ederrik mündian eginik, zeliala¹⁰ ederki abiatzia.

Zaharrak dirade arrazki damürratzü¹¹ dielakoz bethi gogoan beren aitak etzütelakoz balio, beren haurrak gütiago hek beno diratekila. Egia daitekina bena izairatik beita, ez gizonen faldatik urrapena dela joaitatü¹² eztü gogatzten ta emekiz emeki khasta deuseretara doala. Dütiano indarrak galtzen, ustia dago etxenkoek diela garhaitzen, hartakoz dremenden elheaz da samurtzen.¹³ Bena za-

---

¹ ezeragoa: ezdeuseria.

² aukerrik: aukerarik, hauturik.

³ dierri (Lar.): nazione.

⁴ erhaiten: hiltzen.

⁵ larapoka: lauoinetan.

⁶ ozarte (Lar.): pazientzia.

⁷ borogatürük sumaturik.

⁸ graba ta arroska heetan debeiatürük: harri eta arkaitz haietan asperturik.

⁹ karzelaren aidürü: presontegia itxaroten.

¹⁰ zeliala: zerura.

¹¹ damurrutsu: melankoliatsu.

¹² urrapena dela joaitatü: urratzea dela gertatu.

¹³ demendren elheaz samurtzen: den gutien hitzaz samurtzen.

harretan enfadatziak dirade auherkerian¹⁴ bizitzia igaran dienetarik, büria hutsik, megopia gauza aphaletzaz eripekatürrik¹⁵ ta adüstia¹⁶ / 246 / bazka bagerik, jakintzerik deuseretan batere, arrazoari bethi bihurtürrik, jendia hetarik doa ihesi.

Halako ezta zaharra bere denboraz enplegü hona egin diana. Zer nahi ofiziotan zentzü honez bere bizitziaren kondaira dü erranen, zeren ta nola egin dütian gauzak bederakatüren¹⁷ heetan ükhen dütian meskabiak ez ahazteren¹⁸ ezetare bere faltetan hutsik ez eginen.

Halako zaharrari dereio Herio eztiak ordaria ekhartzen zakartzü ordian etxaltiaren aizoak üngüratürrik daude marrakaz, nigar thurrustaz, haren ehorts ziloa¹⁹ bustatzen, gazterik hil balitz bezala deithoratzen. Zahar gaitzak aldiz etxekoan begia idor ütziarik ta eskerrak franko jinkoari lürra hartzian pezaz²⁰ arhintü da sarri ahazterik; joan da bera bezalakoer gerthaldi²¹ lotsagarriak emanik.

Hanitz dirade zahar gazte direnik ta gütik gazte zahar ager diradianik, heetan arrazoa haiñ berantiar nola berzetan goiztiar, heetan haurzaroa delakoz lüze, bizia llabür, berzetan bizia haurzaroa bezain lüze ta auherkerian igaranik,²² hartan dena akabatzen, hala herioa bizia beno lehenago heltzen.

Halakoak ezpakirade izan nahi diezagün megopiari ta korpitzari²³ behar dükiena eman. Khorpitz ere bere zahartazünian sokhorri bazka behar die, bethierezko lanian daudenek, ezi haren faltaz, bata ta berzia galkortürrik²⁴ doa gizona deuseretzara gitian ediren²⁵ zaharren gisala bizi gartzaroan amorekatik gazterik zahar gitian. Arima obra honetzaz bizi ezpada laket ezta²⁶ bere egongian²⁷ hetzaz baizik ezta bizi khorpitzaz algarri etxekitzen²⁸ ta hareki berhezia botzik ügürükitzen.²⁹

¹⁴ auherkerian: alferkerian.

¹⁵ megopia .... eripekatürrik (Lar.): gogoa .... menperatürrik.

¹⁶ adüstia (Lar.): pentsaera, gogoera.

¹⁷ bederakatüren: banatuko.

¹⁸ ahazteren: ahaztuko.

¹⁹ ehorts ziloa: lurperatzeko zuloa.

²⁰ pezaz: askoz.

²¹ gerthaldi: etsenplü, adibide eredugarri.

²² auherkerian igaran: alferkerian igaro.

²³ megopiari eta khorpitzari: izpiritu eta gorputzari.

²⁴ galkortürrik: galtzekotan jarria hemen dirudienez aszetismoaren aurkakoa.

²⁵ gitian ediren: gaitzen topa.

²⁶ laket ezta: ezta gustora.

²⁷ egongian: egonlekuan.

²⁸ algarri etxekitzen: elkarri eusten.

²⁹ ügürükitzen: igurikatzen, itxaroten.

Eztait elhe haren izena gazteago denez eziez gauza; dakit bakhoizki dela latinetik *ego* ta frantzesetik *-isme* ta bi hitz heen izkontzetik dela sorthü *egoisma*, hüs-karaz *niharengo* dena oraiko erreljione, bazterretan güziena. Dügün beha Mosde Mercier irakasde hartarik mintzatü dena lehena dio:

«Net barna nangoan loan fantoma batek nündiala eskütik nianian gogatü nere ametsian, eskia zialakoz izigarri hotz; hari ezkapü nahiz bihurtzen nintzan azkarki; bena ni beno zelakoz azkarrago behartü nintzan jarraiki, lürpetik bobeda batetan bortha net hertsi zenetik nündian sarerazi, hantik larrapoka¹ lekhü zabal ta ülhün batetara nündian eraman»

„Hirur lanpadek bobedan xilintxau² harzülo lotsagarria zien haiñ nekez argitzen non ülhüna alde orotarik argia beitzian garhaiten. Behera begiak nütianian jarri üngürüniak thonba zathiz ikhusi nütian betherik bazterrak.

„Hanko borthazaiñak zian khorpitzä llabür, büria handi ta thorpe zen ere ezinago gaitz, elheak khorronek zütian nahasten ta lagüntzen. Bere zopinetzaz zen ageri xirzigarritara zela enjogi³ belarrean⁴ zian *finance* bere izena zena. Lagün bat zian abarra bezaiñ idor, begiak ere okher, bere eskelegoatik zian alabadere airia, bihoztoi, maxelan ere bere izena *La ressource*.⁵

“Biek zabaltü bezain sarri bortha⁶ jende saldoa besainkoak batak berzer ezin tinkoago sarthü zen hurubil batzuek zütien⁷ itxuriak ardotzu ta ahetzü,⁸ berzek sabelak izigarri lodi, zankoak podagrätzü,⁹ lepoak sormintzü. Berzerik / 248 /

¹ larrapoka: lauroinka.

² xilintxau: dilindan.

³ xirzigarritara enjogi: zirtzilgarrietara.

⁴ belarrean: bekokian.

⁵ *La Ressource*: baliabidea.

⁶ zabaltü bezain sarri bortha: ireki bezain laister atea.

⁷ zütien: zituzten.

⁸ ahetzü: ahetzdun.

⁹ zankoak podagrätzü: hankak gotarekin.

pikak bezañ ahülik, xarnegoen¹⁰ sabeleekin, begithartiak zütien lürtzü ta beren bilhotzak intxaldietan,¹¹ eskiak mangita bilhoz pelatietan.¹²

“Güziek zütien¹³ besapetan pergamin parrafatiak handi edo txipiak, marrakaz khentzen zütienak ari zirelarik. Nere landan uholdea,¹⁴ biderbilen dütüt nere barentak¹⁵ auher niz biziko, askazi güziak dütüt desprimützen, dateke nere mahaiña «jarriko ta hariko.¹⁶ Estalbia zaldiz betherik. E’niz izkontüko» Azalia marrakatzü hortan etzen entzütten baizik *ni, nirez, nihaturen, neretzat, enetakoz ...*

Behazaler zütien arima ta beharrian¹⁷ phorrokatzen zirelako bethi ber txanpak¹⁸ arraberritzen.¹⁹

«Fantomak kheñu bat egin bezain sarri jendia laister ürrhe ta zilhar haren jargiala²⁰ zen abiatü, eiheran hura bezala arropari ixurtera. Jargiak zian hamasei zehe goratarzün, llabür fantomaren bidarrialadrano²¹ metha zen handitü. Jalki zen ordian ta aberatstarzün hortarik ekharzaler detxemaren barreiatzeko.²² Harzale hetarik ziradian hanitz zarta hiltzen ta lagünek hotzik ta begiak idorrik²³ salaren bazterreko thonbetan zütien herrokatzen».²⁴ Bizidünek hilen dihari zien biltzen ta berriz methala urthukitzen²⁵ zioelarik berzetaz dükela axolik, ni, niri, nere landan ez deus, nere aitzinekoek egin diena egin nik ere. Ber denboran flasko bat sakolatik idekirik zian fantomak berdiren atzamaiteko²⁶ zioan «ehün urtheren bizia düt huntarik edanen». Arrapazaleak haiñ emaile ikhustian nündian / 249 / harri-garri espantatzen.

¹⁰ xarnegoen: zakur iharra, hemen.

¹¹ bilhorzak intxaldietan: beren adatsak harrotuetan?

¹² mangita bilhoz pelatietan: biloa kendutako boltsetan.

¹³ zütien: zituzten.

¹⁴ nere landan uholdea: hori esan zuen Luis XV. Frantziakoak Egiategiren gazte garaian eta benetan Iraultzarekin ondoko erregeak uholdea eduki zuen.

¹⁵ biderbilen... barentak: bikunduko errentak.

¹⁶ jarriko ta hariko: hitz joku bat *haricot* babarruna delako frantsesez.

¹⁷ beharrian: belarrian.

¹⁸ txanpak: zaunkak.

¹⁹ arraberritzen: birberritzen.

²⁰ jargiala: aulkira.

²¹ bidarrialadrano: okotzeraino.

²² detxemaren barreiatzeko: hamarrenaren banatzeko.

²³ idorrik: lehorrik.

²⁴ zütien herrokatzen: zituzten lerrokatzen.

²⁵ urthukitzen: jaurtigitzen.

²⁶ berdiren atzamaiteko: tontoen harrapatzeko.

„Fantomak hamabi builta²⁷ bardinetan bere khorpitzaz ütüz erazi diharü xehez zialarik ihiztatzen,²⁸ zakialakoz zer ziradian berantarren mozkinetarik zonbat zen baratzen²⁹ bena saldoa saiherztürük³⁰ zonbat ütüzüluka lüze zen, zertakoz zioan batek sorthü gaitza düdano izena Abraham, enaie izentatü Zakharia. Fantoma bethi elher goor libürüñi bat «probabilités de la vie humaine» irakurtzen ari zen liburua zen gütik jendek ziana ezagützen ta gütiago ere enthelegatzen ziena.³¹

„Meta aphal bat zeno ixurliari luisak³² lürriala zeritzon erorten, bena harzaliak bildü etzütiario hilik zen erorten, herresta eramaiten zianak urzuloala³³ abarikatzen³⁴ zioan: garaztu dut ene kitantza.³⁵

„Artean nigar batere gabetarik³⁶ batak berziak ehorzten ziradian ta diharüa sa-koletan ikhertia lürriala ere eroria. Eztait zer mirakindiaz³⁷ zen metala berriz ethorzten. Azkenekoz fantoma haren erdian berebera zen lanthatü.

„Nihaur nintzan baizik salan, fantomak soo lotsagarriarekilan³⁸ erran, nor iz, zer ari iz, nork honat ai³⁹ ekharri, zer nahi duk? Nik ere arrapostü ikharan he! Pergamin bagerik ekhiaren zeargitzatzaz,⁴⁰ lür lapurretaz ta zühaiñek⁴¹ dienetarik gozatzia. Hartan ixiltü zen, nere ganik diharürük ez ükenik eta bena haiñbeste hilen artian bizirik nangoalakoz aire samurra zian.

„Begi izialketzaz⁴² nere jaun Fantomari soo egiten, aztaletara arropa berdía / 250 / zereionian erori. Ordian azurutza⁴³ beltz bat –zaldi azurutza batetan– ikhusi nian igaiten⁴⁴ ta ustia ükhen apokalipsaren bertset misterius hetara, bata niala irakhurten. Zaldiren ta zaldunaren kharrasketarik gogatü metako ürrhiaz⁴⁵

²⁷ builta: itzulika, buelta

²⁸ ihiztatze: ihintzez bustatze

²⁹ saiherztürük: saihesturik, bazterturik.

³⁰ baratzen: gelditzen

³¹ enthelegatzen ziena: ulertzen zutena.

³² luisak: errege diruak

³³ urzuloala: urzulora, harpera

³⁴ abarikatzen: apurtzen, hausten

³⁵ garaztu: ureztatu

³⁶ gabetarik: (zubererazko itxura, ez du *bagetarik* zuzendu)

³⁷ soo lotsagarriarekilan: begirada izutu batekin

³⁸ zer ari iz...: zer ari haiz,...

³⁹ ai ekarri: hau ekarri.

⁴⁰ ekhiaren zeargitzatzaz: eguzkiaren gardentasunaz.

⁴¹ zühaiñek: zuhaitzek.

⁴² izialketzaz: izutuetaz.

⁴³ azurutza (Lar.): bizkaierazko hitza ezurhütsa zubereraz.

⁴⁴ igaiten: igotzen.

⁴⁵ ürrhiaz: urreaz.

etziradiala gizentü. Meta ere ikhusirik hurtzen ta bobedaren harrien artetik haren lanhoa igaraiten, berzerik ez salbü ülhünak laurdenka lürrian herresta.

„Azalia nahatsu batek zian batetan harzulo lotsagarria bethe, hilak alde orotarik zatitürrik zen entzüten marraka: nere haurrak, nere llobak, nere adiskidiak ahatze dütüdanak, gorago mintzatü nahi ziradian bena nekez ta botz flakiaz zioen herriren kontra jokhatü, eskeletu, eskeletu ahül ta jale harekilan herioareki girade erauntsi. Partida dügü irapaizi, herioak hitz hek erranik ixilik beren thonbetara ziradian erorten.

„Ni bakhoitz,⁴⁶ haiñbeste hilen artian hanbat dolamenen erdian, ta ixiltze lotsagarriago batetan, beldürak, ikharak ta hatsbahiak⁴⁷ arima dereitade⁴⁸ garhaiten, izerdi hotzak nai murgiltzen,⁴⁹ heiagora⁵⁰ batek iratzartzen.

---

⁴⁶ bakhoitz: bakarrik.

⁴⁷ hatsbahiak: arnas nekeak.

⁴⁸ arima dereitade: arima didate.

⁴⁹ nai murgiltzen: nau itotzen, nau pulunpatzen.

⁵⁰ heiagora: deihadarra.

Jarri zien noizpaikoek egia ekhiaren² erdian, jakin lezan mündiak haren egongia zagoela argi handienian, haren berdüthiak egiazki dialarik, ezarten dereitzen odeiak akhazatzen, ekhiak dütian bezala lanhoak ahoetzen³ bere distir ederretan da agertzten, ta gizon pherestien gogamenian bere lekhia hartzen, hantik falta begien so-khorriala da jiten. Berdüthia dü haiñ indartsü non salgaitzaz denian ilaundu⁴ bere etsaien garhaiteko beraz baizik behar ezpeitü ta bere alte hen jarteko.

Egia da barniaren eta kanpoaren erakinda obetandena⁵ erran nahi dena ari-maren ta ahoaren artian erantze⁶ lealena, eskernio gizon pherestiari dereitzenetan kontra ere lezarla bidagerzetan⁷ ta izardi lokabia menperatzen dienetan.

Sü beraren sendia bere jalkitiatik⁸ dian dohañaz, gezürrari bethi khinper,⁹ errükiari tinko oitüra lealenetan dü egongia maitena.

Orai diala berrehün urthe gizon damürratsiak zioan¹⁰ haren denboran mündia zagoela haiñ galkiratürrik non egin gezürraz garhaitürrik, hari ere jendia gibeltürrik eztiala mündian egongiarik, ber elheak gure artian dütügüno biderperatzen¹¹ ta nozpaiko jendiaz honki erraiten, zer erran liro orai ber gizonak bere anaietzaz, ikhustian egiaren oitüra mesprezü handienian dagoela.

/ 252 / Egin dütü hügün¹² bazter txokoak ta ezkapagiak, bera ezta lekhü age-
retan alde orotarik ikhusten denetan, baizik laket harez beldürdünek, soorik hari ezinez egin, ülhünkeriaz die menperatzen ta dakielarik non dagoan, begiak ikhus eztezen dütie baztertzen.

¹ Hamahiru lerro ezabatuak eta azpian berridatziak. Kapitulu zailena da larramendismoz betea delako.

² ekhia: eguzkia.

³ ahoetzen: barreiatzen, sakabanatzen.

⁴ salgaitzaz denean illondu (Lar.): salatzailez denean suntsitu.

⁵ erakinda obetandena (Lar.): adostasun beteginena.

⁶ erantze: erantzule.

⁷ lezarla bidagerzetan (Lar.): probindentzia bide agertzetan.

⁸ bere jalkitiatik: eguzkiaren ateratzetik.

⁹ khinper: alderantziz.

¹⁰ damürratsiak (Lar.): melankoniatsuak.

¹¹ biderperatzen (Lar.): errepikatzen.

¹² hügün: gorroto.

Bakiaren adiskide beroa maitiako dü erdi gorderik egoitian eziez ogen egin balizo¹³ osoki agertürrik. Alabadere gezürra eztü nahi bere lekhian, ezetare zogirak ta zabaldiak¹⁴ eztereitzo agradatzen; bere izairiari ogenik¹⁵ egin ezen nekez ere erranpa lamaldu¹⁶ lealek traojiarrek *bonum dolum* deitzen diena diana egiaren üdüria.

Egiaren eskudari zelotziak¹⁷ düda bagerik beltzazki halakoari eztie eskü emanen gezürrenen aizo hüllanegi¹⁸ direlakoz ta urgaitz gogotsuak¹⁹ dütielarik mespreztatzen Judithen lana Holofrenaren eretzian da eripetzen²⁰ hala egia santiak ezterrazi²¹ güziak bere obretarik dütie urthukitzen²².

Dian Egiaren azantza, zogiro khidari, noiz, non, noren eritzian dian enplegü, behar da gogo eman jenden arauiala hartan ari; ezi khinper dütiarakoz ekaraiak²³ ardüra adiskide nahi günükiana egia baten ordari, etsai latza da gertzen. Egiak zombait aldiz gozaldi dü emaiten, bakhanki dü gogatzen, ardüra ere, sinhesterik ez ükheiten hartakoz betüste²⁴ arauen gatik jendia haren ihesi doa.

Mündian ezta photherik egia garhait / 253 / lirokianik. Denbora zaharrek egiaren phartez baizik errespetürrik eztie. Dakigü alabadere egiaren probantza gütiago denboran, eziez denborarena egian dagoela, hartakoz irudier zogiegi izan ezkina-teke ardüra diradialakoz faltsü gertzen.

Egia ezagütiari bihurtzea da ere peligrroso, suskartez ta zankhartz²⁵ hari ogen egitia. Saldo dirade egiak ta hen artian banaite handia, bena güziak «sencilloan» ta bakondian baizik ez laket. Gezürra aldiz megopian eta oroizterian²⁶ dialakoz sortezepena ta hazkürria, falta zereionian egiten, dütie pikarraitzen²⁷ ta dago ordian ahalkez estalirik. Egia aldiz dago ederrago bilaizik errana. Erranik deno berzea egünkäl berenetan bere erranetzaz ezestatzen.

¹³ ogen egin balizo: kalte egin balezaio.

¹⁴ zogirak eta zabaldiak: zuhurak eta leku ageriak.

¹⁵ izairiari ogenik: naturari kalterik.

¹⁶ erranpa lamaldu (Lar.): oinazea jasan, eztitu(?).

¹⁷ eskudari zelotziak: eskutari arduratsuak.

¹⁸ aizo hüllanegi: auzo urranegi/hurbilegi.

¹⁹ ürgaitz gogotsuak: moral laguntza gogo onezkoak.

²⁰ eripetzen (Lar.): kondenatzen.

²¹ ezterrazi: zurikeria.

²² urthukitzen: jaurtigitzen.

²³ ekharaiak (Lar.): jenioak.

²⁴ betüste: begirune.

²⁵ süskartez eta zankartez: su emanaz eta beaztoparaziz.

²⁶ megopian eta oroizterian: gogamenean eta oroimenean.

²⁷ pikarraitzen: bilaizten, osorik erantzen.

Düdatzia egiaz, berri delakoz, da erhokeria handia, ezi egia da denbora güziena, sekülan gazte ezetare zahar izan eztena. Lezarratzea²⁸ dü etsai handiena ta harek ez berze arrazorik, mündiak eskernio egiten zereitzonak²⁹ baizik, bena zer probetxü hetarik ükhen die egilek batzu baizik egiaren omenari diradiala zerbützari gerthü.

Auherki³⁰ dirade erauntsi³¹ egiaren kontra mündüko alaido borthitzenak. Zer die obratü badoi³² txar mehe batez die zombait aldiz estali, ürratü diana ordüz edo berant³³ bere nahiala. Nola egiazki nola gizonak güda diro³⁴ berdüthe bat bihotzükeriaren arima dena hareniala,³⁵ ekhia dena haren begietara.

Bai daiteke, egiak dütükiala bethi bere xidizkariak, jezariak ta ükariak³⁶ bena heetarik eztaite batere haren ziargitzetzaz³⁷ errerik belhariko³⁸ faboria galthatüren ezterieionik³⁹ ta bethi haren argiari ihesi eginik, dolamenez abartürik⁴⁰ bihotza eztükianak bilauroki sekülokoetzaz janik, ethorriren.⁴¹

/ 254 / Egia denboraren alhaba zela gure aitzinekoen zen elhea bere berdüthiaz delakoz bere osoan egon ta bethi haiñ miraraztia, non –ümen– balü nahia, genezen ikhus bere izairia, khorpitzta beilüke⁴² argian ta arima egian, ezi egiak dü berdüthe bat jinkotik dena, noispaikoer diana erran erazi, ekhi bat zela zothükatzten etzena⁴³ ta sorthaldiarik etziana. Oh! sorthü honian jendiak haren argiaz deusetan ari ez tirenak.

²⁸ lezarratzea: adimenaren berotzea.

²⁹ eskernio egiten zereitzonak: burla egiten zizkionak.

³⁰ auherki: alferretan.

³¹ erauntsi: ari izan, jardun.

³² badoi (Lar.): buruko oihal.

³³ berant: berandu.

³⁴ diro: dezake.

³⁵ hareniala: harenera.

³⁶ xidiskariak, jezariak ta ükariak: txistuegileak, jasaileak eta ukatzaileak.

³⁷ ziargitzetzaz (Lar.): argi izpiez.

³⁸ belhariko: belauniko.

³⁹ galthatüren eztereionik: eskatuko eztionik.

⁴⁰ abartürik: apurturik.

⁴¹ ethorriren: itzuliko.

⁴² beilüke: bailuke.

⁴³ ekhi bat zela zothükatzten etzena: eguzki bat zen mugitzen ez zena.

Denboraz

Alhabaren doandiaren landan¹ dügün haren zerbait erran. Sofoklek Jinkoaren izena denborari dereio eman hatsarrerik² ezetare akabaillarik ezzialakoz ükhenen mündüko gauzak diratekino. Mugida güzien hauslia dela ta phorrokaria orenen khanbiazalea ta izariak egin dütian³ gogorrenen higazalia, botxiak ta bürduiña jaten ta ühaitzer⁴ bidia khanbiatzen.

Filosofoek bi denbora baizik eztela ezagützen, igarana ta jingeia.⁵ Orain dioe jingeiaren hatsarria baizik eztela, bena Ezkiribü Santia, hirur denboretzaz mintzo da heetan ere dügü sinhestia.

Ezta denborarik azkena deitzen denik, eztelakoz gizonik ikhusi dianik ezetare dironik.⁶ Alabadere⁷ profetek ta apostoliek azken denboretzaz dereikie zerbait erraiten ta hek dirade azken jüjamentiri⁸ hüillantzen diradianak ta denborak jingeigoan dagotzanak.⁹

Mündiareki sorthü da denbora, hareki ere akabiren, dabilarik bethi bere grado khanbio bagerik ta hütsarte bagerik bere obretan eztaite; ari da hiri egiten ta arrasatzen, jende gaztia zahartzen / 255 / emazte ederrak itsusten, batzüik goratzen berziak aphaltzen. Zonbait aberasten, saldoki eskeletzen, gauza gordeenak agerezaziten, itsasoa largatzen ta hersatzen.

Dü üthurriaren üdüria, bethi hur bera diana ta bethi ber hura igarana berriz etzereio jiten¹⁰ hala ere denbora da bethi denbora eta ez ber denbora hartakoz ützi dianak auherki igaraitera e'liro küpera.¹¹ Lekhü güzietan bürüzagien bürüzagi da bethi ari pausü bagerik; igarana eztago jingeia,¹² aizearen pare da igaranen,

¹ doandiaren (Lar.) landan: dohain handiaren ondotik.

² hatsarrerik: hasieratik.

³ izariak egin dütian: neurriak egin dituen.

⁴ ühaitzer: basa ibaiei.

⁵ igarana ta jingeia: iragana ta etortzekoa.

⁶ dironik: dezakenik.

⁷ alabadere: halatan ere, alabaina.

⁸ jüjamentiri: epaiketari.

⁹ dagotzanak: daudenak.

¹⁰ etzereio jiten: ez zaio etortzen.

¹¹ e'liro küpera: ez lezake eskura.

¹² igarana ezta jingeia: iragana ez da etortzekoa.

oraikoa nekez bien artian dügü borogutzen¹³ ta heltü ezteno da igaraiten igaran, arren segürrena dena hartarik ez protxürük egoiten.

Hogeitalaur phartetan dezagün erthailt' denbora, dügün heren bat oheari ta mahaiñari berze bat lanari edo egitekoer, nola hirurgerrrenaz kontü eman daiteke? Alabadere behar zütian lanak daude galdürük ta següro berriz ezta jinen ezi haren jarraikiz dabilanak dütü bere lanak, haboro eziz¹⁴ üthurr'hura itsasoalat abiatia bezala den denbora ta haren ertzian zer da gure bizia: minüta. Denboraz direnak zekeiñ dirade jende pherestiak ta langile handiak hetzaz ere Zenonek dio denbora dela hen beharrik handiena.

Gauza güziek die beren denborak nahi ezi batari doi lizatekina berziari bada igaraiten, daiteke bientzat auherki¹⁵ galdürük. Hantik zeha fida dena denborari erho thipila¹⁶ dela ezen, arren gizonek jakin denbora dügüno guria dela, gure eskietarik, denian kanpo ezkiradiala harenak.

---

¹³ borogutzen: nabaritzen.

¹⁴ haboro eziz: gehiago ezik.

¹⁵ auherki: alferki.

¹⁶ erho thipila: ero hutsa.

Sorgiñ edo belhagiletzaz

Eztait hitz heen zaiña nontik, ezetare zertan jende heen ofizioa dagoan; bena dakit, diala ehüntze bat ta erdi¹ hüskal herrietan ofizio halakoa sinheste handian zagoela, galdü ere eziala osoki fama. Obra hona lizate fama halakoari bide güzien thapatzia, bena elhe zaharren herrokan² dagoan sinhestia borratzia lizate lan arhina heben, haren besarkatzia ezta ene egarria baina gauza harenaren düdan zerbaiten erraitia.

Belhagilegoaren dohaina beitaldiro³ emazte zahar ta eskele batzuer da emazten ta bereziki amuinaz⁴ bizi direner, her Debriak gaitzaren photeriak emaiten dereitze ta hala sorgiñatürik daude; bebita⁵ haren faltsükeria proba laiteke arrazo saldoaz bena apez ez baizik heben eztügü beharrik.

1. Nere ustia da, gaitz egiteko mithilik, ezetare neskatorik, Debriak eziala beharrik.

2. Halakorik behar balü aberats litirola⁶ ta ez eskele enbeia⁷ diradian bezala.

3. Egia bada halako mainatetzaz⁸ ari dela ofizioan soldata ageri dela emaiten eztereia, ezetare nahian dereitzela, direlako belhagile güziak ahalkeigarri. Hantik, jarraikia edo nausia zikiñ dela edo miskandiek⁹ gaizki zerbützetzen diela. O! sekülan ezta ikhusi maiñatarik soldata ta ogi bagerik, alabadore hartan daude sorgiñ güziak.

4. Gizonak direlako emaztiak beno azkarrago, bihoztoiago, espantagarri dago Debriak ezian mithilik ta den haren konfidantza jarri, emazteetan beno lehen; ezpaliz ere segretiarene gatik, bai etare khordosta¹⁰ süiaz eztiradealako gizonak bezaiñ lotsor.

¹ ehüntze bat eta erdi: mendet' erdi, 150 bat urte.

² elhe zaharren herrokan: legenden lerroan.

³ beit aldiro: baita aldi guziz.

⁴ amuinaz: eskez.

⁵ bebita: bibeta?, prediku.

⁶ aberats litirola: aberats letzakeala.

⁷ enbeia: mengoa, gura.

⁸ mainatetzaz: mirabetzaz .

⁹ miskandiek: mirabeek.

¹⁰ khordosta: kordaz zintzilikatu.

/ 257 / Debria düğü nahi gaitz güzien den langilia ta ezinez berak oro behar dian jenden, sokhorria. Eztüğüia arren gure bekhatietzaz gaitz aski egin dereiküna Jinkoak berak gastigoa zonbait eman Debriak mezia eman gabetarik; gü girade gü, gure meskabien arotzak, gihaurek düğü buhaderaz¹¹ süia phizten, burdüüña gorritzen ta gihaurek martheilliaz düğü joiten: gure izairian dirade eritarzünak;¹² bena ez sorgiñen photerian. Jinkoaren manhüz girade antsiatzen hartakoz sorgiñen beharrik ezta.

Magikoer nozpaitzkoek fede handirik zien ta sorgiñak heen alhabak ziradiala ustia zelarik batzü eta berzek mündia gezürrez akogatzen zien.¹³ Denbora heek igaran dirade. Ordünko senthagaillak¹⁴ gure fisikak itzaltürrik, oraiko sorgiñek edo belhagileek gure mespretzia baizik ezte merexitü.

Delakoz izan bethi gezürra egia beno engañazaliago ordian ere jendia sinestiala orai beno lerrari¹⁵ majikoen gaitzokeriak ziradian harrigarri; Moisa ezkiribazaletarik lehenak, Faraonen sorginkerietzaz da mintzo.

Haren landan Orfeak paganoen autore gehienak magiko zaharretzaz ta sorginetzaz zer eztereikie erran. Orozbat profeta Samuelek Saulen ta Sorginaren elhestetzaz¹⁶ da mintzo. Jinkoak bere senthagaillen obratzeko nahi zütian ta medio heetzaz da üsatü bena bera lurrila jin geroztik¹⁷ profetek kunplitürrik ezta izan senthagailla gehiagorik ezetare sorgiñik edo magikorik bazakialakoz ofizio hartara ziratekiala xarlatanak¹⁸ franko izanen. Zinez dereikü debekatü heekilan arreman güziak, dakigü zer dagoan haren manhien aisaeran?

/ 258 / Kondaira santiak dereikü erraiten egiazki Manasse¹⁹ Judako ta Okhosias²⁰ Israeleko erregeak magiko ziradiala orozbat ere –ümen– Gilles de Rayz²¹ Frantzian izan zena mareskal. Bena dezagün sinhests oraiko fisikan dügün profe-

¹¹ buhaderaz: hauspoaz.

¹² izairian dirade eritarzünak: naturatik da gaisotasunak.

¹³ akogatzen zien: zapaltzen zuten, itotzen zuten.

¹⁴ senthagaillak: mirakuiluak.

¹⁵ lerrari: labainzale, zerbaiti gehiegi ekarria.

¹⁶ elhestetzaz: elkarhizketez.

¹⁷ jin geroztik: etorri ezkerro.

¹⁸ xarlatanak: baratariak, izuregileak.

¹⁹ Manasse: Maneses gazteetan errege ankerra Isaias hil zuena, zahartzean idolatriaren etsaia bilakatu zena.

²⁰ Okhosias: Israelgo errege IX. mendean.

²¹ Gilles de Rayz: Gilles de Ray, Joana d'Arc'en bretoin gudakidea, pedofilo eta hiltzaile ospetsua izan zen; auzitaratu eta sorgin gisa erre zuten.

sorek errege heek beno magikoago diradiala, bai eta ere puilleralari²² italianoak beno. Belhagilegoaren güdariek nahi derekie sinhests erazi banaite²³ handia magikoetan ta belhagileen artian dela, delakoz Debria magikoer menpetzen ta halako mündia iraunen deno izanen, belhagiliak aldiz nahi dükiano haren menpetzen diradialarik; bena elhestari²⁴ hectarik batek ere tratü heen notaria izentatü ezte-reikü.

Egia handiagoa da Zeliak²⁵ eta Lürrak dütie ofizio hartan ari diradianak maredikatü,²⁶ diradialakoz bürü flakien nahaszaliak ta bihotz beldurtzügen espantazaliak. Amorrhenak ta Kaldeenak²⁷ hartakoz zütian Jinkoak beren herrietarik deslürtratü. Jabe-ek²⁸ ere ustian Jezabel²⁹ zela sorgiñ, horer³⁰ janerazirik, haren haurrak hilerazi zütian.

Lehen Hamabi Tauletan da ageri belhagilegoaz dirade mintzo: errumanek³¹ griegoetarik zütien hartü legiak belhagiliak izairiaren ta jendiaren etsaiak dütianak deitzen, arrazo handian: ezi egiazko fantastismoa³² delarik sorgiñen ofizio bekhaiztia ezkiribü santiak dio, hartzara seiñalatürrik daudiala Infernila eripetürrik ta diradialakoz engaiñüz, salgurriez,³³ gezürrez ta ebatskeriaz,³⁴ ez bizi Jinkoaren manhien erakidan,³⁵ khordasta³⁶ süiaz akadoiek³⁷ eztereitzela falda eginen.

²² a. «Joueurs de gobelets» Egiategik frantsesez orrialdearen azpialdean idatzia.

²³ banaite (Lar.): diferentzia.

²⁴ elhestari: eleketari, hitzegile.

²⁵ Zeliak: zeruak.

²⁶ maredikatü: madarikatu.

²⁷ Amorrhenak eta kaldeenak: amorrearrak eta kaldearrak, Mesopotamiako Asiriarrak. Amurrahiren tribukoak.

²⁸ Jabe: Jahwek.

²⁹ Jezabel: Axab erregearen andrea Elia hil eta Baalen jaurespena Israelen sartu, Jehuk leihotik behera botatu eta hila zakurrei janerazi zuen (-IX. mendean).

³⁰ horer: zakurrei.

³¹ errumanek: erromatarrek.

³² fantastismoa: ez da ongi irakurtzen, fanatismoa?

³³ salgurriez (Lar.): salakuntzaz.

³⁴ ebatskeriaz: lapurketez.

³⁵ manhien erakidan: aginduen adostasunean.

³⁶ khordasta: kordaz urkatuak.

³⁷ akadoiek (Lar.): epaileek.

Diradialarik errejentak¹ soldadoen edo gudarien bürüzagi lehenenak, hetarik khidarigeier² agintze zonbait dügün jar heben, heen ofizioan gizon handienez baliatü direnetarik, hartan batzütan ere gerthaldi ikhusi düdanetarik ezi errejent baniz ere zerbait berze ofizioetan ikhusirik nago.³

Soldadogoa gerlan, thonsuratiak diradianak Elizan, soldado ta apezgei gaztiak, kargü handietara heltzeko die bide lüzia ta gaitza, bena esparantzak garhaiten diana ta jakitiak llabürtzen: ezta berze biderik haren beharra eztianik: banüzke gerlak jakintze güziak nahi dütianan: ezi ezta aldehairik⁴ mündian harmadan khidariak bath eztirokienik⁵ ta medika mementoan behar eztianik. Han kasü güzieta dagoelarik aidürü, gudarien adelatzia⁶ dü errekeitü mehiena⁷ gerlaren ta bakiaren legeetan jakintsü, zer diroan ta eztiroan egin,⁸ heek ezpadazki, deus egin e'liro; gerla zaharrak ezpadütü irakhurtü nola berria egin liroke, delakoz bethi ofizioa, berari üdüri. Hola gerlatik kanpo ogenik ez egitia, jendeen züzenetan ezpada jakintsü ta zer diradian obrak gerlak zilegiten ezütianak.⁹

Gerlako lehen akaroa¹⁰ khidari hona eztaitekila gerlan soldado ona izan eztena ta honki manha e'lirokiala, honki menpetü izan eztena. Bakhanki dirade gudariak jaiesti¹¹ delakoz gerlaren ofizioa langilena, haboroena. Astokin, hezkaitz, arrabuhin ta suspitakor.¹² Bena errege jaunak, apezak, errelijionearen mantentzeko badirade

¹ errejentak: eskola erakasleak.

² khidarigeier: gidarigaiei, ofizial izango direnei.

³ (hemen berriro berak ikusi eta bizitu ofizioa Prusian ta Polonian ibilia baitzen gudan, batik bat Poloniako erregeren alde).

⁴ aldehairik: gaitasunik.

⁵ bath eztirokienik: batu ez dezakenik.

⁶ adelatzia: prestatzea.

⁷ errekeitü mehiena: eginbehar meheena, ardura txikiena.

⁸ diroan ta eztiroan egin: dezakeen eta ez dezakeen.

⁹ gerlak zilegiten: gerrateak zilegi egiten.

¹⁰ akaroa: baldintza?

¹¹ Jaiesti: jaizale.

¹² arrabuhin ta suspitakor: uzkur eta hasarrekor.

eginbide hartan ere khidariak die eskia etxekiten¹³ gudarietan arima ezin ederragorik ere, fedeari tiesorik bada.

Zilharkeriak dirade gerlan gauza auherrena, hen begiratziak errekeitu¹⁴ gehiago dü emaiten eziez gozomenak somoia ekharten. Karles XII Suedako erregiak / 260 / ontzi latorrietan baizik¹⁵ etzian jaten ezetare edaten arrazo haren gatik. Ardoak eta aigardentak¹⁶ sekükan ezte gerlan senthagaillarik egin, dielakoz gizonaren büria nahasten ta indarrak trenkatzen.

Egiazko baloria dagoelako gizonaren zentzü honian ta hotzian ta ez mementoak dian borrascan: hartakoz ere Pesennius-ek, zelarik Egiptan Nilaren bazterretan, ardoa zian debekatü ta koziner güziak akasatü.

Gogozia ta hordikeria¹⁷ diradialakoz gozapenaren deskarriak, Alexandra Severak¹⁸ legionen khidari batzü, heen faltaz, gudariak zirelakoz halakatü, hilerazi zütian. Melellus¹⁹ ere Afrikarat Jugurtharen kontra igaran zenian Spurius Albinus²⁰ haren aitzineko khidariak harmada osoko gogoziatara ützirik, aragi erreak zütian debekatü, kabale güziak²¹ salerazi ta soldadoak soinian harmeki eraman lezen beren hazkürria manhatü.

Gudariak dian idiki edo behiki, hen faltan zamalki ta ogi nola nahi, dian he-tarik doia. Bena ez gogozikinik²² batere armaden herioa direlakoz. Heetarik Babilonian Alexander Handiaren armada zen galdü, Kapoan Anibalena, Karles VIII Frantziako erregiak Italian nahi zütianak eginik, gogozikinetzaz bere harmada hurtürik ethortzen zelarik erresumarat, zaldün saldo bateki etsaiek bidia thapatürik lantza ta ezpata'khaldiz ezpalütü garhaitü, irapaizi zian herriak galdürük, karzeratürük zagoan.

Ber gerthaldia dereikü Suediako errege erranak Alexandreren pare izan dena gazterian hirur podentatzü Danemarkeko, Poloniako erregiak ta Errusiako enberratoriak haren kontra jarririk, lehenari zen abiatü ta bakia galtha erazi²³ hantik 8.000 gizonekilan hirurgerrena Narvan 8000 zütian, zian garhaitü ta bigerrena

¹³ khidariak die eskia etxekiten: ofizial diete eskua eusten.

¹⁴ errekeitü: ardura, eginbehar.

¹⁵ ontzi latorrietan baizik: kobrezko ontzietan baizik.

¹⁶ aigardentak: pattarrak, aguardienteak.

¹⁷ gogozia ta hordikeria: sabelkoikeria ta mozkorkeria.

¹⁸ Alexandra Severa: (205-235) Aurelius Antonius Severus Alexander.

¹⁹ Melellus eta Albinus pertsona bera da.

²⁰ Melellus Spurius Albinus: Severus Alexanderrek erahila.

²¹ kabale guziak: armadak jarraikiarazten zituen abereak.

²² gogozikinik: jateko gozokirik.

²³ galtha erazi: galde arazi.

hirur urthez güdatürük, Poloniako tronütik zian eraitzerazi²⁴ ta Saxala jarraikirik, han bakia galthaerazi. Herri gizen hartan bere / 261 / harmada erthailtürük²⁵ soldadoak gizentürük, diharüz kargatürük erruso enberadoriak mendikatü nahiz 1709 negü harrigarrian gosez ta hotzez jendiak ta kabaliak hiltzen zeitzeno Pultavadrano²⁶ zian jarraiki ta Saxako-gogozetzaz bere jendia zelakoz flakatü, hamar urtheren gloria han galdü, hantik ere Europako dierri batena gorenetik obratü.

Güdarien zorthia da herioaren mespretzian bizitzia gauza aphürrennek alabadere lotsatzen diena ta giziberia²⁷ batez següratzen dena ez. Gure dierria²⁸ da arhin ta khanbiakor, hartakoz mündü güzian Frantziarik bezaiñ bere banderetarik ihesi dabiltzanak, galotz²⁹ haren eginia da khidarietan dütielakoz soldadoak auherkerian³⁰ üzten ta delakoz gizon auherra debeiatzen³¹ lekhüz khanbioan laket.

Baleze errumanek bezala bethi soldadoak lanian edo ekaira³² zonbatetan, haiñ lasterkari³³ elizate ta menpiago bere ofizioan lizate; bena khidariak ere auherkeriaz khi³⁴ ta hen gerthaldi txarrari jendia lanari, auherki dirade halako laisterkariak ürkhaeraziten haregatik mina ez sendotzen etzeroialakoz medika beharra jarten.

Mosde Louvois-en denboran lauzpabost harmada ziradian Frantzian ta batetik berziala «laisterkariak» haiñ üsü, non errejimentiak elhürra bezala ekhian beitziratzen hurtzen zakialakoz gizon handi harek zela debeiatik³⁵ eritarzüna sortzen, xarlatan saldo bat erregeren khostüz zian mantenitzen harmadak, aldizka bufoieriaz zütienak soldadoak akogutzen. Erran baladi gudariari kobartak baizik ezti-radiala laisterkari, gütiago, baliman, heetarik lizateke.

Anibalek dereikü gerthaldia: Italiarat zabiltzalarik hirur mila espainolek zien batbatean ützi ta abiatü ziradian bezaiñ sarri harmadan zian barreiatü,³⁶ etsaiaz beldür zirelakoz, berak / 262 / zütiala egorri: ahalkez berzetarik batere etzen gerzotik zothükatü.³⁷

²⁴ eraitzierazi: jaitzarazi.

²⁵ erthailtürük: zatikaturik.

²⁶ Pultavadrano: Poltava-raino.

²⁷ giziberia: txikikeria.

²⁸ dierria: nazionea.

²⁹ galotz (Lar.): galbide.

³⁰ auherkerian: alferkerian.

³¹ debeiatzen: aspertzen, nozitzen.

³² lasterkari: lasterka iheslari, desertore.

³³ ekaira (Lar.): jarduera.

³⁴ khi: oso zalea, biziatua.

³⁵ debeiatik: aspertzetik.

³⁶ barreiatü: sakabanatu.

³⁷ zothükatü: igitü, mobitu.

Ezta photererik manteni ditekenik gudari bagerik, harmadak behar dütü, bena handitarzünaren arauiala. Haren zedarriak diradiano aitzinatzen,³⁸ gaztiak dirade emendatzen³⁹ hortakoz ere erresuma handienak ez dirade aberats direnak. Egia horren gerthaldia dago, Españan hanko erregek Amerika güziak ta Indiak gidatü nahiz bere erresuma propin die desdierritü: ürrhe ta zilhar mendiak bezain gora herri heetarik die atheratü ta harrigarri gizon heetan ehortzi. Aberastarzün heek dirade abartü dierria aberastarzün egiazko dena dena dago oküpatürük ta lürrak langile bagerik.

Eztago indarra bethi indarrían, bena bai gudarien bihotzian. Eztago ere harmada handietan, bena bai harmada txipietan honki irakatsietan. Zonbat egia haren jakiliak eztirade jende gütik saldo handiak garhaitürük. Egiazko indarra üdan dago arren, gudarien haitoan⁴⁰ dena, bethi soldado herritarretan ta ez kanpokoetan. Frantses I. Frantziako erregiak etzükian Paviako guda galdü, hamar mila suizek süiaren erdian ezpalie utzi, etsaiez üngüratürük goga hantik zogira xühürrak⁴¹ harmadan arrotz haboroenian⁴² laurdena baizik eztela behar.

Soldado zaharrak berriak beno hobe direla ezta düdarik, arrazoaz бүрүzagia aprendiza beno dela langileago, manhü gaberik obra dakielakoz ta hartan tiesoago. Bena kasü hanitzetan bizitarzüna delakoz irapaiziaren erdia soldado gaztiak ezin hobe dirade zaharretzaz arrimatürük ezi heek azalian ta herotsian⁴³ zahartürük heetzaz berzek bezala eztie lotsarik ta alanoen pare ausiki dienari⁴⁴ zathia eztieno, daude betüstegarri.⁴⁵ Berdude haren khinperra da hen mugaitz osoak, heen zerbützü lazien dereitzenak.⁴⁶ Hartakoz errumenak ziradianian / 263 / 50 urthege-renean beren etxetarat zütien egorraiten. Gazterik ere zütien alizan⁴⁷ jarten erran nahi beita 17etan hala 20 edo 25 urthe zerbützü bazien eta bethi gerlan izanik, düda bage, gizon higatiak ziradian, auherrak ez, zireno gazte adin hartan.

Alemanian ta ipar herri berzeetan soldadoa bizi deno edo ahal diano da soldado, hartakoz ere hanko harmadak tieso ezinago ta haiñ ürrütizko entzüna, non frantzesak sei astez ttipiltü dian ordokian⁴⁸ sei hilabetez berian beita bazkatüren.

³⁸ zedarriak diradiano aitzinatzen: mugak direno aurreratzen.

³⁹ emendatzen: gehitzen.

⁴⁰ haitoan: hautu onean, aukera onean.

⁴¹ zogira xühürrak: zuhurtzia zuhurrak.

⁴² haboroenian: gehienetan.

⁴³ azalian ta herotsian: musika ta otsean.

⁴⁴ ausiki dienari: ausigi duenari, ozkatu duenari.

⁴⁵ betüstegarri: errespetegarri.

⁴⁶ mügaitz osoak ... lazten dereitzenak: mugi gaitz osoak ... latz egiten dizkienak.

⁴⁷ alizan: kintan.

⁴⁸ thipiltü dian ordokian: hustiatu duen zelaian.

Soldado frantzesaren zerbützia da zortzi urtheren, heen landan ofiziotik, gudari hona lizatekenian dabila etxerat ta khidariak daude bethi errejent eta errejementiak bethi berri.

Alexandrek Cæsar eta Pompeak ta berze gizon handiak zekielakoz soldado zaharren balioa⁴⁹ zütian balakatzen ta aberastü esparantzan zütien harmadan zinez etxekiten⁵⁰ ta behartzen ziradenean, arrabuhin, eskari, gaztigua jarten. Photere halakoa gerlan ezpaliz nola gizon bakhoitzak ehün mila herioala litiro⁵¹ eraman. Dezagün aithor heetan halako obedia dela Jinko honaren obra.

Bekhanki da güdari saldoa eginbidiari okhertzen khidariak dagotzenian bere-netan. Harmada errumana galkidatürrik zen osoki Coriolan heltü zereionian khidari. Dremenden falda leger kastigo latzenetzaz zütialarik azotatzen. Soldadoa lanez zian phorrokatzen. Bera bürhas ta saia arhinean,⁵² elhürraren ta kharroaren⁵³ erdian zabilan ta bere apairietan⁵⁴ ez berze hazkürrik soldadoena baizik, hala zian bertan harmada hezitü ta manhütara menpetü.⁵⁵

O! Denbora zer khanbioa: oraiko khidariak manurgetan⁵⁶ baizik eztirade harmadeatarat heltzen, bakian bezañ beste betadera⁵⁷ die jarraikiz. Aragi suerte güzietarik mahaiña estalirik heen landan gozagaiñez ta ardu zonbat nahi / 264 / herri güzietarik mainaten zaldien saldoan haiñ handi non hen haiñbeste jende ta kabalen hazkürriak harmada gosetzen beitü ta haren goradak soldadoak humetzera, halako phüntian⁵⁸ gure khidariak dabilta enberadore errumanek berrehün lekoak beren harmadeki oiñez egiten zienian.

Mündü güziaz bürüzagitü badirade ezkitiala arren espanta dügünian ikhusten Errumako enberatoren bizipena ta heen khidarien obrak: ezi L. Q. Cinsinatus diktadorak L. Minucius kontsulgoatik zian ideki harmada bere barrütian Egikodek⁵⁹ zialakoz setiatü. Lucius Calfurnius ere Sizilian, Titus ere zialakoz errebelder harmaz menpetü, zaia zereioan mutzerazi urthuts⁶⁰ harmadaren guardak eragin,

⁴⁹ balioa: balorea, hobeki.

⁵⁰ zinez etxekiten: benetan eusten, zinez atxikitzen.

⁵¹ litiro: letzazke.

⁵² bürhas eta saia arhinean: buru hutsik eta beroki arinean.

⁵³ kharroaren: hormaren, leiaren.

⁵⁴ apairietara: otorduetara.

⁵⁵ manhütara menpetü: aginduetara menpetu.

⁵⁶ khidariak manurgetan: ofizialak karrozetan.

⁵⁷ betadera: asebetetze.

⁵⁸ halako phüntian: halako punduan.

⁵⁹ bere barrütian Egikodek: bere barrütian konstantziak.

⁶⁰ zaia mutzerazi: beroki motzarazi... urthuts: ortutsik.

bere lagünetarik berhezi ta gerlan habaildünekilan⁶¹ gudaerazi. Gerthaldi halakoak üsü dirade Alexandra Severaren bizipenean, alabedere soldadoer haiñ zen mai-thagarri non Enberadore Jinkotzea beitzien izentatzen. Hanitz proba gudariak erakasde latza maite diela eztenian mina beno kharatsago medika.

Khidari batzü izan dirade gudarien herrokan gudan ari zirelako soldadoen biziaz axol gütik ükhen ez dienik. Erruman zen halako khidarrien eginbidia, Cæsaren bizipenan dago proba, ezi mündüko güdan, Pompearen semien kontra bere jendekila⁶² nahasirik ta etsaiez arbuiatürik⁶³ zioan oihüz. “Ene lagünak nahi naziüia haurrer libratü?” Heen arima elhe heetzaz arrapiztürik⁶⁴ güda zian irapaizi. Beretzat ari zen han Cæsar jende hanitz han galdü zialakoz erresumaren gaiñ erauntsi izan balitz⁶⁵ trionfarik etzian ükenen. Alexandra Severak soldadoren biziaz khidarriak nahi zütian zekein,⁶⁶ ziolarik heetan zagoela erresumaren segürtantza. Egiazki ere Errumako jende hanitz galtzen zienian bildorra,⁶⁷ zioen, güdaries zela zor ta ez khidarien jakintziari.

Eriak harmadan enberadore harek zütian berak ikhustatzen ta bere aitzinian errekeita eraziten, ziolarik, «hiri galdiak arrahartzen ziradiala, bena ez gizon hilak arrapizten».

Soldadoen zorthia da dolügarri ezi heen odolaren khostüz delarik bildorra khidarrari dago ohorea ta harek dianian erran gudariari bethe diela beren eginbidia, ustia dü dela bethi berea, ta daiteke laidorez akogatürik, gudariak eztiano batere. Cæsarek ere etsaien herriren khostüz aberasten zütian bere soldadoak hala ere bere zorthü honari harmadak zütiano üztartzen erresumaren бүрүzagigoa zian adelatzen ta beraren erhaileak harmatzen.

Ofizioan har beza gazterik soldadoa, bena ez eraman gerlarat indarrak eztütiano ezi hanko ezaundietzaz nekatürik, ordüz eritürik hospitalialat behar düke. Han gütik dirade zaharrak bizipen hartara diradialakoz oüturatürik. Iklusirik⁶⁸ jende gazte saldoak gerlan eritarzünez hiltzen ehünetan igaran zait gogoan, zeren Franzian ofizio hartako haurtarzünetik eztiradian güdari geiak⁶⁹ bazkatzen ta adiratzten?⁷⁰ Eztelakoz mündian erresumarik haren abantaillak dütianik ta harritürik

⁶¹ habaildünekilan: habaildunekin, harri tirokariekin.

⁶² jendekila: jendeekin.

⁶³ arbuiatürik: hasu honetan, bazter batean tinkaturik.

⁶⁴ arrapizturik: berriz pizturik.

⁶⁵ erauntsi izan balitz: ari izan balitz.

⁶⁶ zekein: biziaz xuhur, bizi aurrezle.

⁶⁷ bildorra: garaipena, bitoria.

⁶⁸ ikklusirik: Egiategi ezta teorilari hutsa, lekukoa da.

⁶⁹ gudari geiak bazkatzen: gudarigaiak hezitzen.

nago gobernia nola ezten oraiartio heetzaz baliatü, ezi non dirade Frantzian bezaifbeste haur edirenak.⁷¹ Parisen ta berze hiri handietan dirade hospitaleak heen fabori, hantik ünñudetara⁷² dütie emaiten, heetarik kanpo derenian berze hospitaletan dütie ezarten, ofizio zonbait erakasten, bürüzagigoa batzü emaiten eta heetan / 266 / eskele sorthürük, eskele hiltzen. Zeren ezten haiñbeste gudaltzü eskola haur heentzat. Bite ezar⁷³ nola herri erresuman beitrade ta heetarik lürreko soldado hobenenak egin, holako etxe batek merexi lüke bere berezita bena lizate heben lan auherra.⁷⁴

Dezadan hitz bakhoitz erran gudari holakoekilan elizatekiala konjitik⁷⁵ haromadak egünkäl berritzen dienetarik. Eztie aitarik, amarik ezetare egongiarik etxerat deitzen dütienik, sekülan primugoarik⁷⁶ beren ofiziotik gibelt litirokianik⁷⁷ ta lükie Invalidetan⁷⁸ zaharzaroon beren beharrak honki Erregeren zerbütziak baizik ezpeilükie⁷⁹ berze egarririk.

Adrian enberadoriak soldadoak zahar ezetare gazteegi etzütian nahi. Adiskidegoa güdarien artian zereioan zerbütziari honkia ta handia. Botz⁸⁰ dirade soldadoak nor gibelian ta saihetsian dien dakienian. Beren eginbidiaz arrotzak beno lagünak jakile nahiago dütie; zahartzen hasi den güdariak harmeen egünkäl erabiltiaz hügün die;⁸¹ gaztia ari deno hartan bego berzia pausian.⁸² Ofizio hartan bada ardüra khanbio, hartara nekez da plegatzen zaharra. Arren ez giziberietzaz⁸³ eskernia soldadoa, bena ordokian mendietan ta oihanetan zothüka⁸⁴ nola behar dian gudadü etsaia, ezi saldoa algarreki ari, ezinez manhia⁸⁵ ere lizatilakoz auher.⁸⁶ soldado jakintziak nola behar dian, ordian daki. Borostetan ta khaparretan⁸⁷ de-

⁷⁰ adirazten: trebetzen.

⁷¹ haur edirenak: aurkitutako haurrak (Iparraldean bakanki).

⁷² ünñudetara: iñudetara.

⁷³ bite ezar: ezarri bitez, jar bitez.

⁷⁴ lizate heben lan auherra: lizateke hemen lan alferra.

⁷⁵ konjitik: armadaren uzteko ziurtagirik (8 urteren buruan).

⁷⁶ primugoarik: mayorazgorik.

⁷⁷ gibelt litirokianik: atzera eginarazi lezaketenik.

⁷⁸ Invalidetan, Parisen dagoen soldadoen zaharretxea. Parisen Louis XV.enak eginberria zen etxe hori ordüko kupuladun eliza klasiko ederrenarekin.

⁷⁹ ezpeilükie: ezpailukete.

⁸⁰ botz: pozik gibelian, atzean .

⁸¹ hügün die: gorroto dute, higuin dute.

⁸² pausian: atsedenean, deskantsua.

⁸³ giziberietzaz: txikikerietzaz.

⁸⁴ zothüka: higi, mugü.

⁸⁵ manhia: agintea.

⁸⁶ lizatilakoz auher: lezatekeelako alfer.

nian etsaia, harma xuriaz baizik eztela ariren,⁸⁸ tiroz erho ezteztan bere lagünak, gogo dü emanen, soldado gaztiak e'lirokiana, zeren eta bere lagüenen ta etsaien marraketzaz aturditürük dabila aitzina zer egingei dian jakin bagerik.

Halakoak khidarriek azken herrokan ezar betze⁸⁹ beldürrez izuti soberanaz falta dadin egiazkoa bego egitera garhaitü datekenian etsaia, ordian da güdari gaztia zer den agertüko. Sokhorri emaiten badü etsai kolpatiari bihoztoi da, erhaiten badü kobart,⁹⁰ seiñale heetan ez da düdarik.

Gudariäk diერი güzietan die beren koloriak griegoak ta errumanak gerlala za-biltzan bürdüinezko soingiaz khorpitzta estalirik belhaiñetaradrano, petik kota gorri bat, besoak ta zankoak pikarrai⁹¹ eta hoiñak abarketan. Beso ezkerrian erro-dela⁹² bihimenez eгина⁹³ ta bürdüiñ mehez estalirik, lantza esküiñian ta ezpata llabür ta zabal bat txilintxau⁹⁴ gerrentzian.

Orai Europako güdari güziek ber harmak dütie, bena ez ber koloriak. Nozpait espaiñolak beltz zütien soiñezkoak, orai xuri, urdin, gorri ta hoilli⁹⁵ dütie. Frantzian xuri hoinezkoak, zaldünak urdin ta dragoak berde. Enberadorirenetan haboroenak⁹⁶ xuri. Prüsian xuri zaldünak, hoinezkoak urdin. Engelesak gorri⁹⁷ holandesak haboroenak urdin. Danemarkak gorri. Suedian güziak urdin eta Russian zaldünak urdin, hoinezkoak berde. Oraiko egünian phodentata heek güziek die milion bat zortzitan ehün mila laur hoge ta mila gudari, egünkal phakia die-nek ta hoiñez edo zaldiz gerlako adelatütirik daudenak. Europa müdüko laur phartetarik bata bere printzetan photere die berze hirurak garhait liroana.⁹⁸

⁸⁷ borostetan ta khaparretan: xarra eta sasietan.

⁸⁸ eztela ariren: eztela ariko, eztuela jardungo.

⁸⁹ ezar betze: jar betzate, ipiñi betzate.

⁹⁰ kobart: lotsati, izuti.

⁹¹ pikarrai: bilaizik, bilusik.

⁹² erro-dela: ezkutua.

⁹³ bihimenez eгина: mihimenez eгина.

⁹⁴ txilintxau: dilindan.

⁹⁵ hoilli: hori.

⁹⁶ Enberadorirenetan haboroenak: Enperadorenetan gehienak.

⁹⁷ engelesak gorri: gaitzizenez ingelesa «galtza gorri» zen Zuberolan.

⁹⁸ garhait liroana: garaitu lezakeana.

Gütik dirade mündian lealki diradian aberastü, gütiago ere aberastarzünaz lealki baliatzen diradianak elherik txarrena da “hau aberats da”, (izan) arren gizon pherestia.¹ Bai honkiegile baliz bena zekhingoa² aberastarzünaren arreba: laidore halakoa aberatser etzereie hetarik haboroenak ürrhia³ salbü eztielakoz berze Jinkorik. Bethi hari belhariko, bethi hari arima ta bihotza lerden sekülan behardünari⁴ soorik ta mündiren güretzaz horditürik,⁵ beren mereximentia dien ürrhiren phezila⁶ beitie baliatzen⁷ ta zoria emendatü nahiz khorpitzari phausürik ez emaiten. A! Gizon halakoak sookhaldi bat eman beza bere üngürünian ta deusere ez-tianak ezetare deus oparatzen, dela aberatsago dü ikhusiren.

Aberatsak gozatzen den zorihonari dereiola zor ohore egiten dereiena daki: biz⁸ kargü zer nahi erosirik nori pare eztaite ta nor hari? Harez jendia mintzo dela gaiski, bena ixiltüren, dela badaki. Isterbegiak dereitzo⁹ hegalak azkartzen dialakoz aberatsak iritzia berea, eztielakoz eskeleak esparantzarik hartan, bena Israelitek dereizelakoz ürhezko xahala gurtatzen erakatsi.

Aberatastarzüna da zühain bat¹⁰ hartara igaiñ nahiak izigarri jendia zothükutzen diana, bena eztielakoz orotan axala bardin latz edo leiñ¹¹ batzük thinila¹² direno heltzen berziak lerratzen ta lürretik abiatürik, lurmila dirade erorten. Bata salerosgoaz ta salgoaz bigerrena ohoiñtzatik beldür eztientetzaz, hirurgerrena bere zekingoaz, laurgerrena dohainetzaz ta arrapatietzaz¹³ aberats den, bena güziak

¹ pherestia: prestua.

² zekingoa: abarizia.

³ ürrhia: urrea (azpian ezabatua *diharua*).

⁴ behardünari: hitz horren ondotik *ezpeitie egin* azpian.

⁵ güretzaz horditürik: guretaz mozkor.

⁶ ürrhiren phezila: urrearen pisua.

⁷ baliatzen, hitzaren ondotik *zehatzen* ezabatua.

⁸ biz: izan bedi.

⁹ Isterbegiak dereitzo: pertsona etsaiak dizkio, deutso.

¹⁰ zühain bat: zuhaitz bat.

¹¹ leiñ: leun.

¹² thinila: gaillurera, gaingainera.

¹³ dohaiñetzaz eta arrapatietzaz: emanez eta arrapuez.

lehen eskele izanik orai diharian ithorik eztirade aberats aski zeren eta sekülan doia eztielarik, ustia aberats egiazkorik eztela, eskelegoaren ta aberastarzün izigariaren artian dagoenik.

/ 269 / Erregeek jakin nahiz zertako aberatstarzünak diradian heen eskietan Daviden Josophaten, Ezekhiasen ta Josiasen bizipenaz ikhus beze jakiteko zertakoz gozatü diren errege handien famaz ta heetarik emaitia hartzia beno maithagarriago dela ikhasiren. Zer erran daite Senekaz, Neronen maisuaz, haiñ harrigarri aberastürük non eta Enberadoriak ezterbegi¹⁴ zereiolakoz zereioan bere hon güzia esken-türük, behartü bere bizia ere harekila galtzia, laborari haiñbeste biltzeko, lan biltzeko, ikhusi barreatürük.¹⁵ Eskele izan baliz, eskelegoan zen lüziago biziren ta eskele hilen¹⁶ egiazko aberastarzünen mezperetzian aberatstarzünen eritarzüna helgaitz bat da¹⁷ eztiana eria eztena etxekiten¹⁸ bena bai eria hartan dena, haren egarriak itxasoko hura edan liroana, egarritz hiltzen (diano edateko mengoa da hiltzen, ezabatua)?

Naharoa ta aberatsatarzüna gauza beharrezkoak heetarik behar dientzatzat ezpadirade, hartakoz Xilo lazedemoniatarrak zioan, heetan dagoenak ogen handian dela zeren eta enplegü hona heetzaz egiten ezpazian¹⁹ ziala gaitza eginen, erran nahi zian hona behardüner emaitian, galtzia aldiz diharü biltzian.

Marcus Curius-ek zütianian samnitak garhaitü jin zereitzen²⁰ ürhe athe handi baten eskentzera, ari zen ordian arbi egoseraziten, artzükatü zian²¹ dohaiña zereitzelarik²² bere arbien jateko etziala ürhe beharrik ta ürhiari beno ürhedüner manhatzian maitiago ziala. Babialasek ürhia zian haiñ mespretzü handian non jenderen izürria beitzien deitzen. Cratis Thebeinak hartara bihotza sobera enjogi zialakoz bere ürhia ta berze aberatstarzünak itxasoala zütian urthiki oso-osoak.

Aberatstarzüna egiazki jar eztaite honki handien herrokan, ezetare gaitzenian, bena bai gauza egobiarren²³ artian. Gizon zühürak (laisterkarik eztü eginen haren ondoan ta bethi mespretzatüko; dügün aithor bere doia dianak heen beharrik ez-

¹⁴ ezterbegi/izterbegi: ezkerreko begi (norberaren etsaia).

¹⁵ barreatürük: sakabanaturük.

¹⁶ hilen: hilgo.

¹⁷ helgaitz: sukar.

¹⁸ etxekiten: atxikitzen, eusten.

¹⁹ ezpazian: ez bazuen.

²⁰ jin zereitzen: etorri zitzaian (zereitzon = zitzaion behar luke).

²¹ artzükatü zian: ukatu zuen.

²² dohaiñak zereitzelarik: opariak ematen zizkietelarik.

²³ egobiarren (Lar.): ezaxolen.

tiala, ezi auher da²⁴ biziaren lüzatzeko auherrago herioaren gibeltezko: Aita Santiak Erregiak, printzeak ürhe mentsik eztienak: heltzen dirade eskeleenak bezala.

/ 270 / Berrogei mila mando ümen Alexandre handiaren aberatstarzünak nekez zütian bizkarretan ekhartzen, hilzen eta gauza zütian ederrenak hareki erre.

Aberatstarzüna zer da? Berzerik ez soberakina baizik ta zer soberakina? Beharra gaintitzen diana baizik. Ezkiribü santiak dü Job aberatsen herrokan jarten, zialako zazpimila ardi, hirur mila kamelo ta bostehün idipare; heetzaz aski ziala habororik etzian nahi Milesianak Greziako zazpi zühürretarik batak zioan, gobernü hobena zela aizoek²⁵ etzienian soberanik ezetare nekeziarik ezi aberatstarzünian honki baliatzen eztenian egiazko eskelegoa dago Meskabier eztenari bethi bihurtzen ardüra zereitzo heltzen, hala gerthü zen Attahalpari Cuzconioresen erregeri hitzemanik zazpi milion, zazpi egünetan barne bere lokabearentzat hirur pagatürik, españolek ustian haren herri güzia ürhe zela hilerazi zien.

Zühürren²⁶ erregiak ere dio, aberatstarzünak diradiala beren nausier begiratz²⁷ amorekatik eskernio dereitzen.²⁸

Eztirade aberastarzünak hartzeala biltzen, bena bai ez emaitiarekila ta heen zühürki mantenatziala sokhorriak bakhanago, eziez arrankürak²⁹ dütie lagün ikhusten dütügü ardüra eskü haiñ aphürretan non ageri beita zonbat³⁰ Jinkoak mespretzü dutian. Ez arren galtha³¹ zonbat ürhe dian gizonak bena bai bera zer duen balio, ezi ürhiak eztü gizona baliaraziten berak ezpadü ürhia baliaraziten. Jinkoak egiten dianian aberatsak dütü eskelentzat halakatü, nahiz haien obra honak berzeren mengoen diren³² sokhorri; eztirenian ezta harrigarri heetarik zonbaitek egiten dianian ützüliphurdi!

Publius Anticus aberats egin zelakoz, biziaz debeiatürrik³³ berak llabürtürrik, probatü zian gure zori hona eztagoela ürhian.

²⁴ ezi auher da: zeren alferretan da.

²⁵ aizoek: auzoek.

²⁶ zühürren: zintzoen.

²⁷ begiratz: zaintzen.

²⁸ eskernio dereitzen: neke eman dezaieten.

²⁹ arrankürak: kezkak.

³⁰ zonbat: zenbat.

³¹ galtha: galdetu.

³² berzeren mengoen diren: besteen gurarien izan daitezen.

³³ debeiatürrik: asperturik, noziturik.

Jakindiaz

Jakindia gauzen ezagützian dagoela, dio Galianek ta mündü güzia besarkatzen dialakoz, lürrian izan den gizon jakintsuenak Sokratesek haren jakinde miragarriaz mintzo ziradiener zioala, dakit hau, deusere eztakidala halako gizon zer moldezia jakintze güzietan atrebi zena; mea¹ harrigarri zakialakoz, bazela etzakianik zakian, ta heek ments zeitzolakoz² deusere etzakiala ustia.

Gizontzü egitekoetan ta izariarenetan dago jakindia libürütan biltzen ta gure auherkeriatzaz hontzen. Güzia kide ezinez bil gizon bakhoitzean, bederen etarkia³ dago, doi zereioan gauzari lotzen denari ta nola bizi edo herabesti den merexia derie zehatzen⁴ ta hantik gizon handi edo txipi gertzen.

Jakinde gozatzen giradianaz dügü fraire benediktaner zoor ezi Italia barbaroek ügoldatü⁵ zienian jakintze güziak itho zütien ta hiruzpalaur ehün urthez ziradian Charlamagne denboratadrano egon erortzirik; printze handi harek Parisen ikasola famatia ondikatürrik,⁶ Jakindia Europa güzian emekiz emeki ereñnik oraikoala da heltü, bena ez oraiño grekoetan nozpait zena ezetare lüzez hartara datekina, ezi zerbait mendeetan dügüno egiten, ederrik eztügü obratzen griegoen obrak hüillantzen eztügüno griegoa ta latia heen jakindiaren ünühüdia⁷ dü falta, galdürrik ziradianak, benediktanek errekeitatü ezpalütie ta heek landan⁸ elizaren khidarriak beren edertarzünian jarri ezpalie.

Jakintze haren egarrian Alexandra Handia etzen ohatzen Homeroren *Illiada* etziano dagareki⁹ bürüpien, ezetare Cöesar libürü bagerik. Batak ta berziak beren megopietan gerlaren lanetzaz zien franko, bena libürü honek jakindia zorroizten¹⁰ hala zakien. Ta gizonaren ta aberien artian banaitürrik eztela ezarten diana jakin-

¹ mea (Lar.): jakituri.

² ments zeitzolakoz: eskaz zizkiolako.

³ bederen etarkia: behintzat aprobazioa.

⁴ merexia derie zehatzen: merezia diete neurtzen.

⁵ ugoldatü: inbaditu.

⁶ ikasola famatia ondikatürrik: unibertitate famatua eraiki.

⁷ ünühüde: seinzain.

⁸ heek landan: (denboran) haien landa.

⁹ dagareki: dagarekin batean.

¹⁰ zorroizten: (ezabatua *irakurten*).

diak baizik, ezi hantik kanpo, berze predentan¹¹ hanitz dirade heetan gizonak beno onesbide¹² dienik: elefanta ezagützian, lehoa¹³ balorian, zaldia zerbützü güzietan, hora¹⁴ lealtarzünian etcoetera. Eztü arren gizonak heen gaiñean jakindia baizik ta harez balia daitekenik. Sokratesek zialarik gizon aberats bati soo egiten zioan zaldi bat ürrhez kargatürük zatekiala, bena büria hutsik. Cleantas filosofoak gizon tontoaren ta astoaren artian berze banaiterik etzian salbü ekantzetan edireiten ziana,¹⁵ gerthaldiak direlakoz gizonaren bizipenan bürüzagi hobenenak. Libürü onetan jakintze ta heen jarraikiaz ari direnak, gizon handioenek heetan dereizkie zori hona eskentzen; heetan dügü gure gozamenen azia bildüren ta bihotz handien hazkürria edirenen.¹⁶

Jakindia da arimaren bizia, megopiaren¹⁷ khidarrian bizipenaren maiastüria¹⁸ ta Izariaren argia, harez dügü honkia ta gaitza ezagütürük, batari ihesi, berzeari jarraikia egiten erakusten jakindiak dereizküla gogomenak ülhünpetik¹⁹ khentzen ta zertara hon diradian erraiten. Ezagütze segürena da harek emaiten dereiküna ezi arimak jakin eztiro arrazoak salhatzen dereioana baizik. Alabadere jakindia ta zühürtarzüna lagün eztirade ezi hel daite latian zühür dena frantzesian erdo edo tzar daitekiala, dü ere jakindiak galgiroa mesperatzatzez zejakinde²⁰ tontoa.

Delarik jakindia mehea, ülhüna ta hotza, alabadere estatü güzier behardüna, printzetik gizonetarik arhiniala drano²¹ balio handian dago. Zaldigoan, gudan dü beriak ta handiagoak akadoikerian,²² nun zühürtarzüna ta zogira²³ dütialakoz lagün. Pompea handia gerletan pare gütik üritardian²⁴ zena, orozbat atrebi ta iho-rek beno hobeki zakian gobernua. Alexandre Handia net jakintsü zen, Cæsar ere, zertan nahi mintzo ta obetande²⁵ güzietan, ari zen, haren obrak jakile daude. Die-rr / 272 / güzietan jakindia printze handian da izan. Alinera Epirako erregia gaz-

¹¹ predentan: elizako erretaula zatian.

¹² onesbide: estimu.

¹³ lehoa: lehoin.

¹⁴ hor: zakur.

¹⁵ ekantzetan edireiten ziana: ekoizpenetan aurkitzen zuena.

¹⁶ hazkürria edirenen: janaria aurkituko.

¹⁷ megopiaren: izpituaren.

¹⁸ maiastüria: zurgina.

¹⁹ ülhünpetik: ilunbetik.

²⁰ zejakinde: ezjakintza.

²¹ arhinila drano: arineraino.

²² akadoikerian: zuzenbidean.

²³ zogira: zuhurtasuna.

²⁴ üritardian: abertzaletasunean.

²⁵ obetande: beteginzarre, perfekzio.

terik jin zen Athenatara ikhastera, ta gizon haiñ endrezua²⁶ bere herrilat ethorri non, lege berriak ta gauza handiak obratürik printze famatia beitzen hil. Errumetan zonbat Athenak, gizon handirik etzian egin.

Demetrius Balerianak printzer ardüra libürü gobernioetzaz mintzo da diradianak *arakhurri* deitzen direnak ta gomendatzen deritze, Homerari beha dagoenak zakiala anatomia, Hektor eta Ziklopoaren zankotzaz mintzo denian, ta dio Hesiodok zori hona diela erregek Jupiter dienian fabori, hobe orano Musak dütienian adiskide. Biak zütian Cyrus-ek Alexandra Plinak dio Caton hitzdun izigarria, khidari ezin hobeagoa ta akadoi²⁷ harrigarria.

Ciceronek ere Lucullus denian mintzo dio Mithridaten kontra abiatü zenian harmadaren khidari hitzik bere ofizioan etzakiala, bena libürü honen irakurtüz ta soldado zaharrer galthoz²⁸ gizon baliosenatarik jalki zela.²⁹

Zertara ere harmada errumana etzaitekian atrebitü, manhia honaren jakindia delakoz berdüde lehenetarik bata.

Badü ere berdüthia bere kastatik ez ükheitia,³⁰ ezi gauza mündüko arauena da gizon pherestiaren semia auher dena, bihoztoiarena kobart, jakintsuarena tonto etc. Eritarzün hau zahar da gizontsu kastan, ezi Daviden denborala bagirade igaiten, heen semetarik aita balio zenik eztügü edirenen, Salomonen kastan orozbat. Augusta enberadore handiak bere odoletik zütian jende haiñ okherrak non izkondü zen, dolümenaz ezpeitzen ixiltzen. Ezta mündian txokorik gerthaldi heetarik franko eztütienik. Khinperretik daude Commodus Erruman izan den printze goihenatarik, Marc Aurela³¹ hobenenaren seme. Bassinus galgiro güzietan bidaze³² bat; Severus Septimus enberadore handiaren seme halako biperaren hümiak³³ amaren erhaiteko³⁴ sortzen diradianak.

Jakinde gizontsua zazpi arte arauetan, hirur lehenak Gramatika, Rhetorika, ta Logika latinez dirade deitzen. Berze laurak Arithmetika, Geometria, Kosmographia ta Musika, Astronomia ere gaiñtik: güziak auher diradianak zogira³⁵ honak ezipadütü balieraziten. Adam zereiolakoz jakinde güziak berez sarthü gizonetarik

²⁶ endrezua: kalitatea.

²⁷ akadoi: epaile.

²⁸ galthoz: galdez.

²⁹ *beitzen bata* ezabatua.

³⁰ ez ükheitia: ez edukitea, ez izatea.

³¹ Marc Aurela: Marcus Aurelius Antoninus (121-180) enperadore eta filosofo. Semeak Commodus eta Verus.

³² bidaze: gidari.

³³ biperaren hümiak: sugekumeak.

³⁴ amaren erhaiteko: amaren hiltzeko.

³⁵ zogira: zuhurtzia.

jakintsüena izan den bezala ta heetarik lehen. Geroztik lanaz baizik jakindian biderik ezte gizonen egin, eziala berzeki jesaitez³⁶ baizik argi famatürik dereienik batere mündian. Aitzinekoen lilarik³⁷ dügüno azia biltzen girade heen frütüez gizontzen giradialarik jakintze batetik berziala igaraiten³⁸ ezi jakindiek die abantaila batak berziari bortha³⁹ beitie idekitzen. Orozbat ere mintzoek⁴⁰ ezi hiruzpalaur dakianak haiñbeste llabürzki dütü ikhasiren.

Jakinde güziek dielakoz batak berziari eskü emaiten, nahiz ere algarreki izan lotoskariak⁴¹ derekie erraiten Musak ber amaren alhabak algar eskütik ari diradiala dantzian. Englaterrako Elizaren kondairian dügü ikhusten Theodorik apezküpiak⁴² ta Adrian abadiak Theologia, Arithmetika, Astronomia, Lotoskindia⁴³ latia ta griegoa zütiela erakasten.

Josef bere jakindiaz Egiptan ohore handienetara zen heltü. Moises beriaz denbora hartan gizon güziak zütian itzalten.⁴⁴ Daniel Nabukodonosoren ta Dariusen grazietara jakindez ziradian jin. Salomonez ere dereie laidoria jakinde güziak zütiala. Jakintze güziak egiatsü direnak beren artian bata berziari doi⁴⁵ dirade zeren eta bata ezpeita berziari. Etsai ezetare batak berzia akhazutzen, hantik eta errana orotarik gehiena Theologia dela, dialakoz zelüko bidia⁴⁶ erakusten.

³⁶ jesaitez: mailegatuz, hartuz.

³⁷ lilarik: antologiarik, loretegarik.

³⁸ igaraiten: igarotzen.

³⁹ bortha: atea.

⁴⁰ mintzoek: hizkuntzek, mintzairak.

⁴¹ lotoskariak (Larramendi): olerkariak.

⁴² apezküpiak: apezpikuak, gotzainak, obispuak; Theodoretus (393-460) Calcedoniako kontziliokoa, dogma, apologia, exegesis egilea.

⁴³ *hots + lotu + kinde*: soinuen lotzeko artea; humanitateen gorapamena komeni zaio, geroxeago Mauleko kolejoan horiek erakatsiko dituelako Egiategik.

⁴⁴ itzalten: itzaltzen.

⁴⁵ doi: neurrian, justu.

⁴⁶ zelüko bidia: zeruko bidea, Egiategik aipatzen du, zeren kolejioko errejent izan baino lehen parropiako errejent izan delako eta ofizio hortan, eginbeharrez, dotrina, katexima erakatsi duelako.

Dihariaz edo diruaz

Diharü xehia¹ mündüko gauza zaharrenetarik ezta. Denbora lehenetan trükatzek ziradian jendiak tratütan. Bena ardüra zelakoz heltzen ber gauzaren men-goan ziradiala eroslaria ta saltzalia khanbioan batak edo berziak damnü ziela² kopre edo bürdüña zathi phezian³ emanik doiarentzat ziela emanen, topatü zien. Medio hau ontarte hartarik emekiz emeki hedatü zen bazter orotarar tratia. Bena menasta⁴ dener phezazale⁵ beharrak tratian zelakoz, ekai handi bat zathi heetan, hasi ziradian phezia ozgarriten.⁶ Geroztik bürdüñazkoak ützirik, koprezko moneda sarthü zen tratü güzian sokhorri, ordian printzek ta soberanoek zütien moneda heetan norkbere señaileak jarten.

Janus zen ümen lehena dirua dirüskatü ziana, ordian diruska zian behia edo ardia, hantik xehe heek deitzen zütien aberiak latiz *pecudes*, zoiñtarik nozpaiko frantzes a egin beitzian *pecune* hitza holarik begiratü dena.⁷

Zilharrez diraskatü zenian ber üsantza zena jarraiki diru haren hatsarria Abraham beno zaharrago, ezi Kanaanko herrian bere emaztearen ehortzeko lür salhi bat⁸ zilhar diruz ziala erosi dügü ikhusten.

Alabadere Amman Marcelus Atheneseki berze dirurik koprezkoa baizik egiten etzela dereikü erraiten⁹ ta hartan bakiren ta gerlaren indarra zagoela. Tertulianusek lehen diharu markazalia zela Saturna ta koprez zela dirua. Egiatzki ere diru heetarik ezagützen dütügü, lehenak eta zaharrenak Tulsa ziradian deitzen, zonbaitek ere zioan Tholosa edo Pala, hamabi halakoek balio zien sos tournoisa¹⁰ / 276 / Servius

¹ diharü xehan: monetan.

² damnü ziela: damu zutela.

³ phezian: pisuan.

⁴ menasta (Lar.): metala.

⁵ phezazale: pisuz neurrien hartzaile.

⁶ phezia ozgarriten: pisua izendatzen.

⁷ begiratü dena: *pecune* hitza galdu da, *pecunier* gelditu frantsesez.

⁸ lür salhi bat: lur burdinzali bat.

⁹ adibide hau frantsesetik itzulia, ustegabeen hasten da kopiatzen: « cependant Amman Marcelus dioscore d'Athènes ne... ».

¹⁰ Sos Tournoisa: Flandriako Tournayen egin «libera»; aldiz Thulsa, Tholosan, Pala frantsesez *livre tolosane* Gaskonian egina, XVIII. mendeko dirua zen.

Publicus zen heetarik eragin ziana ta heetan gizon бүрү bat jarten, ezi lehenago Erruman ere kabalen idüría baizik etzen ezarrarazten.^(a) Pretejan-aren¹¹ erresumetan diharu güzia ziran urrhetan seiñalerik bage, Portugalian aldiz zilharretan laurtzunak pheziala emaiten ziran. Engleterran J. Cæsaren denboran koprez baizik etzen, hanko dirua ta xehia zen бүрдüinezko erhaztünetan Illion-
en urdia¹² zen seiñale, den bezala Biarnon behia. Samosen egaztarra,¹³ Theban xaberrama¹⁴ Españan thorre ta leho. Sckhio-an ogibüría, Nafarroan khatiñak, Frantzian hirur lisloreak, Austrian saia, Enberadoren erresumetan arranoa, Suedian 3 koroak.

Ürhezko ta zilharrezko moneden balioak dütie beren gora beherak ükhen errege batzuek erresumatik jalki e'litean¹⁵ zien phezia aphaltzen. Karles Handiak diruari eman zereioan balio leal bat, ageri dena haren kapitülietarik lib.4, art.32 enetarik manhatü zian eskütiak 60 sos balio züzkiata ta manhü hari bihürtüren¹⁶ zenari 60 makhila'khaldi zereitzela emanen.

Henrike IV. Luis XIII ta haren semiak khanbio batzü diharüren balioan zien obratü. Luis XV.ak egin ziana ürhian ta zilharrian ziran ederrenak. Ürhiren phezia dü Luis XIVak gütitü ta zilharra bere balioan ützi, denborak dereikü erranen zer honki den hantik jalkiren.¹⁷ Nola nahi den gaitz handia da erresuman diruaren balioaren aldaitetan, hartakoz ere Frantses I.aren ta Henrike bigerrenaren lenargoak¹⁸ net¹⁹ latz dirade artikülü haren eretzian, ezi diru faltsiari fabori eman dütien printzeak gerthü ziana, jakile Isaakange²⁰ zilharrezkoa faltsütü zütianak. Henrike X. Danemarkekoa zilharren lekhian kopria ezarri ümen ziana,²¹ halako obrak merkalegoaren hilgarri direnak.

Diharia bihotz hanitzetan da Jinkoa ta aho haboroetan debria.²² Barreiazaliak²³ dio, nola diharü debria laister doan, bilzaliak aldiz nola diharü debria nekez hel-

(a) Egiategiren oharra: Toloson (Lizian) lekhian eginak ta hantik tholosanak hüskaldünek dütie dinarak deitzen, lehen diharia zena.

¹¹ Pretejan: frantsesez *Prêtre-Jean*: Ethiopiako legenda erregea.

¹² Illionen urdia: Troian zerria.

¹³ egaztarra: paboa.

¹⁴ apo harmatua, dortoka.

¹⁵ jalki e'litean: irten / atera elitezen.

¹⁶ manhü hari bihürtüren: agindu hari bihurtuko.

¹⁷ zer honki den hantik jalkiren: zer ongi den hantik aterako.

¹⁸ lenargoak: errege diktamenak.

¹⁹ net: osoki.

²⁰ Isaak Ange: Constantinopolisen Enperadore (1155-1204).

²¹ ezarri ümen ziana: ipiñi omen zuena.

²² debria: deabrua, demonioa.

²³ barreiazalia: prodigo, iriole, gastatzaile.

tzen den. Harzaliak debriren sosa küpera eztiroala,²⁴ zordün gaiztoak aldiz debriaren ardita eztiara. Auzilariak diharük debria bere proküradoreari bethi eman behar zereiola, azkenekoz debria da diharü ta diharü orotan debrü. Gauza handietan txipietan bezala diharua güzietan da heen izterzaiña bakian ta gerlan deusere zothüka eztaite diharü gaberik.²⁵ Hiri bortaliak²⁶ dütü phorrokatzen, mürrü azkarrenak iratiausten,²⁷ zübiak ühaitzetan²⁸ egiten ta norat nahi heleraziten.²⁹

Phelipe Mazedoniako erregiak zer zatekian egingei³⁰ zian gerlaz magikoa ustenkidaturik.³¹ Arrapostia³² zilharrez bazütianak lantzak zükiala bitoria: abiso harez baliatürük zioan geroztik asto ürhez kargatiak hiri azkarrena irapaiz litirola,³³ büdüinezko mürrüan ürhezko ükharaiak³⁴ zulaozkera³⁵ bertan egin lirirola.³⁶

Zonbat ohoinkeria³⁷ faltsü-jakile, gizon erhaile, kontratü faltsü, akadoitze okherrik,³⁸ aita ta ama khozütürük³⁹ diharüaren egarriak ezte eragin? Zonbat mithil ta neskato, büruzagien ta nausien ber egarriaz lepoak eztereitze trinkatü.

Diharia auher da, harez baliatzen eztenari ezi hobe da ogia hüttxan⁴⁰ eziez diharü sakütak arkhan, bata jaten delakoz ta berziak lantzia ta errekeitu ta ebatsirik denian, dolü harrigarri. Gizon pherestiak dielarik etxen urthegeiaren hazkürria ta khozinaren diharü beharra, haboroago⁴¹ nahia da erhokeria, da eskaria⁴² egiten. Badü gero galtzen, merexia baizik etzeroio gertzen Printzer baizik thesoro biltzia etzeroio konbeni, delakoz dirua, gerlako⁴³ zain güzia, delakoz ere, gerla ardüra ja-

²⁴ küpera eztiroala: eskura ez lezakeala.
²⁵ gaberik: zuberor forma hori ez du *bage* zuzendu.
²⁶ hiri bortaliak: hirietan sartzeko portaleak.
²⁷ iratiausten: iraultzen.
²⁸ ühaitzetan: ibaietan.
²⁹ heleraziten: helduarazten, iritxi arazoten.
³⁰ egingei: egingai, gertagai.
³¹ magikoa ustenkidaturik: aztia kontsultaturik.
³² arrapostia: erantzuna.
³³ irapaiz litirola: irabaz letzakeala.
³⁴ ükharaiak: esku muturrak.
³⁵ zulaozkera: zirrikita, erdioa.
³⁶ lirirola: lezakeala.
³⁷ zonbat ohoinkeria: zenbat lapurreta.
³⁸ akadoitze okherrik: epai okherrik.
³⁹ khozütürük: kutsaturik, pozoindaturik.
⁴⁰ ogia hüttxan: ogia kutxan.
⁴¹ haboroago: gehiago.
⁴² eskaria: galthoa zubereraz.
⁴³ gerlako: gudako, gerrako.

kiten bakia bera loo handienian dagoenian / 278 / Tibera handiak hirur urthez baizik thronoan etzena izan, ützi zian zazpi miliun bostetan ehün mila eskutu. Alabalipharen⁴⁴ thesaurak hirur etxez ürhez zütian bethatzen, bazian oraiño berze bost eltzekotan, ehün mila ürhezko lamina bederak berrogei ta hamar ezkutu balio zienak.

Irakhurtzen dügü ere Salomoni urthekal zereiola jiten ürhe phezian⁴⁵ seiehün hiruretan hoge ürhezko talentarik. Berhez hetarik merkaderen deberak ta Arabiako erregen legarrak⁴⁶ algarreki haiñbeste ürhe meta non hetarik gerlako harma hanitz beitzian eragin batian ta kozinako ta mahaineko baxera⁴⁷ güzia ere ezi jüdioak zien zilharra mespretzütan non zilharkeriak Jerusalemeko kharriketara urthikitzen zütien.⁴⁸

Salomonen landan izan da berze aberats handirik Pithius Basianus heetarik batak zian Dariusi Persiako erregiari zühain bat, platana deitzen zena, ta minatze ondo bat⁴⁹ ürhe xahüz⁵⁰ zena eman ta Xerxesen harmada zazpiehün mila gizonetz zena, bost hilabetez bere khostüz mantenitü. Caius Cæcilius Clodius Isidorus batek ere gerlan honki ederra galdürrik eta ützi zian alabadere 4.116 esklabo, 3.000 idi pare, 2.373 ardi eta seietan ehün mila liberaren phezüa diharü. Bederakatü zen⁵¹ üzten zian honak esklaboetan ta aberetan hiruretan hoge milion diharütan hamabi miliun, lürrak berze althe.

Joben aberatstarzünak erran dütügü gorago erran bena errumenetzaz gitian mintza.⁵² Sillak bere etxenko haziendaz kanpo, bere lürrian bost milion errentaz zen gozatzen diharütan. Pompearen libre eginak milion bat zortziehün mila eskutu zütian errenta.

Cæsarenak, Dallaria⁵³ deitzen zenak zazpi milion ta erdi hon bazütian, / 279 / Collius Palinus bere illobari egin zerion dohaiñ bat milion bat balio ziana ürhetan. Lencullus augur, hamar milionez zen aberats. Senekak zazpi milion ta erdi errenta zütian urthekal.

⁴⁴ Alabalipha: Ali Baba «Ajonjoli ireki hadi» erranaz lapurren altxorraz jabetu zena. Hala dio Mila eta bat gauetako ipuinak.

⁴⁵ ürhe phezian: urre pisuan.

⁴⁶ legarrak: zergak.

⁴⁷ baxera: zubereraz orain *untziak*.

⁴⁸ urthikitzen zütien: jaurtigitzen zituzten.

⁴⁹ miñatze ondo bat: mahatsondo bat.

⁵⁰ ürhe xahüz: urre garbiz.

⁵¹ bederakatü zen: kontaktu zen.

⁵² errumenetzaz gitian mintza: erromatarrez dezagun hitzegin.

⁵³ dallaria: segalaria, Cæsarek askatu esklaboaren beste izena.

Anonclus Rigulus etzelarik abokatü famatüenetarik irapaizi zian hamabost ehün mila eskütü aberatstarzün harrigarrietarik gerlalako ohoinkerietan⁵⁴ bildürrik Pompea Judeara abiatu zenian hanko egitekoen xüxentzera Ptolemeok eman zereioan zortzi mila zaldi bere dihariaz erosirik, aphairü bat mila jende khümitatürrik nork bere ürhe kopa aitzinian,⁵⁵ baxera güzia ere ürhez ta jatia khanbiatzen zen aldizkal baxera ere hen doiala orozbat,⁵⁶ nahiz Pompea adiskidetü.

Lucullus Cæsarek ta Pompeak Xerxes doia, lüküdüna⁵⁷ deitzen ziena hogeitabost mila jenderi jatera eman zükian aberatski bere palazioan. Plina gazteak Quintilianusen alhabari ezteientzat etzelarik bera khümitü⁵⁸ berrogei ta hamar mila eskütü eman zereitzoan. Firmius-i ere sar ahal ladin zaldunen Ekidranan,⁵⁹ eza-gütü zialakoz haurzaroan, ehün mila eskütüz dotatü zian; Caima bere llobari berrogei mila ere; Quintus Metellius-i bera libre eginari berrogei mila eskütüren zerioan egin dohaiña. Seneka S. Paolo apostoliren adiskidiak zazpi milion ürhetan zütian.

Polinbrota Persiako erregiak sei ehün mila gizon, hogei ta hamar mila zaldün ta zortzi mila elefante gerlan jar ahal izan zütian. Candansa Ethiopiako erregiñak bere goardarentzat berritan ehün berrogei ta hamar gudari zütian ta hekilan lau-retan ehün mila langile egünkal phaküa⁶⁰ ziena güziak.

Nontik haiñbeste diharü. Darius abiatü zen skitoen⁶¹ gudatzera zazpitan ehün mila gizoneki?

Johanes 22gerrena,⁶² 18 urthez bere kargian izanik hogeitabost milion ützi zian ürhetan. Sixta V.⁶³ Erruma hanitzez edertürrik sei urtheetan barnen bildü zian sei miliunen / 280 / üngürünia. Henri IV. Frantziako erregiak zorrez erre-suma betherik, zütian phakatü⁶⁴ güziak, okherkeriak estatü orotan xüxentü ta

⁵⁴ gerlalako ohoinkerietan bildürrik: gerrarako salgaietan lapurturik.

⁵⁵ aitzinian: aurrean.

⁵⁶ doiala orozbat: neurrira berdin.

⁵⁷ lukuduna: lukurari (izenean hitz jokoa eta etimologia).

⁵⁸ khümitü: konbidatu.

⁵⁹ Ekidranan (Larramendi): ordenean, kastan.

⁶⁰ phakia: ordain phakatü: ordaindu.

⁶¹ skiten: eskitoarren.

⁶² Johanes 22gerrena: Aita saindua, Jacques d'Euze, Avinhon-en aita saindu (1245-1334) Eliza aberats baten aldekoa *Extravagantes, Clementines Gravantes adventius* idazkiak eman zituen, frantziskotarrak eskomulgatu zituen *Cum inter nonnullus* buldarekin (ikus Humberto Eco).

⁶³ Sixta V.: Sixto V. Aita Saindua (1520-1590) sortzez Felice Peretti.

⁶⁴ phakatü: ordaindu.

etzialarik hamalaur urthez baizik gobernia etxeke hamazazpi milion zütian Bastillan⁶⁵ ützi.

Diharüz khi⁶⁶ direnak heben akoga bitez ni ja haiñbeste milionez asetürik nago non dereiot berezitari⁶⁷ bere azkena botzik.⁶⁸

---

⁶⁵ Bastillan: Bastillako gazteluan Parisen.

⁶⁶ khi: oso zale.

⁶⁷ berezitari (Larramendi): kapituluari.

⁶⁸ botzik: pozik.

Patuaz

Patua, latinez *fatum* espainolez *hado*, frantzesez *destin* deitzen denak, delakoz lehenago pheredikü¹ baten ekei delarik, eziez heben berezita batena düdan izan, niz² lankhei halakoari lüma jarriren nizanez beno bakarrentzat ari denari balius zereio,³ hain nahi bezaiñbeste papel belztia, atrebitzen niz hartara.

Bada mündian dioenik lankheietan eztela patuarik ta izarren eginde honek edo gaitzek dütiela deberakatzen.⁴ Bada ere ustia dienetarik izarrek photere badiela gaizetan⁵ bena bortxaz eztela Aristotak dio patuarik ezetare izarrik bortxatzen gü-tienik ta gizonari heltzen zereitzon gauzak khinper⁶ ustekabetsü ta destapo⁷ diradiala ta zeliak⁸ ezetare Patuak dütiela gizonetan batak filosofiala berziak gerlala enjogi sortzen. Plotinek ta berze jakintsü saldoak sinhestian dirade izan izarren egikarren indarrak deus gizonaren obretan eztirokiela;⁹ alabadere ükhatzen etziela izairiaren lanetan heen menpian zagotzanetan,¹⁰ aritzen ziradiala zonbait aldiz ere gizontsu khorpitzetan, zütielakoz berziak beno berdüthiala edo galkiroetara enjogiago¹¹ griñaerazten.

Proban düdarik eztago bakidero, gizon mükaitzak¹² diradeala alper, damürratiak auher,¹³ odoltsuak orroatsü ta egünkal da ikhusten jende errazitak net ezti,¹⁴ odoltsuak errabiaz betherik, mükhaitzak perestü ta damürratiak langile handi dira, hantik argia bezain ageri / 281 / izarrek gizonaren ariman eztiela photererik ta jendeek dereitzena emazte ürrüxen¹⁵ elhe txarra dela.

¹ pheredikü: sermoi.

² niz: naiz (perpauas hasieran azpimarratzeko).

³ balius zereio: balio zaio.

⁴ deberakatzen: bederakatzen, banatzen.

⁵ gaizetan: gauzetan (zuberotar aldaera bakarra liburu guzian).

⁶ khinper: alderantziz.

⁷ destapo: ustegabea.

⁸ zeliak: zeruak.

⁹ eztirokiela: eztezakeala.

¹⁰ zagotzanetan: zeudenetan.

¹¹ galkiroetara enjogiago: gaizkira emanago.

¹² mukaitzak: geldoak, nekez mugitzen direnak.

¹³ damürratiak auher: melankoliatsua alfer.

¹⁴ errazitak net ezti: erreak oso ezti.

¹⁵ emazte ürrüxen: emakume urrizen.

Zer da arren Patua? Jinkoaren borhondadia, haren manhüaz¹⁶ zabilta beren herroketan mündüko gauza güziak hartan dago kasü oren kausa lehena, bethi bere gradoan dabilana ta deuserok okhert eztirokiana.¹⁷ Trüfa bite¹⁸ dienek uste azagaiaz¹⁹ doatzala esküin ta ezker gertapenak mündian jende zühürrenek die sinhestia bederaka²⁰ lege aldeazkiro baten pian²¹ jendiak dagoetzela²² menpetürük, kausa gorderik ta zerüan izartürük²³ aspaldian mündiren gobiaren gatik bethiereko daudelarik, zoiñ egünian güda halakoa datekian,²⁴ noiz hiri bat erreren²⁵ dagozta, Patuan delakoz zelian egina khanbiorik eztukiala²⁶ sekülan, ezetare hari ezkapagiarik.²⁷

Eztü gizonak meskabürük²⁸ ere merexi eztianik, eztütialakoz bere kondütaz okhertü²⁹ helgei eztiradianak haren faltaz baizik: halako ezpaliz Patua herabestiari³⁰ ezetare auherrari dohaiñak zerütik etzereitze eraitsiren.³¹ Meskabiak orozbat hantik dirade jiten, heer bihürtzia da erhokeria handiena ta eskü potez honkia³² bezala ezartia khiristiaren³³ eginbide hobenena, dialarik bihotzian, gogoan bezala patua dela Jinkoa bera, honkiak ta gaitzak egorten dereizkünak.³⁴

Khent arren bürütik garaitezgarria³⁵ edo patu itzurigarriaz³⁶ diradiala gauzak heltzen, ezi hala baliz jakintze arikorik elizate,³⁷ lizate ere erhokeria zühürtarzünaz heer bihürtzia eta ordian ützia bezala bere makhilari jendea ere patuari arrimatürük

¹⁶ manhiáz: aginduaz.

¹⁷ eztirokiana: ezlezakeana.

¹⁸ trüfa bite: irri egin bezate.

¹⁹ azagaiaz: nolanahika.

²⁰ bederaka: bereiz, banaka.

²¹ lege aldeazkiro baten pian: ezin aldatuzko lege baten azpian.

²² dagoetzela: daudela.

²³ zerüan izartürük: zeruan izarturik.

²⁴ datekian: izango den (geroaldi zaharra, oraino erabilia).

²⁵ erreren: erreko.

²⁶ eztükiala: ez duela izango (geroaldi zaharra, oraino erabilia).

²⁷ ezkapagiarik: eskapabiderik.

²⁸ meskabürük: ezbeharririk, zorigaitzik.

²⁹ kondütaz okhertü: jokaera.

³⁰ herabestiari: uzkurrari.

³¹ eztereitze eraitsiren: ez dizkiete jaitsaraziko.

³² potez honkia: musuz ikutua.

³³ khiristiaren: kristauaren.

³⁴ egorten dereizkünak: igorten/bidaltzen dizkigunak.

³⁵ garaitezgarriaz: ezin garaituaz.

³⁶ itzurigarriaz: ihesgarriaz.

³⁷ arikorik elizate: ariketarik ez lizateke.

lizate ta gizona aberen gradoala eraitsirik,³⁸ honki eginetan e'luke ordariaren³⁹ esparantzarik ezetare gaizkietan kastigoren beldürrik ta hala oraiko denboraz lizatekeano osoki gozatzen; jingiaz⁴⁰ gütik lizate arranküratsü,⁴¹ bego halakoer errana gauza güzietan badela bihar bat zoiñi⁴² jakintzerik / 282 / ez etare zühürtarzünik gizonian hari bihur daitekenik, berze arrapazaleaz gorago erran dügüna baizik dena.

Gaitzaren ta honkiaren artian banaiterik⁴³ ezatekiano ordaririk ezetare kastigorik eztaitekila. Zer hari bütza? Heltia⁴⁴ helgei dela, ez behar errana ondokoari etzaioan, bai gerokoari inpensan⁴⁵ dela heltü. Hantik jarraikia behar ziala heltü etzianian ez heltzeko arrazorik. Zeren eta beraren eretzian gitian edo ez gitian,⁴⁶ beitziradian bere haitoan⁴⁷ hala arren behar errana berzerik ezta baizik giderreana baten usikizina⁴⁸ beraz loz egobiaz⁴⁹ zena ta bethi inpentzation jingei zela denbora igararian edo gerozkoan.

Dezagün arren aithor gauzen lankheia izariari dagokezia⁵⁰ ager denian ürhünagorik jiten direla, beita tontokeria handia, zeren eta ikhusten dügünian tronkoan adarra nontik sorthü den galtho beita erhokeria, orozbat da heltzen zereizkün meskabietan, ezi Eskiribü Santiak dereikü erraiten erresumer ta erreger mündüko egitekoetan gauza güziak egin dütianak, dütia la manhatzen bere borhondadiala.

Dezagün aithor ere bortxaz ezpada amorioz Jinko bat balinbada letarta⁵¹ bat badela ta letarta bat balin bada ekidran⁵² bat badela mündüko gauza güzietan khidaragin⁵³ hareki arren behar die premiazkoa helgarri diradianetan orotzaz

³⁸ eraitsirik: jaitsierazirik.

³⁹ ordariaren: ordezkoaren.

⁴⁰ jingea: etorgaiaz, geroaz.

⁴¹ arranküratsü: kezkatü.

⁴² zoiñi: zeñi.

⁴³ banaiterik (Lar.): diferentziarik.

⁴⁴ heltia: gertatua (*heldu* aditza *gertaturen* lekuan hemendik aurrera).

⁴⁵ inpentzan: ustekabeen.

⁴⁶ beraren eretzian gitian edo ez gitian: beragan gaitezen edo ez gaitezen.

⁴⁷ haitoan: aukeran.

⁴⁸ usikizina: usiki ezina?

⁴⁹ loz egobiar: loz itxoegiten.

⁵⁰ izairiari dagokezia: naturaren egokitzea.

⁵¹ letarta: probidentzia.

⁵² ekidran (Lar.): orden (beso), kasta.

⁵³ khidaragin: gidari.

ezkinirio⁵⁴ arren ükha Jinkoa hartan dagoala bere bethierezko berjakinde osoan.⁵⁵

Dakigü Jinkoa dela bethi, bera berariz tinko bethi, khanbio gaberik, bethi bera, berari bethi üdüri erran edo egin diana sekulan deusere igitzen eziana, bera sekulakoa delakoz, sekulako manhiak emaiten⁵⁶ dütianak. Manhü heetan dago patua ta pato hartan Jinkoa.

Egia hari eztaiteke megopia bihurt,⁵⁷ erran beza Patuak diala mündia gobernatzen Jinkoa delarik patuaren arima harek dü arren / 283 / mündüko gauzak erabilten eta ez Patuak hari menpe dagoenak ta izen hotza baizik eziana.

Bada pagan batzü Jinkoaren ta patuaren artian eztienik banaiterik, Erisipak zioan patua letarta⁵⁸ zela, arrazo bethierekoa. Panuseriusek: Jinkoa ta patua ber gauza ziradiala. Senekak dio «izenta ezak nahi dükan bezala izairiaren ta gauza güzien langilia, ezi patua ezpada ekidrana iraunkorraren⁵⁹ kausa, düda gaberik da güzien kausa lehen»

Ta Aristotek Alexandre Handiari ezkiribatzen zialarik hitz heetan mintzo:

Nere ustia da beharra, Jinkoa baizik izenta eztaitekiala, delakoz izairi bethierekoa ta patua güziak biltzen dütianan dela bethi aitzina abiatzen ta arrauskitarik ez batzen⁶⁰

Bena khiristianoek patuari dereitzoan arpetzak⁶¹ jarraikiten, dütügüno dügün erran⁶² patua dela Jinkoaren manhiak ezkribatürük daudenak libürü sekulakoan. Jinkoaren batzarretik dekretoen erregistroan da ere naidar⁶³ ezin mugitia mugitzen diradienetzaz goga güziak beren lekütan dütianan sekulakoz jarten.

Bada dioenik letarta ta patua bat diradiala harez diradiala gauza güziak algarreki daudenak aritzen Jinkoak seiñalatü bezala, dielarik bederaka beren denbora ta lekhia gerthaldigei Cæsaren hiltzia erori zenian Pompearen talluren⁶⁴ zankoetara Domitiani bost orenetan hilgei zena, ber thenorian haren

⁵⁴ ezkinirio: ezkenezaioke.

⁵⁵ berjakinde osoan: konzientzia osoan.

⁵⁶ manhiak emaiten: aginduak ematen.

⁵⁷ megopia bihurt: izpiritua bihurtu.

⁵⁸ letarta (Lar.): probidentzia.

⁵⁹ ekidrana iraunkorra: orden iraunkorra.

⁶⁰ arrauskitarik ez batze: arau kontrakorik ez topatzen.

⁶¹ arpetzak: aldarrikapenak.

⁶² dügün erran: dezagun esan .

⁶³ naidar: errege diktamen.

⁶⁴ tailluraren zankoetara: segaren anketara.

jendeek gorderik uste zen lekhian lepoa muztü zereien franko gerthaldi halakorik dereikü eskentzen kondairak gure irakhurzaliak han edirenko dütinak.⁶⁵

---

⁶⁵ han edirenko dütinak: han aurkituko dituenak (-renko atzizkiak geroaldia indartzen du, ingelesezko *willek* bezala).

Etzen nozpait amets txarrrik bere azaldia² behar etzianik, zelakoz ordian jendeen iritzia³ ametsak zeliaren meziak ziradiala. Badago ere, orai, heetarik behar beno haboro amets bederari bere erabakera dereitzenik. Halako eritarzuna delakoz eza-gütietarik zaharrena ürrhüntik zereio zaiñak ikhertüko, ez heen atheratzeko esparantzan, bena bai erakusteko daudela gizonen erhokeria ametsen berezitan ja⁴ heetzaz franko girade erauntsi bena Paganek heetan dien, heetzaz, deungetzaz⁵ girade ixiltü, nahi bage nahaskürarik.

Igermenen hatsarriak⁶ dirade eritarzün demonietetan zielakoz gauza gorderik zirenetarik beren zorabietan salhatzen. Filosofoek ere uste zien Merkura ta Saturna ziradenian bathzen profezia zatekila. Talento halakoari zereielakoz gogomenaren alphorrak doi⁷ damürratiak ümen eritarzün hartara dirade net enjogi.⁸ Heen megopia bethi gogomenez betherik dagode miraillian balirade bezala sooz⁹ ta dirade haiñ üsü non mila igermenetan bat kausitzen¹⁰ badie, ezpeita senthagaillarik.

Ezkirade heben mintzo¹¹ profetez ez eta aingürüez Jinkoak obratü dütienetzaz. Ezetare hilen agerrendetzaz ta ametsetzaz gütiago ere zelietan agertzen diradian gertha güzietzaz izanik ere sortzizko ta izakoi¹² faltsieren ametskeriak baizik ez diradianak. Paganen igermenak halako ziradian, gerthaldi dagotze.¹³

---

¹ igermenaz: adebinazioa, aztikeria (oraingo zubereraz).

² azaldia: azalpena, esplikazioa.

³ iritzia: aburua, opinioea.

⁴ hatsarriak: hasierak.

⁵ ametsen berezitan ja: *laski* ezabatua, noski.

⁶ deungetzaz: deabruzkotzaz.

⁷ gogomenaren alphorrak doi: gogoaren beroaldiak komeni.

⁸ enjogi: emana, joeraduna.

⁹ sooz: begira.

¹⁰ kausitzen: ardiesten, lortzen.

¹¹ ezkirade heben mintzo: ez dugu hemen hitzegiten.

¹² sortzizko ta izakoi: sortzez eta naturaz.

¹³ dagotze: daude.

Florentzako dükia gerlalat joaitian, zianak ustenkidatü arakoitza,¹⁴ gerlan hilen zenez bai ala ez, arrapostü hitz heek zütian ükhen: *ibis redibis non in bello navrieris*, erran nahi dena abiatüren hiz, ethorriko ez gerlan hilen¹⁵ harek hantik gogatürük etzela hilen abiatü zen botzik gerlalat eta han etsaiek zien erho.

/ 285 / Arakoitzari zienian irauatu enganaitü ziala dükia? Ezetz harek, asmagia¹⁶ gaizki ziala hartü zereiolakoz erran joanen zela, jinen ez, gerlan zela hilen. *Cambisari* orozbat zereion heltü, ezi Catonako arakoitzak gogo eman lezan ez iga-raitez Ekatainen¹⁷ herrian, zorien gañtik igaranen zela. Mediako bidea zian hartü ta han ber izeneko jende bathürük bizia zian heen eskietarik galdü.

Meskabüra¹⁸ Alexandre Albaniako erregiari zen erori, ezi arakoitzak zialarik mezütü Pandesiako hiriari egin lezan ihes ta Arethusako aiñtziari bere herria izen hartarik zütialakoz üt letzan, Pullialat abiatürük, han gerla egitera, Tarontanen¹⁹ fabori ta han hil Pandosako hiriren aitzinian. Athenianek gezür halakoaz engatürük gerlan sarthü ziradien ta han beren photeria galdü.

Enberadore Neronek erran zereinian numero 73 gogo eman lezan biziaren penan. Galba adin hartan tronola igain zelakoz asmegi²⁰ txarra zian konplitü. Cæsari ere Martxoko Ideer²¹ gogo eman lezan ardüra entzünük elhe heetzaz zen trüfatzen, ber egünian Senatiala zabiltzalarik bathü zian asmegilaria²² bidean ta erran: «Martxoko Idusen egunian gütük», berziak, «bai bena ezta igaran». Egiazki azkena izan zen haren biziarena traketatürük²³ Senatian zen hil. Bena ehünetan asmegi halakoetan egia jalki bada, milatan gezürretan heen faltsükeria da agertü.

Hartakoz ere dio Diogenianek:²⁴ «Zonbait aldiz arakoitz heen erranetarik zer-bait bada heltzen egiarik ezta ofizioan den segürtantziatik, bena bai bentüraren obretarik, federik deusetan merexi eztientetik»

Saulen gerthaldiaz baliatü nahi lizatiener erran daite, Jinkoak baizik zer helgei den eztakiala ta Satani zonbait aldiz gauza halakoen salhatzeko esküdantza de-reionian bere arrazoak düttiala gure megopiari heltzen, ezin laitekinak, ezpaliz bai-

¹⁴ arakoitza: aztia.

¹⁵ esaldi maltzurra zeren komarik gabe bi gisaz irakur daiteken.

¹⁶ asmagia: igarkizuna.

¹⁷ Ekatainen: Ekbatania Mediako hirinagusi aberatsa grekoek ohostua.

¹⁸ meskabüra: zorigaitzera.

¹⁹ Tarontanen: Torontoarrak (Italiako Grezia Handian, portua).

²⁰ asmegi: asmo egia, *prediction*.

²¹ Ideer: Martxoko Iduak.

²² asmegilaria: *voyant*.

²³ traketatürük: tanpan harturik.

²⁴ Diogenianek: Filosofoen bizitzaz idatzi zuena (III. mendean).

zik Satanen erranetan jendeen profezietan beno eztela sinheste, ezi Jinkoak Saulen maredizionia ta Daviden goratarzüna beraren egingeak ziradian. Satanek hitzik errege haren hiltziaz zakian bazelarik haren adiskide arren helgeietan deus segürrik erran eztaite photere sekülakotik ezpadirade jalki.

Satan megopiaz da betherik edo hobeki dezadan erran ezta megopia baizik gauza izakoietan da ezinago atrebi, hala igarana oraikoareki bederakatzez zerbait erran diro jingeziaz²⁵ bena haren jakindia ez ükhenik ere oraikoaz dakigü, arakoitz.

Nolako datekian²⁶ biharkoa igelen jakintzia dena ta txori güziena, bena Satanek gizonari gogomenetan sargiarik²⁷ ezta Jinkoak ezpadereitzo eskümatzen.²⁸ Angürier gaillard²⁹ halakoa dago, ta nola den arima bere egiliaren eretzian dirade angüriak edo satan khidarri; bena hau ez sekülan jendeen demorrian³⁰ ta zorabietan baizik arakoitz.

Emazte batek Erruman Fausta deitzen zenak bi seme ta bi alhaba batetan sorthürrik zonbait egünez Enberadore Augusta hil beno lehen, denbora hartan, bentürüz izan zen gosete handiaren asmigarkia.³¹ Egiptan Pharaoren ametsaren Josefek arpeztu³² ziana pare zena. Asma igarki halakoen gerthaldi egiazkora / 287 / badügü Severa Sulpisa-k.

San Martinen hiltziaz mintzo denak dio, S. Ambroisa³³ zela ordian apezküpü Milanen *Lectione Profetica* irakhurtü zian bezain sarri altharean loak ziala hartü ta hartan Elizan ziradian jendeek bi orenez ziela ützi, irartzartzian zereuela erran «Nere anaia Martin hil da, haren ehorteze ohoretarik ethorririk nago». Jendea harritürrik egonik bederakatü³⁴ zela S. Martinen hiltzearen ta ehortziaren egünak ta haren ezarteko lürpian, orena ta erabaki zela S. Ambroisaren altharean loaren thenorea zela.

²⁵ erran diro jingeziaz: erran dezake helgeiaz, gertagaiaz.

²⁶ datekian: izango den.

²⁷ sargiarik: sarrerarik.

²⁸ eskümatzen: ezku uzten.

²⁹ gaillard (Lar.): pribilegio.

³⁰ demorrian: melenkolian.

³¹ asmigarkia (Lar.): adivinanza.

³² arpeztü: aldarrikatu.

³³ S. Ambroisa: San Ambrosi, elizako aita (340-397); gartzetan pagano, Milango apezpiku, arioaren etsaia.

³⁴ bederakatü: banakatu.

Dügün berze gerthaldi bat Julian Sabba Theodosa³⁵ kondairiaren adiskide handiena denak dio, haren herioa jakin ziala heltü zen ber egünian zelarik hogei egün bidez hantik ürrhün ta harez ta egünaz. Nola egin hala, Eduart Lehena Englaterrako erregia,³⁶ Jinkoa othoitü landan bere üngurü zaudetzener zaiolarik Frelon Danemarkeko gerla egitera jiten zereiona berrogei ontzireki itxasoan izakaldü³⁷ zela, gogatü berriaz llabür kemendikatu³⁸ izan zena.

Irakhurtzen dügü gizon batek Dianaren tenploan Efesan Apolon-en thesoroaren ebatsi ziala ta Parnasako mendilat eraman ta han oihen³⁹ barnenian ziala gorde. Akhidüräz⁴⁰ looari libratürrik otso batek lepoala lothürrik zian erho; hantik otsoa Efesarat abiatü orrhon izigarriak⁴¹ zütialarik egiten ta jendia hil zenez harritzen; zerbait zela hetan miragarririk otsez⁴² jarraiki zien otsoa ta abiatzen zelarik baraitx⁴³ hiritarrek hilila⁴⁴ zütian aitzinkidatü⁴⁵ ta heek ideren⁴⁶ han Apolonen ürhia.⁴⁷

Badaite⁴⁸ kondaira hau ezten osoki egia bena bai franko dezagün sinhets elizen ohoiñak diradiala otsoen bazkak, ta basa animal ere. / 288 / Arakoitz erran dügünetarik ta Solonek erran zereion nontik zen ohoinkeria Apolonen adiskide zela.

Nola nahi soo eginik⁴⁹ arakoitzer ezta gizon zentzüdünik aithor eztirokianik hartako Satanen ofizioan ari diradiala ta mündian eztela ofizio txarragorik, ezi lürrian dirade osoki eskele phützü gezürrez betherik agort' eztaitekina ta hantik irgermenak egiazko pikaroadiak orozbat.⁵⁰

³⁵ Julian Sabba Theodosa: VI.m.ko bizantiar kondairalaria.

³⁶ Eduart lehena: *Edward the first* (1239-1307) Eskoziatz eta Gales herriaz jabetu zena.

³⁷ izakaldü: jendea galdu.

³⁸ kemendikatu izan zena: baietsi izan zena.

³⁹ oihen: oihan.

⁴⁰ akhidüra: nekadura.

⁴¹ orrhon izigarriak: orroa izugarriak.

⁴² otsez: alegia.

⁴³ baraitx: bare, mantso, emeki.

⁴⁴ hilila: hileria, hilarengana.

⁴⁵ aitzinkidatü: aurrez gidatu.

⁴⁶ ediren: aurkitu.

⁴⁷ ürhia: urrea.

⁴⁸ badaite: posible da.

⁴⁹ soo eginik: begiraturik.

⁵⁰ pikaroadiak orozbat: pikarokeriak berdin.

Errükiaz edo piedadiaz

Aita ama ohoratüren dütien haurrer bizitze lüzea Jinkoak hitzeman dereitze. Piedadia ariman ta bihotzian dago hain sortizkoro¹ non aberetan dügünian ikhusten, biduzgarri beita² jendian eztenian edireiten errükia aita amen etetze, halako haurrak dirade arren hartzaren, otsoaren ta lehonaren hümiak beno sordeitzago.³

Jinkoak manhatü dian errespetia izairiak zian lenbizian manhatü ta paganek dereikie eginbide hartan gerthaldi miragarririk eman: ikhusten dügü Troja garrek orotarik üngüratürük. Eneas bere aita zaharra süiari arrapatü nahiz, konkaitz⁴ hiriz kanpo eramaiten dialarik Askaiña bere haurra eskütik adheratzen.⁵

Bestalte Coriolan bere etsaien kaltarraietzaz⁶ Errumarik jelkirik harat zelarik Volsken khidari, bere ama aitziniala abiatürük erraiten harmada etzela hiriala heltüren bere khorpitzaren⁷ gaiñetik etzeno igaran. Coriolan ikhustian bere ama lürrian heda, dago harritürük, bena amari dereioan amorioa, ohoria beno zereio azkarrago, dakialarik ere ützültzia ta Volskei traidore dela die erhaiten.⁸

Amon Athenianak zialarik aita bizipenaz karzeroan, zathizka ziana aitaren hazkürriaz bere hona saltzen ta oro gastatürük Aita hil zereionian karzeroan bere liberdadia dü saltzen, bere aitari harzülo batean ehortzeko ta bera esteki jarten.⁹

/ 289 / Ber herrokan¹⁰ Amphinomas ta Anapus ikhusirik sütan beren hiri güzia laisterka garren artetik aitaren salbatzera abiatürük. Clovis ta Bion¹¹ manurgari ütärtürük beren amaren karreiatzeko. Cornelius aita ütsiari¹² arrima jarririk ta

---

¹ sortizkoro: sortzezko, jaiotzezko.

² biduzgarri (Lar.) beita: eskergea, harrigarri baita.

³ sordeitzago: txarkiago.

⁴ konkaitz: lepoan harturik, iztakoloka.

⁵ adheratzen: atheratzen, kanporatzen.

⁶ kaltarraietzaz (Lar.): erasoetzaz, atakeez.

⁷ khorpitzaren: gorputzaren.

⁸ erhaiten: hiltzen.

⁹ esteki jarten: loturik jartzen.

¹⁰ ber herrokan: lerro berdinean.

¹¹ Clobis ta Bion: Bion, III. mendeko zinikoa.

¹² Cornelius aita ütsiari: Cornelius Ballus hispaniarra Erromako kontsul (guti gorabehera -40. urteetan).

hartakoz Scipion izena eman zereienak. Daona¹³ erromana ziana aita karzeroan gosez hiltzera eripetürik bere dithia egoskitzera emaiten zereioana. Orozbateko gerthaldia dereikü ginbeletek seiñalpeten,¹⁴ alhaba baten bere amaren eretzian ta ber kasian diolarik alhabaren piedadiari amaren bizia baliozgatü¹⁵ izan zela ta batak ezetare berziak etzielakoz zertzaz bizi, manhatü izan zela erresumaren khos-tüz zükiela hazkürria. Piedade haren gatik tenplo bat berdüthe hari karzeroa zen lekhian ziela obratü.

Arima eder heetarik paganoetan bazen ta halakoetarik güti khiristianetan zonbat haur begiak idorrik beren aita amen ehortzten daudenian, zonbat herioaren aidürü¹⁶ heen bizia lüzegei zereitzenik, zonbat ere llabürtü zereitzanik attegita¹⁷ heetara zereit¹⁸ lüma artzükatzen¹⁹ papera odoltsützen ta besoak erorten.

---

¹³ Daona: Roger François Daon (1669-1749) teologilari antijansenista.

¹⁴ ginbeletek seiñalpeten: ginbeletek azpimarratzen, seinalatzen.

¹⁵ baliozgatü: baliokidetü.

¹⁶ aidürü: zain, itxaroten.

¹⁷ attegita: atheguita? ateraldi?

¹⁸ zereit: oraingo zubereraz *zait*.

¹⁹ artzükatzen: ukatzen.

Legeak emazter haiñ latz e'liraiteke, eskü, berek heetan ezarri balütükie; bena gizonak beretzat obratü nahiz, lan hartara eztütie deitü hala beren egarriala dütie menpetü, okherkeri handia dena, ezi ükha eztaite bethi izan dela heetan gizonetan beno megopia biziagorik ta zentzü miragarririk, gizonenak itzaltü dütienik.

Eva zen gure ametarik lehenena ta gure eskelegoaren ogena dereiogüna,¹ Adam zialakoz enganatü Jinko jaunari menaustian eman zereioan manhian,² frütü ezta-kigünaren jatian artikülü horrek merexi dü thipiltzia.³ Egia hartarik berze bat ükha eztaitekina da Adameren dela ogen handiena ezi hau bere emaztiaz engana-türirik, Satanez Eva zen enganatia ta hala indar azkarragoari bihurtü ezinez. Adame bere emaztia beno flakiago izan zen sügiari bezala etzelakoz bihurtü emaztiari, zen arren ogendün egiazkoa; bena nola nahi aithortü behar dügü.

Evak bere alhabak, semeak beno hobeki zütiala dotatü, jakile Sararen zogie-ra,⁴ Rebekaren beillaroa,⁵ Anaren bihotzükia⁶ Abigailen trebaia,⁷ Judithen baloria ta Tabilkaren honkitarzüna.

Zonbat emazteen laidoretzaz gerthaldi ezkünüke⁸ bederakatü behar bagüntü: heen obra honetzaz, heen arimen handitarzünetzaz, heen jakintze bañetzaz,⁹ heen amorio azkarraz, zer erran e'laiteke, kondaira lüzegi lizateke; bena ahaleña llabür-türirik zerbait debeia¹⁰ eztaitekina dügü erranen, dakiener emazteen bürü güziak giziberiaz¹¹ eztiradiala betherik, hanitz ere diradiala heetan, jakintze izaitian ohore

¹ eskelegoaren ogena dereiogüna: mixeriaren errua dioguna.

² menaustian eman zereioan manhian: desobeditzean eman zion aginduan.

³ thipiltzia: argitzea.

⁴ zogiera: zuhurtasuna.

⁵ beillaroa (Lar.): zaindaritza.

⁶ bihotzükia: bihotz beroa.

⁷ Abigailen trebaia: Abigail Nabalen alargun eta Daviten lehen emazte, Xileab semea eman ziona.

⁸ ezkünüke: ez genuke.

⁹ bañetzaz: ugarietzaz.

¹⁰ debeia: aspertu.

¹¹ bürü güziak giziberiaz: buru guztiak txikikeriaz.

orai gütik diela biltzen, askaziek ere hartara eztütiela aderezatzen, alabadere. / 291 / ebatziz dakigü gizon jakintsia hanitzez diradiala bardintü, bai etare hani- tzez aitzintü¹² hectarik ezagützen dügün lehena da Leonia, Theofrasta filosofo fa- matiaren kontra libürü bat egin ziana. S. Geroma, Aspasia ta Saphonas bi emazte jakintsüetzaz da mintzo. Proba Adelfa prokonsularen emaztiak Persiako güdetzaz poema bat egin ziana. Esfio Boezaren emaztia jakintsü zen ezinago, Arianen kon- tra erauntsi zen borthizki. Amalasion da Alariken ama, griegoan, latian ta berze mintzoetan zen haiñ atrebi non bere denborako gizon jakintsü güziak beitzütian garhaitü. Xerses Persiako erregiak Artemisa bere emaztiaren baimenez baizik deu- sere etzian egiten.

Justinian-ek orozbat Theodoraren eretzian. Candazaren ta Semiramiren damak nork eztütü ezagützen. Amatheia ta Marupeak zonbat eztie jakintzea ohoratü. Lis- beak bere 19gerren urthian Homeraren pare gerthü zen. Hipokhironen alhaba haiñ barna helgeietan zen sarthü, non Jinkotze gaiza¹³ hainitz beitzütian salhatü. Zenobia¹⁴ mintzo zaharretan atrebi zenak Alexandre handiaren bizipenaren lla- bürtantza eman zian. Ursula Kornuaillako prinziaren alhabak bi libürü egin zian, bata ikhuskera gordenetan,¹⁵ berzia fedearen irakasdetan.

Veronissa Gambarata Victoria Columna biak printzesa jakintzian fama han- dienian, Theonos, Proteus Egiptana-ren alhaba filosofia eta ordüko theologian bide handia egin zian. Phœnix Nicostrata, Nicola Sabako erregiña, errege Salo- mon ikhustatü ziana, argi handiak zütien. Martia Proba englesen erregiña 348 J. K. beno lehenago bizi zenak, hanko lege lehenak egin zütiana. Alkonara berze erregiña englesa.

/ 292 / Johane erregiaren ama Aita Santiari Celestin 3gerrenareki ezkiribü han- dietan erauntsi zena. Litossa, Curus-en alhaba ta Dariusen emaztea net zen ja- kintsü. Sabena Flavia Augusta, Coelius Engleterrako erregiaren alhaba ta Constantin handiaren ama letartan gaiñen¹⁶ egin ziana libürü bat, berze bat ari- maren hilezindian ta hirurgerrena honki bizipenan. Catharina¹⁷ Alexandriako printzesa berrogeita hamar bere denboran filosofoekila egarkian¹⁸ jarririk, güziak

¹² aitzintü: aurreratu.

¹³ Jinkotze gaiza: Jainkotze gauza.

¹⁴ Zenobia: Palmyra eraiki zuen erregiña.

¹⁵ ikhuskera gordenetan: ikusmolde izkutuenetan.

¹⁶ letartaren gaiñen: probidentziaren bizkar.

¹⁷ Catharina Alexandriako: santa.

¹⁸ egarkian: harremanetan.

zakian¹⁹ sarthü zütian. Berze Catharina²⁰ bat izan da ere Englaterran Henri VIII-gerrenaren emaztia libürü bat bekhatorearen dolamenak deitzen zena egin ziana. Margaita bat ere Nafarroako Erregiña ezkiribü santian net jakintsü zena, Aita Lorieten²¹ ezkiribüetarik ageri den bezala hanitz ta hanitz berzerik denbora sobera galtha lirokienik ta megopia Evak beno azkarrago dütienik.

Emaztiak maite eztianak har beza nahi badü ene erranen khinperra,²² nik diot gizona dela sorthü lürretik, emaztia aldiz gizona loo zelarik haren saihetsetik, bihotzari aizo²³ zenetik ta beren artian balinbada bainaterik emaztiari dagoela pharte nobleena. Begotze²⁴ heen flakünen elhe zaharrak ta amazonetzaz mintza.

Amazonak gudari emazteetan handienak Asiaren pharte handienaz ziradian gozaten. Melak²⁵ dio Samarian ziela egongia²⁶ ta ttiti esküina errerik gizonki ziradiala gudatzen. Plinak sokaumatek dütü deitzen ta Hipokrata jakile sokamaute heen artean baziradila zaldiz ziradianak gudatzen gibelerat²⁷ zütielarik dardoak ta islorrak²⁸ lantzaten ihesi inkaria zielarik²⁹ egiten hirur gizon erho eztütieno etziradian izkontzen.³⁰

/ 293 / Denbora bat zen Asia güzia heena zela. Dianaren tenplo famatia xarlatanen khostüz eragin zien. Nozpait Caspianen mendien hüillen³¹ ziradian, berehün mila saldoan han bi hilabete Gileki ta Egieki ikhustatzen ziradian ta gero beren herriala ethortzen gizon bagerik, izorra; hantik ziradianak haurrak sorthü bezain sarri amee, arrak aiten herriren mügala zütian eramaiten ta han lürrian ützen, ürruxer³² aldiz tittiak mutztürrik gerlako begiratzen.³³

¹⁹ zakian: zakuan.

²⁰ Catharina Engeletarrakoa: Aragoikoa, Henrike VIII.aren emazte bat.

²¹ Aita Loriet: Aita Lonet edo Lorinet?

²² ene erranen khinperra: nire esanen alderantzia.

²³ aizo: auzo.

²⁴ begotze: beude.

²⁵ Maela: Pomponius Mæla hispaniar historilaria, Senekaren ahaide, lehen mendean bizia. eta *de situ urbis De Chorographica* idatzitakoa.

²⁶ egongia: bizilekua.

²⁷ gibelerat: atzera.

²⁸ dardoaren beste izena.

²⁹ ihesi inkaria zielarik egiten ihesarena egiten.

³⁰ izkontzen: ezkontzen.

³¹ hüillen: hurbil.

³² urruxer: urrizei, neskei.

³³ tittiak mutztürrik: ditiaren ebakitze hori ezta sinesgarri izan geroagoan.

Peruan, mündü berrian orozbat emaztiak dirade gudari handiak harmetan izigarri ta gizon güzien ikharagarri: semiak dütie erhaiten, khastaren doiala baizik ez begirutzen. Errege Cuzcoren khortian bostehün emazte harmatürik daude, Erregiaren goardagei soldata die ükheiten. Afrikan ere bada halako emazterik Olibiaz deitzen direnak.

Amazonen erresumaren hatsarria ta noiz akabi zen eztakigü, bena Alexandre Handiaren³⁴ kondairan dügü ikhusten heen erregiña printze haren fama izigarriaz akogatürik, jin zereiola ikhustera galthatzera³⁵ ere haur bat hareki egitia ta hartakoz erregiak bereki ohatü ziala, bena izarra jaiki zenez L. Cursa³⁶ dago ixilik. Gerlarik ezetare amazoner Alexandreren phartez ezta ageri batere. Hantik berezgoa³⁷ amazonen erregiña menpetü zela Alexandreri haur baten lankheian zereioanian galthatü, zereioala adiskidegoa hitzeman ta Alexandreri aphalegi zereioalakoz emazteen kontra güdatzia, egorri ziala botztarioz³⁸ amazonen erregiña.

---

³⁴ Alexandro III Mazedoniakoa (-356, -323).

³⁵ galthatzera: eskatzera.

³⁶ L. Cursa: Curtius lege gizonetatik bat XIV-XV. mendekoetan?

³⁷ berezgoa: bereizketa.

³⁸ *botztarioz* edo *botzharik*: nekez irakurtzen da.

Gauza güziak mündian dielarik beren sorte hona ta zori gaitza lehenetik da sorthü fortuna ezta düdarik, bena filosofoen erraniala etzelakoz deusere mündian ustegabian gertzen, fortuna dago gauza hutsa, izena baizik eztiana, ezi dügüno ikhusten aizeak thenpestak xilimistak, ekhaitzak lürrian manhü¹ zonbaitez diradiala ari, ihorek² düda eztiro salbü düdatzen direnak Jinkoa dela obra güzien langilea. Ezekhieli Jinkoak agertü zereioan³ ikhuskera dago jakile, deusere eztela haren manhietzaz baizik mündian zothükatzen⁴ ta manhiak aingürü honetzaz edo gaiztoetaz dütiela egorten.⁵

Zorihona ogen⁶ handian dago gizon zaharrari denian gibeltzen; bena liskar eginen dereionari ogenik bere eginbidian eztiala dia erranen? Laidoa zühür uste dügünari dagoela, dialakoz honlako ta halako gauzetan huts egin ta hala zori honaren bidetik okhertü, erranen dü gauza güziek beren medioak dütiela ta heen haitoan gertarria dagoela.⁷ Egiazki ere dotor jakintsuak liburutan edo beraren obretan eritarzünari zoin medika den doi badaki, hartan da tieso egonen ta jarraikiz zorigaitza dü hontüren.⁸

Dotor txarrak aldiz dialarik zori hona gaitzen izairiaren zühürtarzünak dü fortunaren borhondatiala üzten, berzela xarlataneriari osagarriaren lekhian herioa dü jarten. Hartako Tita Livak dio gerlan khidarriak⁹ honki ezetare gaizki handirik eztirokiala, bena zogirak ta arrazoak¹⁰ garhait dirokiela¹¹ meskabiak.

---

¹ manhü: agindu.

² ihorek: iñork.

³ zereioan: zion.

⁴ zothükatzen: mubitzen.

⁵ egorten: bidaltzen.

⁶ ogen: erru.

⁷ haitoan gertarria dagoela: aukeran gertakaria dagoela.

⁸ hontüren: umotuko.

⁹ gerlan khidarriak: gerrateko lehenburuak.

¹⁰ zogirak eta arrazoak: zuhurtasunak eta arrazoiak.

¹¹ dirokiela: detzakketela.

Guda ahal diroie zogirak ta arrazoak zorigaitza, gerthaldiak üsü dirade / 295 / borhondate borthitzak diala ardüra zori gaitza bortxatü, hantik hüskaldun adajioa:

Bentüra dadinak hartza
eztadinak ezetare bartza¹²

Zorihonak nahi dü bere jarraikarria den bizi ta ekinai batzuk dütü ütsützen,¹³ berziak argitzen, sortzepeparen legiak dütianana hartan jarraikitzen, tontoa eztiro egin pherestia, bena bai megopiaz antsia.¹⁴

Bi erresuma photheretan bardin direneetarik gobernü hobenena diana sokhorri beharrian ezta, sokhorroa bethi tieso egonen eztelakoz zoria¹⁵ gauzen khanbioaz berme, denborak ta mügaldiak¹⁶ diradialakoz khanbiakor heetarik, egün errikor¹⁷ bihar nigartsü, ihor hil artio zori honaz daitekienik lausenga: Askhila khorpitz¹⁸ güzian zen zaurizgeigarri¹⁹ salbü aztalian,²⁰ hantik ere hil zen.

Zori honak dütü bere maitiak esküin ta ezker dütianak (gure üdüriala) hon-tarzünaz akogatzen,²¹ bena balima hetarik ez batere beretzaz merexitü zerbait etzienik: ikhusten dügü Jakob artzaiñ eskele, makhila eskian ta berze honkirik mündian, hoiñez Jordaina igaraiten ta denbora zonbaiten landan ber ühaitza²² igaraiten bere familia jarraikiz ta kabale²³ suerte orotarik saldoak maiñatek²⁴ dü-tienak haren ondoan eramaiten.

Ikhusi dügü azken ehüntzian²⁵ hirur anaie khor-teala heltzen haiñ eskele non beren artian kapa bakhoitza baizik ezpeitzien ta gehienak zialakoz mi-

¹² atsotitza Zalgizek, Belak eta Oihenartek eman zuten eta Egiategi Oihenarteren miresle dugu.

¹³ ütsützen: itsutzen.

¹⁴ antsia: ardua handia.

¹⁵ eztelakoz zoria: delako zor-tea.

¹⁶ mügaldiak: egokierak, hautuak.

¹⁷ errikor: barrekor.

¹⁸ khorpitz: gorputz.

¹⁹ zaurizgeigarri: zaurikor.

²⁰ aztalian: orpoan.

²¹ akogatzen (Lar.): zamaz itotzen.

²² uhaitza: ibaia.

²³ kabale: abere.

²⁴ maiñatek: mirabeak.

²⁵ ehüntzian: mendean.

rotz²⁶ txori txar zonbaiten atzamaiteko, Lois XIII ordian haur zena, ihizka haren berri ükhenik, nahiz ikhusi ta hartan laketürik ihizlaria zereion haiñ agradatü non bera ta bere anaiak düke ta Frantziako kargü handienetan hel erazi beitzütian; hori da zori honaren bürüjaietarik²⁷ bata, haur baten jokian obratü ziana.

/ 296 / Hiri²⁸ ez galtha fortunaren ahalkia eztenez berrehün Frantziako etxe handi nausi heen aitasoak ta aitak bezala khortean zahartürik, diradian grazia batre gaberik, abokatü baten hirur semeak, pikarra²⁹ harat jinik³⁰ oñddoak bezala ikhusten dütgünian 24 orenetan fortunaren thiniala heltürik; erranen dük halako diradiala zori honaren bordokak;³¹ alabadere, hari fida direnak erho diradiala³² handiak. Mündia deno gora beheraz izan da txordonpatürik³³ ta halakatürik izanen deno.

Zeren Coesar Augusta 44 urthez zori honian izanik ez balü holakoa ükhen kantabrer egin zian gerlan salbü, zeren haiñbeste gudari ehün gudetan mankhätürik³⁴ ta zonbat heen lagünetarik guda heetarik sano jalkirik, halako direlako fortunaren petik gora Jüsef, Moisa ta David ta gaiñetik behera erorik Aman, Belisaira³⁵ ta hanitz berzerik. Zortü gaitzak gütianian eskerniatzen³⁶ dügün Eropus Mazedoniako erregiak bezala Lampada ta ixarki egiazkoa jarraik³⁷ ezi gaitz hari bihurtzia haiñ auher da, nola itxasoan bagen bederakatzia.³⁸ Gizon zaharrak dian zorthü hona edo gaitza daki nontik ta haren photerian eztagoela heen khanbiorik egitia ezetare bataren lüatzia ta berziaren llabürtzia bena jökütik irapaizi dremen-denareki bai jalki laitila³⁹ halako zen Similisen gogomena Adrian enberadoriren faboriaz gozatzen zelarik osoki, khortia ta mündia zianian ützi berareki baitzeko ta zazpi urtheren bürrian hiltzera zoelarik bere obizdean⁴⁰ jarrerazi.

²⁶ mirotz: miru.

²⁷ burujaietarik: buruza(g)ietarik?

²⁸ hiri: bere buruari hika.

²⁹ pikarra: biluzkorri.

³⁰ harat jinik haraino etorririk.

³¹ bordokak: itzulipurdiak.

³² erho diradiala: ero diradeala.

³³ txordonpatürik: kordoka jarririk.

³⁴ güdetan mankhätürik gerretan zauriturik.

³⁵ Belisaira: Belisarius, (494 - 561) generala Justinianusek eskerbeltzez herbesteratua, eskean hil zena.

³⁶ gütianian eskerniatzen: gaituenean erasotzen.

³⁷ lanpada ta ixarki (Lar.): lanpada ta argi mutil.

³⁸ itxasoan bagen bederakatzia: itxasoan uhinen banatzea.

³⁹ laitila: lizatekieala.

⁴⁰ obizdean (Lar.): hilartitzean, epitafoan.

Similisek gazterik bere denboran
zerbützü egitez bizia zian igaran
zahartarzünez heben dago hilik
zazpi urthez baizik biziaz gozatürrik

/ 297 / Silla orozbat diktatura beraren bakiren gatik zeren ützi.⁴¹ Dioklezianek ere bere erresuma zioarik, kargü soberna zela. Carlos Vgerrenak printze photere osoena ützi zian, erresuma bere semiari. Gütik dirade erregiak hurak beno zortü hona egokidago⁴² ükhen dienik, bena azkentzian okhertü zereiolakoz, zioan fortuna püta bat zela jente gaztiak baizik maite etziana.

---

⁴¹ zeren ützi: zien ützi.

⁴² egokidago: iraunkorrigo.

Gerla da Jinkoak egorri dian mikalta latzena.¹ Bethi izan ta izanen dena pholborarren sorlakiak diratekieno;² khandio handia dü jarri gudetan nozpait harma thipilak³ eskian gudariak ziradian bata berziari hüüllantzen⁴ eta han bihoztoiari erramia⁵ zagoan. Orai kanon ta ezkopeta'khaldiz ürrhünetik dirade harmadak gudadzen, hala gütiago jende da hiltzen ta bitoria merkiago dena erosten tiesoago bere lekhian dago.

Izan da diერი batzu gerlan baizik etzirenak laket, hetarik alemanak ta thrassak hartakoz Euripidak deitzen dü Thrassia, Marsen herri. Diერი bada gudariak harmak dütieno bethi garbi ta xahü, bena nontik jinen zereien gerla ez bethi beha ta dremenden astakürrian⁶ atabalaz edo tronpetaz ari direno gerlak bereki dütian lokariak eztakie, herri osokierrer eztie dolürrik, jendia oihanetan ihesi dütie ikhusten ta haurrak gosez hilik. Hiritarrak ohitürrik, biñatze erretzaz,⁷ etxalte galkerredaz⁸ eztie axolik heek dirade gerlaren frütiak; alabadere gerla da sü bat behin phiztü denian ta lekhü bat erre berziala laister doana ta / 298 / nekez hiltzen dena.

Negjari üdüri ekhia⁹ gureganik abiatzen deno, odeiez dü zelia beltzen airia izotzez loditzen, lürra kharroaz herkatzen,¹⁰ ostoak zühainetarik erorten¹¹ ta lürra bere edertarzünaz da pikarraitürrik,¹² orozbat¹³ ari da gerla haren ere-

---

¹ mikalta (Lar.) latzena: minkalte, plaga latzena.

² sorlakiak diratekieno: egileak izango direno.

³ harma thipilak: arma bilusiak.

⁴ hüüllantzen: hurbiltzen.

⁵ erramia: aintzaren erramua.

⁶ demendren astaküriaz: den gutxien aitzakiaz.

⁷ biñatze erretzaz: mahasti erretaz.

⁸ etxalten galkerredaz: baserrien suntsitzeaz.

⁹ egjari üdüri ekhia: neguari irudi eguzkia.

¹⁰ kharroaz herkatzen: hormaz lehertzen, zartatzen.

¹¹ zühainetarik erorten: zuhaitzetatik erortzen.

¹² pikarraitürrik: biluzgorririk.

¹³ orozbat: berdin.

tzian¹⁴ zian aberastarzünetik herexarik ezterio üzten¹⁵ ta harez basa eremia¹⁶ dü egiten, bere langiletzaz bagetürük dialakoz hobenak erho.¹⁷ Milion bat gizon khosta zen Cæsaren fama; zer fama errabiatia!¹⁸ Zonbat urthez halako galtzepena küperatü ezten!¹⁹ Hiriak hutsik, legiak hilik, errelijionia mengoan,²⁰ khaparrek elgeak estaltzen²¹ ta dolamen beltzik baizik orotarik ez entzüten.

Gaistokeriak dialakoz gerla behartü, bere legiak dütü. Halarik ihor baztert eztaitekina heetarik ezpaliz, hala photeria lükianak gerla egin liro²² bere nahiala ta guda lizateke mündian bidezaleak bezala oihenetan ohoiñen artian, hartakoz ezta gerla lealik, printzen artian dena baizik. Heek ere bere arrazoak²³ behar dütie ta harmak hartü beno lehen ogenak²⁴ izanik ere, batari arpezkiroz, manifesto deitzen direnetzaz, nahiz mündia bere althe jarri, die bere züzenak edertzen ahalena kanoan ezkiribüz dagoelarik *ultima ratio regum* hartan erregeren azken arrazoa dagoela.

Bakiaz akhi diren²⁵ printzek gerlaren astaküriak²⁶ franko dütie: berrehün urthez hiri batez gozatzen delakoz, aizoak²⁷ ordian arrapatü zeienak edo aizoa sobera handitürük itzal egiten dianak edo adiskideak eskerniatzen²⁸ badü printze bakaltarri²⁹ batek. Zonbat aldiz errelijionearen gatik dialarik harek bakia pheredikatzen edo ardüra jeloskeriaz aizoa³⁰ delakoz sobera aberatsten.

Bada dierri denboratik denborala gerlaz beharra dienik frantzesa da heetarik lehena. / 299 / Aspaldian da errana hamar urthekal odol gaistoaren idokitzeko³¹ ezpada guda eraziten dela hirotzen,³² gerla dü maite, non nahi den harat doa fran-

¹⁴ gerla haren erertzian: gerra hura dela ta, gerla harengan.

¹⁵ herexarik ezterio üzten: aztarnarik eztiio uzten.

¹⁶ basa eremia: basamortua.

¹⁷ hobenak erho: hoberenak hil.

¹⁸ errabiatia: amorratua.

¹⁹ küperatü ezten: birreskuratu ez den.

²⁰ mengoan: beharrune handian, behar ta nahian.

²¹ khaparrek elgeak estaltzen: sasiak zelai soroak estaltzen.

²² egin liro: egin lezake.

²³ arrazoak: arrazoiak.

²⁴ ogenak: erruak.

²⁵ akhi diren: nekatuak diren.

²⁶ astaküriak: aitzakiak.

²⁷ aizoak: auzoak.

²⁸ eskerniatzen: zirikatuz aspertzen.

²⁹ bakaltarri: despota.

³⁰ jeloskeriaz aizoa: susmo txarrez auzoa.

³¹ idokitzeko: kentzeko.

³² hirotzen: usteltzen.

tzesa laister, hartakoz ere nozpaitekoak zioan *nullum bellum sine gallo*, gerlarik ez frantzes bagerik etzela, net³³ egia dena, ez berze batek beno herioaz eztian axolik, bena bai gauza berriak maite dütialakoz.

Lan lüzia da frantzesaren ozartezaren ta ezegokiaren heztia. Haren bulzadaz baliatzia ekinarte³⁴ handia ezi khea bezala auher³⁵ dagoenian badoa, hartakoz da errana güdaren hatsarrian gizon beno haboro dela ta azkentzian emazte beno gütiago.

Ez lotsaren gatik bena haren bizitarzünak obra lüziak dütielakoz hügüin³⁶ ta bertan ezlotsarengatik beita minkaizten.³⁷ Beraren ozartitzak dü etsaiaren komeiak beno akhitzten erran dianak hobeki akopilatzian³⁸ ezi ez gordotzian ta espaiñola gordotzian akopilatzian beno, bi dierriak zütian ezagützen.

Hantik broba balore hotza beroa beno gerlan tiesoagoa dela. Cincus Sulpicius prokonsulak frantzesen kontra ari zenian zioan etziala etsaiaren bere ezokidaz hurtzen³⁹ zianareki deusere bentüratüren, zialakoz denbora faltsiak frantzes bulzada *furorem gallicum* deitzen ziana, hiltzen.

Bena zoin nahi dierrian zonbat nahi gudari den diharü falda denian flaküki doatza obrak, diharria delakoz gerlaren zaiña ta ezi kidari zühürak zioan gerlan hirur gauza behar ziradiala, ürrhe zilhar ta kopre, hiruetarik diru egiten dena ta haren mengoa⁴⁰ denian gauza güzien mengoan dabila jarraikiz, hartakoz Augusta enberadore zühürrenak Senatari zian gogatu bakian gerlan bezala sekülakoz harmaden bertraondiarena⁴¹ egin ladin, thesoro bat osorik egonen zena, ezi den gudaria nahi bezain bihoztoi behar guziak ezpadütü kobart / 300 / dateke jarri, bihoztoiago ere gertzen deusere falda eztianian; ta kidarriak zütianian zaitirantzen.⁴²

Lazedemoniek etsaiak zütienian jokotria zonbaitez⁴³ garhaitü Mars jinkoari zezen bat zien oberta⁴⁴ emaiten. Gudarien indarraz aldiz oillar bat baizik etzien

³³ net: osoki.

³⁴ ekinarte handia.

³⁵ auher: alfer.

³⁶ hügüin: higuin, gorroto.

³⁷ minkaizten mikazten: mingosten.

³⁸ akopilatzian (Lar) gordotzian (Lar.): defentsan.

³⁹ ez(eg)okidaz hurtzen: ezinegonaz hurtu egiten.

⁴⁰ mengoa: gura.

⁴¹ bertraundiarena: betiraundearena, jarraitasunarena.

⁴² zütianian zaitiratzen: zituztenian zaintzen.

⁴³ jokotria zonbaitez: maltzurkeria batzuz.

⁴⁴ oberta: oberenda, oferta, doneskaina.

eskentzen⁴⁵ hantik zielarik erakusten garaipen ederrenak ziradiala odol güतिक ixuri zütianak, halakoxe, Cæsaren errana: “Bakia nahi badük (dio adagioak) gerla adela ezak”⁴⁶.

Gerla aidürü dagoenari ardüra falda dereio egiten zeren eta hartara zabilana asustomaren⁴⁷ esperantza galdürrik, beitagö geldirik ta printzen artian fede güतिक edo batere ezpeita algarreki adiskide etsaigeiak bezala dirade bizi; hartakoz gudariak ahalik haboroenak ta aitzinetik diharü behar zereiena, ezi zerbaiti falda küpera eztaite: *Non licet in bello pecare*.

Cæsar izan da khidari ta güdari mündüko handiena, berak zütian soldadoak ekireiten⁴⁸ bakian gerlan bezala. Kasü güzietan zer egingei zian⁴⁹ etzian bakhöitzik, noiz baraitz,⁵⁰ noiz laister, noiz aitzina, noiz gibelerat, noiz lantzaz, noiz ezpataz, noiz algarreki noiz berhez gudadü behar zien, batere etzen etzakianik. Bera ere beharrean zen gudari ta khidari gerla handirik egin bazian ta lloria⁵¹ hanitz bildü erran daite⁵² etziala bere bizian soldadorik manhatü⁵³ berak beno lan ariman, megopian⁵⁴ ta khorpitzian gehiago ükhen zianik.

---

⁴⁵ etzian eskentzen: ez zuten eskaintzen.

⁴⁶ gerla adela ezak: gerra presta ezak.

⁴⁷ asustomaren (Lar.): izualdiaren?

⁴⁸ ekireiten: itxuratzen.

⁴⁹ egingei zian: egin gogo, egin gura zuen.

⁵⁰ baraitz: geldiro, emeki, bareki.

⁵¹ lloria: aintza.

⁵² erran daite: esan daiteke.

⁵³ manhatü: agindu.

⁵⁴ megopian: gogoan.

Delarik handitarzüna gizonak egar diroan¹ karga pezüena² ta lekhü leiñian le-
rratzia³ net ehi dena,⁴ alabadere ezta txipirik handi nahi e'lizatekenik, zori honak
bide haratkoa erakuts diro, bena berdüthiak baizik eztereio eskentzen; han jargia⁵
khorpitzaren⁶ handitarzüna baizik ezpada, da gauza aphürra: abantailla haren
gatik israelitek Saul zien erregetü ta Erruman Maximus enberadoretu, bata etze-
larik astozaiñ baten semia baizik ta berzia artzaiñ batena.

Handitarzün gorenak dütü doiala⁷ bere etsaiak, erresuma handienek dütien
bezala berenak, ezi nola batak ta berziak ageriago direno, meskabier dirade enjo-
giago,⁸ dürründak⁹ haritz handienak ta thorrü¹⁰ gorenenak dütü aphaltak beno ar-
dürago joiten,¹¹ orozbat zorigaitzak handitarzünak dütü desegiten ta handiak
lehen ziradian beno aphaltago ezteno jagozatzen.¹²

Gauza txipia da handitarzüna berebera baizik ezta ezi zorihonaren dohaiña
baizik khi denian¹³ mehatsiek¹⁴ ta mehatsier da enjogi, bekhanki ürgüillu bagerik
dabilalakoz, S. Gregorik dio senthailla handia dela jende handien bihotzian hü-
miltarzüna edireiten denian, jakintze handia dela lloriari¹⁵ бүрү emaita, poderoso
izaitea ta halako giradiala, ez jakitia. Orozbat S. Augustinek dio zorihonaren gar-
haitea egiazko dela, zorihona ta egiazko handiak diradeala handi beren handitar-
zünaz ütsü¹⁶ eztiradianak. Norat nahi ditzan üngüra zorihona dienak bethi fabori

¹ egar diro: jasan dezake.

² karga pezüena: karga astunena.

³ leiñian lerratzia: legunean labaintzea.

⁴ net ehi dena: oso erraza dena.

⁵ jargia: eserlekua.

⁶ khorpitzaren: gorputzaren.

⁷ doiala: neurri egokiara.

⁸ meskabier dirade enjogiago: zorigaitzei dirade emanak.

⁹ dürründak: trumoiak.

¹⁰ thorrü: absolutoan *thorriatik*, *torreren* gainzuzenketa.

¹¹ ardürago joiten: gehiagotan jotzen.

¹² jagozatzen: zaintzen, jagoten.

¹³ khi denian: oso zalea denean.

¹⁴ mehatsiek (*dereio lagün emaiten izenian*) ezabatua.

¹⁵ lloriari: aintzari.

¹⁶ ütsü: itsu.

eztelakoz¹⁷ ükheiteko bakia baizik, badaude ürgüillüz hantürük ez deno heetan espantagarrik.

Gure parean dügün handitarzünak ezkütü legasketzen.¹⁸ Diradean printzeak beren sortzepenaz araodia, jendia beno handiago biz¹⁹ hüillenti²⁰ ikhusi dütiának –lausenga berhez–²¹ die jende txipien ezkaratzetarik²² diela hanitz. Bakia erresumetan erregek jar diroie,²³ bena helgaitza ezetare durunda²⁴ akhaza, ezetare Engleterrako galtzakordak podagra hoiñetik khent, handiek txipien erotarzünak dütie, ber flakeziak ta ber jeloskeriak,²⁵ bena gordatzen dakitze, hartakoz jende gütik ikhusten dütie.

Txipia eztadiala handiarekila sobera akointa²⁶ lür ontzia bürdüñezkoari aizo jarten dena, porroka daite. Soberanian dena igerikatzen, mengoan da ithotzen. Athenianek lazedemonek zütienian bilatü Asia güziaz ziradian egarritü ta deusezertü. Bere hona handier emaiten dianak galtzeko arriskoan dago ezi ez ützültzeko astakürü franko dükie.²⁷ Hartakoz dioe handien artian jende pherestürük badela erran nahi dena güziak halako eztiradeala.

Zauririk eztelakoz bere arradiza²⁸ eztianik üzten, orozbat jende gorenen bihotzian dago aphalek egin dereien eskernioaren herexa.²⁹ Austrasian saxoak sarthü ziradianian Dagoberti Lothera Borgoiñako erregeren semea bilho gabe zelakoz, bohor zahar pelatia zien izentatü boiloetan³⁰ printziak beltzargoaz latzki mendikatü, ezi güdan saxoak garhaitürük manhatü zian bizirik zaudenek haren ezpataren lüzeroala ziradila muztüren. Printzek beltzaroak sekülan eztütie ahazten ordüz edo berant dirade mendikatzen lüzeki dielarik utsartez argoeitatten,³¹ jakile Tibera Fusius-en eretzean ta Neron Vetistinius-enean.

Gerthaldi gaztiagorik ere badügü dienak erakhusten mendikak barna dütiála zaiñak, Enberadore Carlos Vgerrenak, / 303 / Mauriza Saxako dükiari, Felipe

¹⁷ eztielakoz: ez dutelako.

¹⁸ legasketzen: legeztatzen, ziurtatzen.

¹⁹ biz: bedi.

²⁰ hüilleni: hurbildik.

²¹ lausenga berhez: salbu eta laudorioa.

²² ezkaratzetarik: tresnategitik.

²³ jar diroie: jar dezakete.

²⁴ helgaitza ezetare durunda: sukarra ezetare trumoia.

²⁵ ber jeloskeriak: susmotxar berdinak.

²⁶ akointa: harreman.

²⁷ astakürü franko dükie: aitzakia frango izango dute.

²⁸ arradiza: orbaina.

²⁹ eskernioaren herexa: karikaturaren aztarnak.

³⁰ bohor zahar pelatia: behor zahar garbala.

³¹ utsartez argoeitatten: astia zuenean zelatatten.

Hessako landgrafiaren eretzian: liberdadia hitzemanik itsuski falda egin zioan. Dükiak enberadoria Spraken zela eritarzün izigarrian gudari saldo bat bildürik zen harat abiatü ta fede harrigarria egin, nahiz bere etsaia atzaman bena Karlos barazkaltzen ari zelarik dükeren heltziaz mezütürik,³² mahaiñetik zaldiala jauzirik joan zen ihesi, ta dükiari zilharkeria ta beharpret³³ güziak ützi.

Carles bere partez ere aukeraz zen Johane Maurizaren semiren eretzian ohartü³⁴ ogen ahalak zereitzon egin.³⁵ Bai etare Benaite Weimareko dükiak Saxakoaren askaziak Gustaf Suediako erregeren harmadan khidari³⁶ jarririk, Karleren ondo-koer gerla ikharagarriak egin: hantik goga printzeen artian mendika haiñ kharraz³⁷ denian, nolako den jende aphalenen eretzian diena.

Handien sinhestia da zordün ihorentzat izaitia, bena bagirade eztiradiala jende güzian harzale hartakoz barkhatzen ezte menpekoen ordaririk galtha dereitzen,³⁸ ta zer nahi zerbützü ükhenik ere dohaiñ izenian baizik honkirik ezte egiten, ta doiala³⁹ baizik eskerraz eztütie egarten.⁴⁰ Heen honkien hatsarria⁴¹ da nekezena bena hantik aitzina eztirade baratzen⁴² ontartüz emanez⁴³ akogatü eztiengo⁴⁴ ta obra halakoetan dielakoz beren handitarzüna jarri, handitzen die ahalena: hartakoz Lois XIV. korteziar bati erranik zeren etzereioan ezkütü bat baizik galto? Berziak arrapostü zeren eta baitakit haren jarraikiz saldoak diradiala jinen.⁴⁵ Erran balereio⁴⁶ merexitü ziala haboro, deusere etzian ükhenen, ezi printzeek zerbützü egingeikiak maitiagio dütie eziez eginak ta zaharrak hügün dereialakoz⁴⁷ esker beltza iraunazten⁴⁸ hartakoz ere Lois XI gerrenak zioan Argenton-i korteziararen zorthü⁴⁹ hobenena zela, merexitü bagerik honki hanitz ükheitia.

³² heltziaz mezütürik: etorreraz abisaturik.

³³ beharpret: beharrezkoak.

³⁴ semiren eretzian ohartü: semeaz oroitu.

³⁵ ogen ahalak zereitzon egin: kalte ahalak zizkion egin.

³⁶ khidarri: buru, aitzindari.

³⁷ kharratz: garratz.

³⁸ galtha dereitzen: eska diezaten.

³⁹ doiala: neurrira.

⁴⁰ eztütie egarten: ez dituzte jasaten.

⁴¹ hatsarria: hastapena.

⁴² aitzina eztirade baratzen: aurrera ez dira gelditzen.

⁴³ ontartüz emanez: probetxuz, mesedez emanez.

⁴⁴ akogatü eztiengo: zamaz ito.

⁴⁵ diradiala jinen: direla etorriko.

⁴⁶ erran balereio: esan balio.

⁴⁷ hügün dereialakoz: gorroto diotelako.

⁴⁸ iraunazten: iraunarazten.

⁴⁹ sorthü: zori.

/ 304 / Mürrü batetan haiñbeste harri txipi nola handi ta hegatzian zuraje txipiak⁵⁰ handiak beno dirade üsüago (orozbat jende apala gaberik handia handi e'lizateke, harez paira eztaite,⁵¹ hari jende mehia hüillant ezpaladi⁵² handia abia laite mehiari: hantik jarraikira beharrago dela txipia handiari, handia beno txipiari, balakie zorthia zonbaitez handien beno die zori hobe, berzenaz bekazia lükie mehe. Dügün gerthaldi zori honaren ezokiaz eman heben pharrasta bat ereiñ.

Zirus erregetarik famatiena Jinkoak bere populü maitia Babiloniako katiberiatik khentzeko haitatü⁵³ ziana hirur urthez baizik etzen erreinatü gerlan segariak⁵⁴ zütiala Erroman, bena Thomiris hanko erregiñak gudan garhaitürrik, lepoa zereioan motzarazi ta büria zakü batetan sarthürrik odolez zian betha erazi ziolarik, odola haiñ maithe zianak odolaz behar ziala asia.

Türken enberadorearen zorthiak hanitzez zen sordeitzago⁵⁵ tartaren erregiaz gerlan garhaitürrik katiberia haiñ apalian zian jarri non zaldian jarteko ezkabela beitzian haren bizkarra, orozbat ere Persako erregiak Errumako Enberadoriaren ertzian.⁵⁶

Sizeta ber denboran khidari handiena Israel ikhararazi zianari Jahelek itze⁵⁷ bat bürian lantzatürrik emazte baten hoinetara zen erori hilik ta 135.000 manhatzen zütianak bakhotz bat ez egon haren deithoren egile; Morabi ta Zeaba erho zütianian⁵⁸ Gedeonek mithil bedera heen khorpitzen ehortzeko etzeitzen egon semiak.

Cöesar paregabia haiñbeste mila gizon bere handigeiaren dosaintürrik⁵⁹ bere hirian Senataren erdian puiñal'khaldiz jorik, Pompea Tuluaren podestatiak herrestaz⁶⁰ hiltzera –üdüri galto zereioala barkhamentü⁶¹ gizon haren kasura zialakoz nekatü–, aita ta bi semiak.

Caius Caligula bere harmadaren khidaria bere eskütik hil, Neron berak erho Galba orozbat ta haren büria Othoni eroan. Othon ere beraren erhaile Vitellius

⁵⁰ hegatzian zuraje txipiak: teilatuan zureria txikiak.

⁵¹ paira eztaite gabe: gabe egon ez liteke.

⁵² jende mehia hüillant ezpaladi: jende xehea urbil ezpaledi.

⁵³ haitatü: hautatu, aukeratu.

⁵⁴ segariak: zerrariak.

⁵⁵ zorthiak ... sordeitzago: zoria ... txarrago.

⁵⁶ ertzian: aldean.

⁵⁷ Jahelek Jalin zuen, iltze bat lokian sartuz, hil.

⁵⁸ erho zütianian: hil zituenean.

⁵⁹ dosaintürrik (Lar.): sakrifikaturik.

⁶⁰ podestatiak herresta: potestatak narrasta.

⁶¹ galto zereiola barkhamendü: eskatzen ziola barkamendu.

eskiak bizkarrean esteka ta khorda lepoan herresta karriketan⁶² laistererazirik ta lohiz estalirik ühaitziala urthuki⁶³ hilik. Domitian erho zien bere jendek Amorius berek ürkatü bere jendek zienian erho. Severak hil zian Julian. Claudia Albinari büria muztürük ürkhagian zian ezarri;⁶⁴ horetzaz ere pharte, horez janik⁶⁵ ühaitziala urthuki Caracalla matatu izan zen. Macrin ta Diadamenus haren semia xehekatürük⁶⁶ hil. Heliogabala lohian herrestatürük harri bat lepoan ühaitziala urthuki. Marius Coelius zathizkatürük hil, orozbat Balbinus ta Pergrianus. Gordian ta haren semia hil ta ürkhian jarri. Bi Maximin büriak muztürük Erromara ekharri, han erre ta khorpitzak hurialat urthuki.⁶⁷ Caius matatürük horak jan.⁶⁸ Carus durundak erho⁶⁹ Constantin 3 gerrena bere jentek mainhian hil⁷⁰. B. Valius Hostilianus ezurgian⁷¹ hil. Trajan itho, Galian, Persan Caolibs. Mandances leze batetan lerratü⁷² ta haren khorpitzaz galdü. Justinian IIgerrenari südürta ta beharriak muztü.⁷³

Tibera IIIgerrenari dierria jakile lepoa muztü. Philipe Bardesanori begiak lehertürük tronotik akhazatü. Anastaze II. konbentü batetan karzeratü. Constantin VIgerrena ere begiak lehertürük. Alexandre Handia ardoaren soberanaz hil. Demostena, Pompea, Ciceron, Sertorius ta gizon handiak saldoak matatürük hil. Karles VI. eskelegoan bizia akabi. Henrike III ta IV matatürük; Karles Stuarti Engeleterrako erregeari 1649. urthian üztailaren 3gerrenian sententziaz Londran plaza püblikan borreoak askoraz pikatü zereioan büria. Orozbat geroztik Maria Stuart erregiñari...

Herio meskabütsü hain saldo handiren landan ta güziak jende handienetan dügü fortunaren gora beheretzaz zerbait heen eretzian erran. Eunapius⁷⁴ berzela Ablavius⁷⁵ enberadore behin seinalatürük zien deslürtatü ta matatü, Philipi-

⁶² herresta kharriketan: narrasta kaleetan.

⁶³ ühaitziala urthiki: ibaiera aurtigi.

⁶⁴ muztürük ürkhagian zian ezarri: mozturik urkabeen zuen ipiñi.

⁶⁵ horez janik: zakurrez janik.

⁶⁶ xehekatürük: zeturik, irindurik.

⁶⁷ hurialat urthuki: urera bota.

⁶⁸ horak jan: zakurrak jan.

⁶⁹ durundak erho: ekaitzak hil.

⁷⁰ mainhian hil: bainuan hil.

⁷¹ ezurgian: ezurtegian.

⁷² lerratu: labaindu, zirristatu.

⁷³ beharriak muztü: belarriak moztu.

⁷⁴ Eunapius: Eunapios neoplatoniar filosofoa (347-420).

⁷⁵ Ablavius: Eunapiosen beste izena.

que⁷⁶ enberadoriak Justinian Ilgerrenari⁷⁷ lephoa zereioan mutzerazi Sejan⁷⁸ Tiberaren enberadoriaren haiñ izan zen maithatia non enberadoria bezañ gurtatirik erresuman ere ber photeria ziana, ürrhezko manurgan⁷⁹ Senatiala bazoana бүрүzagi bezala, harez baizik jendia mintzo etzena Erruma orotan haren talua⁸⁰ ageri ürrhezko bat ere, güziek gurtatzen ziena. Egün batez parada hartan Senatian sartzen zelarik ustian tribun haitatü⁸¹ zatekila, karzeratü zien consulus-atik khentü ta hirur egünez karriketan herrestatürik⁸² Tibroala zien urthiki⁸³ sententziaz ere haren haurrak hilerazi.

Ikhusi zen Erroman notari Mazedoniako Erregeren zerbütüküko, han ta lürren fortunaren balaketzaz⁸⁴ ta batean haren ostikoetzaz haiñ üsü dirade gerthaldiak⁸⁵ non heen kondairaz egin balaite libürü handi bat; bena erranetzaz da franko jendiari erakhusteko, eztela mündian handitarzünik txipikeriala lerra eztaitekina,⁸⁶ ezetare aberastarzünik eskelegoala⁸⁷ eror eztaitekinik ta zori honik mündian eztela salbü handigoaz axolik eztieta paira⁸⁸ ezetare aberastarzünik mengoarik eztieta, ezetare aberastarzünaren egarririk mengoan doia dianaren.⁸⁹

⁷⁶ Philipique: Justinianus II.a, Bizantzioko enperadorea hil zuen.

⁷⁷ Justinian II: Justinianus «Rhinotmetos» enperadore odolzalea.

⁷⁸ Sejan: agian Tiberiusen seme Sejan.

⁷⁹ manurgan (Lar.): karroza ederrean, korteko karrozan.

⁸⁰ talua: urrezko dirua.

⁸¹ haitatü: hautatu, aukeratu.

⁸² karriketan herrestatürik: kaletan narras erabilirik.

⁸³ urthiki: aurtigi.

⁸⁴ balaketzaz: laztanetaz.

⁸⁵ gerthaldiak: adibide jakingarriak.

⁸⁶ lerra eztaitekina: labaindu ez daitekeana.

⁸⁷ eskelegoala: txirotasunera.

⁸⁸ axolik eztieta paira: axolarik ez dutena jasan.

⁸⁹ mengoaren doia dianaren: desiraren neurrira duenarentzat.

Zorthia delakoz khanbiakor, bi zelakodia² dereio emaiten hontarzüna ta gaitzeria. Egün da egiazki bata ta bihar berzia bere bürüzaira baizik arrazogei eziano, ezi egünkal merexia dü ta gibel üzten ta aphürkeria aitzinatzen dügü ikhasten. Mündüko gauza güziak diradialakoz arrotaren üngürünian, behin gora, gero behera, hala izan dirade jende handienetarik batzü beren herriak lüzez gobernaturik eskele hil diradianak: jakile Menenans, Nummius, Epaminondas eta eskelegoa haiñ handian hil zirenak non ehortzeko gastientzat³ ezpeitzien ützi. Thomas Morus ere berzerik Engleterran erresumako egitekoak lüzez eskutatürük⁴ jin ziradian⁵ bezala mündiala hola hantik beitziradian abiatü. Net bekhant dena ezi zilhar arditen eskütatzian dütü belzten eskiak eta ez xuritzen arima.

Badirade hanitz beren mereximentü handiaz loriathü, honkitü⁶ ta lealtü diradienik, heetarik Decius jende apürretarik sorthürük Errumako gobernian langile handienetarik zena jalki. Enecius Marius, Españañ errumenen izena lanthatü ziana jende apürretarik herritarrez ohoretzaz hil zen akogatürük.⁷

Saldoa berzerik laborantza kastatik handitarzün goreniala⁸ diradianak heltü; Marius handia, hantik zian sortzepena; zer honki⁹ harez erran eztaite gerthaldi halakoetzaz broba laite.¹⁰ Izairia laket delakoz gizonen lehen ofizioa zela, hantik hirietarik beno gizon handiagorik dela gerthü.¹¹ Nork eztaki noblezia sorotarra hirikoa beno zaharrago dela edo xahiago:¹² mintza nadin lehenetik, bigerrena dela zorthia.

¹ zorthiaren bürüzairietzaz: zoriaren agintetzaz.

² zelakodia (Lar.): kalitate.

³ ehortzeko gastientzat: ehortzeko gastuentzat/lurperatzeko.

⁴ eskütatürük: eskuetan erabilirik.

⁵ jin ziradian: etorri ziraden/ziren.

⁶ loriathü, honkitü: gloriatu ta ongitu.

⁷ akogatürük (Lar.): zamaz itorik.

⁸ goreniala: gorenera, altuenera.

⁹ honki: ongi.

¹⁰ broba laite: proba liteke.

¹¹ gerthü: gertatu.

¹² xahiago: garbiago.

Eunapius Ablavius jende aphürra zena / 308 / Constantin handiren denboran, pretorgoa zian erondu.¹³ Gordius¹⁴ jende aphaletarik Frigianek zien erregetü. Kondairak irakhurtzen badütügü hanitzago mereximentiaz, eziez sortzepenaz handitürik dügü edirenen.¹⁵ Lehenena düda bagerik errege profeta Santia David, lekhü ülhünetik artzaintü ta hantik erregetü.

Tuele Hostilaren aita zen ez jakin nontik, beraz alabadere bürian khoroa ükhen.¹⁶ Marc Porcius Caton zen ere jende aphürretarik izan jende pherestien aita. Valedacius Bessus, Parthan lehen garhaizalia zen leitiera egile.¹⁷ Platon ta Sokrateren aitak harregile biak. Demostena kinkillari baten seme. Homera denbora lüzez limosnerian erauntsi zen ta haren herria ihork ez jakin. Virgila baratzezainaren seme. Artaxerses mandozaingoatik ohoiñen khidari fama hain handiala heltü gerlan, non errege Seleucos gudan beitzian garhaitü. Aita Saintia Urbein 4gerrena Troiako Champagnan oski egile baten seme.

Agatocle Siziliako bidaguza thupiñ egile¹⁸ baten seme. Maximin artzaingoatik enberadore gerthü. Maximus zerrailariren¹⁹ seme, orozbat Philipus Arabian sortharia²⁰ ez jakin noreganik ere, enberadore. Cessius Lucinus Postumius soldado-goatik trono enberadoriala igaiñ. Galerius Maximus²¹ artzain baten seme bergradoala heltü. Licinius²² laborantxatik enberadortü. Justinian²³ gazterean urdezaiñ lüzez soldado zerbützia eginik. Leon sortzepena haiñ aphaletik non lehenik langile gero soldado, enberadore hil. Majon olio saltzale baten semia xanzelero ta Amiral Sizilian. David Ileis Turinen müsikari bat zian aita, Eskozian erreginaren sekretari, erregetze handitarzüniala heltü.

Dioclecian²⁴ soldado-goatik enberadortü ta / 309 / Jinko bezala bere izena gurerazi. Pertinax²⁵ enberadoriak zian tehernakari²⁶ bat aita ta bere sortzepenian

¹³ erondu (Lar.): gobernatu.

¹⁴ Gordius: Gordius Tuele Hostila.

¹⁵ edirenen: aurkituko.

¹⁶ khoroa ükhen: korona, buresuna eduki.

¹⁷ leitiera egile: lastaila, ohatze egile.

¹⁸ tupinegile: eltzegile, lapiko egile.

¹⁹ zerrailiren: zarrailgile.

²⁰ sortharia: sortu aria, jaiotza leinua.

²¹ Galerius Maximus: Lehen mendeko kontsul bat.

²² Licinius: Licinius Justinianus Othonen hitzaldiak egiten zituenak.

²³ Justinian: Justinianus II.a Bizantzioko enperadorea.

²⁴ Dioclecian: Caius Valerius Aurelius Diocletianus (245-313) kristiar martiritzatzailea, Galerius-i utzi zion lekua zahartzearekin.

²⁵ Pertinax: Publius Helvius Pertinax (126-193) Erromako enperadore.

²⁶ tehernakari: tabernakari.

ahalke haiñ handia non bere aztüraz etxia sekülakoz gordatzeko zolaladrano²⁷ deseginik bastimenta berriz unduan erazi beitzian herexarik herexadrano²⁸ kadena ager eladin. Maximinus aita goth ta ama alaina, errumanek barbaro deitzen zütien kastak, hatsarrian mithil ofizio aphalenetan haren aitak zian izena Mina, amak aldiz Ababa, ülhaingoan²⁹ geroztik gidari, gerlan tronoko bidia egin.

Maximoren aita Maximus izen ziana arotz zen.³⁰ Marius³¹ aroztegiko seme. Maxanza³² enberadore pagano zenak Aita Santiari Marcellus³³ deitzen zenari, Erruman zena apezküpi³⁴ bere establiak zereitzoan xaha eraziten.³⁵ S. Jüsefek maiastürgoan³⁶ J. K.ari erazi zian. Agammes Judeetako erregia bizar egile baten semia. Eumenes manurgari batena, Bouda Suedian da laborari,³⁷ heetarik bata han erregetürük bere ofizioko izena zian begiratü, han oraino izen haren etxe net noble bat dago, errege hartarik ümen jalkiten dena ta betüste³⁸ handian ere faman dagoena.

Gerthaldi franko heben dügü jarri fortunaren bi begithartien erakusteko. Egia handia dügün harez erran aiskidegoatik etsaigoala dela lehenago igaraiten, ezen etsaigoatik adiskidegoala jiten, hartakoz haren dohaiñetzaz aphür gozatü dena, ordüz oztartza egin beza lotsaz idok³⁹ deitzoan emanak; honkirik⁴⁰ aldiz hartarik eztianak ützen jarraikiz ta jarraikiz arriskatzen eztiano deus, balima zerbait dü atzamanen.⁴¹

²⁷ zolaladrano: hondoraino.

²⁸ herexarik herexadrano: aztarnatik aztarnaraino.

²⁹ ülhaingoan: unaigoan.

³⁰ Maximus, arotz (burdin arotz, errementari): Lucius Marius Maximus (165-230) historilaria. Augusta enperadorearen bizitza idatzi zuen.

³¹ Marius: Caius Marius, (-157/-86) general eta kontsul.

³² Maxanza: Marcus Aurelius Maxentius (280-312) Severus hiltzen du, enperadore eta augusta bere burua izendatzen, baina ondotik eta ordaina eginez Constantinusek hiltzen du.

³³ Marcellus: Ulpius Marcellus, Erromako lege gizon eta lege liburu idazle.

³⁴ apezküpi: gotzain, obispo.

³⁵ establiak zereitzoan xahaeraziten: ikuiluak zizkion garbizarzten.

³⁶ maiastürgoan: zurgin.

³⁷ bouda: herriko hizkuntzan «nekazari».

³⁸ betüste: errespetu, begirune.

³⁹ lotsaz idok: beldurrez ken.

⁴⁰ honkirik: ongirik.

⁴¹ atzamanen: atzemango, arrapatuko.

Laidorietzaz

Laidoriaz khi dena¹ laidoaz beldür dela da erran zaharra ta egia lizatekina norbaitentzat. Laidoria da zombait aldiz Parisatzeren² nabalaren pare, alde bata khozütia³ ziana ebakia ta bere aldetik hontzen ziana berarena. Laidoria da behazaliari⁴ biska dena ülliari.⁵ Dezagün aipha egiazko laidoria. Moisesaren hontarzünian⁶ Joben ozartian⁷ Abrahamen fedian, Isaaken menpegoan, Apostoloen sinhestean: hantik kanpo gauza laidogarriak bekhant diradiala sinhets; sinhets ere laidoretariak gezürrak kanpo, hitz gütitan dagoetzela, gauza güzier dielakoz beren aurkhia ta khinperra⁸ egia ere da laidore berari dadinak franko laido dükiala kanpotik.

Laidore soberanak eroslia dü afadatzen ta saltzalia lohiztatzen. Soberantza da orotan galkiro, bakhozki ofizio hartan gezürtarien ta bohamienna dena, izterbegia phizten diano gizon xüxenari honki beno gaitz egiten ere. Priscus Helvidio ta Suttillanus zütielakoz Aristecus ta Herenis laidatü Domician enberadoreak zütian odolgiroki kastigatü ta hen liburuak merkhatiren erdian erre erazi.

Laidoriak eztaoketzenian⁹ leialki eztirade trüfakoï baizik. Badirade gaistokeriak pharrasta emanetarik laidoa sortzen dienna ta salgaitz hügüngarriaren¹⁰ obra dena. Hala Valerius Asiatiko ari¹¹ zen heltü. Gizon net pherestia zen berritan consul izanik, zerbützü handirik dian erresumari egin. Etsaiek salketa faltsüz zienian belztü ta haren kontra Claudius¹² enberadoria enganatü, haren etsaietan akadoiak haitatürrik¹³ zer egingei zen Valeriusi, Vitellius¹⁴ heetarik gaistoenak Valeriusen

¹ laidoriaz khi dena: laudorio zale dena (laidoa: iraina).

² Parisatzeren nabela: X.en labana?

³ khosützia: kutsatua.

⁴ behazaliari: entzuleari.

⁵ biska dena ülliari: apurra dena euliari.

⁶ hontarzünian: ongitasunean.

⁷ ozartian: egonarria, pazientzian.

⁸ aurkhia ta khinperra: aurkia ta infrentz.

⁹ eztaoketzenian: ez dagoketzenian.

¹⁰ hügüngarriaren: gorrotagarriaren.

¹¹ Valerius Asiatiko: kontsula, Messalina-k hil 47. urtean.

¹² Claudius: (-10, +54) Tiberius Claudius.

¹³ akadoiak haitatürrik: epaileak hautaturik.

¹⁴ Vitellius: Aulis Vitellius enperadorea (15-69) herriak hil.

herioa gogartatü zianak, lehena zen mintzatü zialarik nigarra begian laidorez zian akogatü¹⁵ bere adiskide ta lagün zaharra harek zerbait ere izigarri laidatü, gero haren okherkerietzaz zena beno gehiago erraiten zian, bere nigarretzaz begiak hurtürük botz ikara batekilan, eztaitekila ogendünari¹⁶ noizpaiko mereximentien gatik lakion artzüka¹⁷ hiltzeko motaren erabakia hala laidorez traidoriak bere adiskide zaharra zian zerbützatzen. Halako akadoiaren halako adiskidiari Parketetik¹⁸ dardo bat nola etzerien lantzatü da espantagarri.

Bada berze laidore kasta bat, traidorek zelialadrano¹⁹ altxatzen dütienak, amogregatik jeloskeriak dütianian berhezi ikhus dadin jendiak diela enganatü, ta honki beno gaitz gehiago dadin barreia,²⁰ jakile Fabius Valius, Mancius Valens²¹ nahiz enganatü, laidorez beitzian orotan estali ari zelarik petik Legione Italicaren²² kentzeko Manliusen belzten.

Orozbat Apelek Philipa Mazedoniako erregiaren zaitari²³ izan zenak, zialakoz bere Taurio Peloponeseko gobernadoria, nahiz bere adiskide bat haren lekhian jarri, erregiaren aitzinian Taurioren laidorietzaz etzen ixiltzen, bethi erraiten halako gizon handiak bethi etzian egongia korthian damnü handia zela traidore laidore hetzaz zian bere lekhütik Taurio jalkerazi ta adiskidia han kokatü. Polibak²⁴ kondaira harez egin dereikünak dio, bere denboran ja sorthü zela medio bat famala²⁵ eta kargü handietara ere heltzeko ta zankhartia²⁶ norbaiti emaiteko esker beltzaz edo gaitz erranez etzela bena bai laidore hanitz erraitian.

Agrikola²⁷ bere printziaren grazietarik erori zenean etsaiak haren laidoriak bazter orotan lanthatzen zütien. Alfonso zaharrak Napleko²⁸ erregiak etsaigoa berri hori zükianak, etzian laidore halakoetan federik, entzünik ardüra²⁹ khortezañ

¹⁵ akogatü: astunki bizkarreratu, zamaz ito.

¹⁶ ogendünari: errudunari.

¹⁷ lakion artzüka: lezaion uka.

¹⁸ Parketetik: Parkak biziaren haria mozten omen zutenak.

¹⁹ zelialadrano: zeruraino.

²⁰ barreia: sakabana.

²¹ Fabius Valius, Mancius Valens: araniar enperadorea (328-378).

²² Legione Italica: 6.000 gizonetzko armada, Meniusek antolatua.

²³ Apelek... zaitari: Apele zaindari.

²⁴ Poliba: Polubios (-200/-120) Historilari, politika ikerlari poterearen usteldura, historiaren gurgipila, Machiavelok baino lehen, aipatu zituen.

²⁵ famala: famara.

²⁶ zankhartia: zangartea behaztoparazteko.

²⁷ Agrikola: Cnæus Julius Agricola (40-93) Bretania Handiaz jabetu zen generala; bekaitzez Domitianiusek pozoinaz hil zuen.

²⁸ Napleko: Napoliko.

²⁹ ardüra: maiz.

baten³⁰ laidoriak berze batez aipatzen, adiskide bati erran zereioan hilabete igaran eztira eztratekino / 312 / ikhusiren düğü laidatzen dianaren gatik penarrobatzen, egiazki gerthü zena.

Laidore güziak alabadere hartara eztrade bada lealik berdüthiari laket direnik bakhozki jende gaztiari, honki eginari khiago gertzen direna, obrer laidore beharra diener.³¹ Gilika harek bihotzean dereitze hantzen³² ta laidore handiagorik nahiz gauza handiagorik dereitze eragaiten.³³ Hola haurzarotik loria haren egarriaz zereio arima azkartzen ta handitziareki zahartzian ere hutsik eztereio egi-ten.

Gutik dirade jendiak laidoeer goor direnak, Alemanian legioniak errebelatü zira-
radinian Germanicus thermaifü hetzaz jarri zian bat eginbidian «Hogeigerren Legionia haiñbeste gudatan ta kasailan lagüntü diana Tibera ta hainbesre hon-
tarzünez handitü haiana hori deia haren khitadiarari dükan ezagützia?».

Orozbat Antonius Primus-ek hirurgerren legioniari kapitan balerusak Vespasianen althe zenak etziana fede honiala jinerazi erraiten zereiolarik:³⁴ «Hi Hirurgerren Legionia Marc-Antoinaren pian dianak Parthak garhaitü, Corbulan-eki Armeniak ta lehenago Sarmatak!» Cæsarek kasü berian etziana bere harmadari erran «ihork ere jarraiki ezpanündü nahi, hamargerren legionareki Augusturi gudarik emanen!». Hura zian egiazki maitena haren aitzinian güdetan zen sartzen ta beraren goarda zian. Elhe haboroetzaz zütian³⁵ soldadoak laidatzen ta egin zian senthagailla obratzen: hantik da ageri zonbat den handi laidoren abantailla bakhozki soldadoen eretzian, ezi arrapatziaz bezain khi dirade loriaz, bata behar die berzeren lekhian.

Laidogarri da gauza denian bere obetandiala³⁶ heltü, hartakoz gizona bizi datekino haren laidoriak zaiñ arhinetan daude, herioaren landankoak baiezik tiesorik eztelakoz hüskarak dio hil adi, laida hadi. Zühürrak dio laidatzian ez hadila lehia, jinen dük³⁷ egüna adiskidia, agertüren baitü,³⁸ dena.

³⁰ khortezañ: gortesau.

³¹ diener: dutenei.

³² hantzen: hanpatzen.

³³ dereitze iragaiten: dizkiete pasarazten, deutse iragoten.

³⁴ jinerazi erraiten zereiolarik: etorriarazi ziolarik.

³⁵ elhe haboroetzaz zütian: hitz gehienetaz zituen.

³⁶ zeartiak izan bite: zehartuak izan bitez.

³⁷ ekiaren ziargiak bitrietan: eguzkiaren argi izpiak leihoetan.

³⁸ khanbera barnerat: logela barrura.

Laidoriak agradageiek ekhiaren ziargia pare zeartiak izan bite.³⁹ Gizonen laidatzian Jinkoaren obrak dütügü laidatzen, ezi ekiaren ziargiak bitrietan⁴⁰ eztirade baratzen, bena khanbera barnerat⁴¹ sartzen, orozbat eztago aukerarik, Jinkoari doanak xüxen diradialakoz haren obrak, zor den bezala langiliari obra ederren laidoria.

---

³⁹ obetandiala (Lar.): betegintzara, perfekziora.

⁴⁰ jinen dük: etorriko duk.

⁴¹ agertüren baitü: agertuko baitu.

Jendiaz

Erthailt baladi¹ mündia 30 phartean khiristianek e'lükie heetarik 5 baizik, mahometanoek 6 ta 19ak paganek. Khiristianetarik aldiz berhez ezartia xismatika ta hereserak Aita Santiaren menpian direnetarik ta khiristianki bizi direnetarik saldoa lizate haiñ txipi non 30 phartetarik khiristianaren 20 phartetakoak nekez egin be-laite¹ –bego egin balezate–. Xehekiago mintzatzeko lürreko jendia saldo² bakhotzian bildürük ta sei phartetan jarririk, beren erreligionetan ikhusiren dügü paganek judioek, türkek bost saldotan doatzala ta seigerrena khiristianentzat dagoela, har-tarik eta nekez katholikek diela erdia egiten, hantik erranaren lekhü *Multi vocati, pauci electi*.

Leheneko mündian Jinkoak Noe ta haren hirur semiak bizitzia merexi ziela ediren zian erabaki ta gizontsü kastaren arraberritzeko / 314 / berze jende güziak ithoren zeno³ zütian haitatü.⁴ Bena laur gizon bakhotx heetarik grazia senthagailatsüaz⁵ herioari ezkapi zirenak zer ziren, aita zen horditzen. Kham bigerren semia aitaz zen trüfatü ta haren anaie ondokoak Japhet deitzen zena aitari phürfoi.⁶ hala lauretarik hirur bekhatiala erori.

Berzalthe Sodomian hiri izigarri diatia⁷ bere handitarzünian Jinkoak haren bekhatien aserratzian Loth ta haren etxenkoer baizik biziaren grazia inhuri etzian egin. Nekez bere hiri üngüriak⁸ gidari zütian hiritik errapenatü kanpo, non Loth emaztia gibelerat soo egitia debekatü zereioelarik debeka dü mesprezatzen ta hilik gatzezko tallutan bidian xütik egoiten. Bera aldiz botxü ürpötz⁹ batetan hordi, ustez mündia zela akabi, bi alhabak zütian izorratü, hantik moabitak ta amonitak sorthü Ismaetik bezala orai arabak ta türkak,¹⁰ khristianen etsai handienak.

¹ erthailt baladi: zatika baledi.

² belaitte: bailiteke, bai lizateke.

³ ithoren zireno: itoko ziren bitartean.

⁴ zütian haitatü: zituen aukeratu.

⁵ senthagailatsüaz: mirarizkoak.

⁶ phürfoi: perfidiaz betea.

⁷ diatia: jendeztua, populatua.

⁸ üngüriak: inguruak.

⁹ botxü ürpötz: harkaitz mokor.

¹⁰ araba ta türkak, türkoak ez dira Ismaelen ondokoak.

Jendiaren gaistokerietzaz zonbat gerthaldi ezkünüke eta zonbat Jinkoaren heen eretzian hontarzünetzaz gogozadietzaz liberaltarzünetzaz¹¹ ta haren barkhamentü miragarrietzaz erran ezkünükietzaz.¹² Alabadere jendia haiñ ardüra galkiro iztautürrik¹³ dago orano xütik. Haiñbeste grazien azia galdürrik den oraiño lürrian, zonbat dolamenen üthürria? Bena bada baliman elhegun¹⁴ zain berri dereiona eginen. Noeman zonbait frütü biltzen izanak, harez trüfatzen ziradian ta farisianek zankopetan zütien ürüskitzen.¹⁵ Denis Aeropagita¹⁶ batek ta Damarisa¹⁷ purpra saltzale, zelüko dohaiñetzaz honkirik¹⁸ Jinko honaren zankoak zütien besarkatü zakielarik mündüko gauza güziak hausteren diradiala¹⁹ ta Jinkoaren hitza bethierekoa egonen.

---

¹¹ gogozadietzaz: liberaltarzünetzaz.

¹² ezkünükietzaz: ez genuketaz.

¹³ galkiro iztautürrik: arriskutsuki zinhautsirik.

¹⁴ elhegün: hitz gai.

¹⁵ zankopetan zütien ürüskitzen: ankapetan zituzten ostikopetzen.

¹⁶ Denis Aeropagita: (I. mendean) Dionisios Athenasko apezpiku saindua, Paulok kristiartu zuena.

¹⁷ Damarisa: Jon Done Paulo.

¹⁸ honkirik: hukiturik.

¹⁹ hausteren: hausteko, apurtzeko.

Auherkeriaz¹

Antonio enberadoriak bere bihotz beraz Malsoro² izengaiña zianak, auherkeria zian hain hügün non lanik egiten etzian ofizialer³ soldatak ezpetü beitzereien. S. Paolori ere zereioan auherkeria haiñ itxusi non inhoren ogia haratakoak etziala behar jan, baita errana Athenan hiritar güziek zertan zien bizipena irapaizten erran behar zien, Philostratos –omen– lege latz haren aita auherren kontra zen.

Zonbait dirade dioenek hobe dela auher egoitia eziez deusere egitia, gogomen faltsia dena; ezi auherra dagoano lanari gibel, hartara eztiro gozorik har; ari dena aldiz giziberietan⁴ obra honen bidera dago ta auherkeria delakoz eskelegoaren ama, hari ihesi dabila lanaz dremendena kloi dena.⁵ Hügün dinak aldiz Jinkoaren ta Izairiaren manhier arrabuhin dago.⁶

Ezta handigoarik ezetare handitarzünik eskü auherretan honki⁷ dagoenik. Erreetara heltzen bagirade, ikhusiren dügü hetarik handienak lan handienetan daudiela ta berak egin nahi balütie⁸ heekin, loak ta apairiek ütsarterik⁹ e'lükiela.

Auherrak dirade mündiaren erezian lozarrak kobaiñetan¹⁰ diradianak lehenek dirade pherestien lanetzaz gozatzen, bereziak dien bezala erlien eztia hürrüpatzen jende heen kastatik hordiak, gogozitiak, destakatiak, dollorrek,¹¹ azkenian ohoiñtez ürkhagiala¹² doatzenak.

Gizona da haiñbesteetan gizon non lanari amorioa beitü agertzen ta harrez horrenbeste jakile nola beitü¹³ obra ageri. Deusere bere berean egin eztiana galkiroz

¹ auherkeriaz: alferkeriaz.

² Malsoro: Antonius mantsoa.

³ ofizialer: eskulangilei.

⁴ giziberietan: txikikerietan.

⁵ dremendena kloi dena: den gutxienik zale dena.

⁶ manhier arrabuhin dago: aginduei musin dago.

⁷ honki: ongi, ondo.

⁸ balütie: balituzte.

⁹ ütsarterik: astirik.

¹⁰ lozarrak kobaiñetan: arrak erlauntzetan.

¹¹ gogozitiak, destakatiak (Lar.): jale handiak, heziketa gabekoak.

¹² ohointez ürkhagiala: ohointzaz, lapurretaz urkabera.

¹³ jakile nola beitü: lekuko nola baitu.

dabila, bethi bihotza betherik, auherkeriaz izan dela haren eskelegoaren ama, jakile dago. Egia delakoz Satan, auherren branlian¹⁴ gidari, haren boztaroa herrokaren doiala doala ezta dudarik.¹⁵

Egiazki arima ederrari deusere gaitzagorik eziez auher egoitia, adorgoari¹⁶ ihesi ezinez da abartzen¹⁷ ta dakialarik lanak diala arima azkartzen, mehenetara da lohtzen ta heetarik gaitzenetara botzik¹⁸ igaraiten. Halako ziradian gure aita lehene-nak. Golde nabarrila artzaingoatik edo ülhaingoala, hantik etxeetan auherren errekeitiala, auherkeriari biderik etzien üzten bihotziala, ta lan batari azken eskü-lana jarri bezañ sarri berziari ziradian lotzen.

Errumenak gerlan harmadan khidari, bakian idien goldenabarrian edo arrian¹⁹ gidari etziradian güda baten irapaiziaz axolik, ederraz beno doatsuago.

Persian ezpataren ezpata bezala Persiaren ber boztaroan zien khanbio egiten, 250 mila gizon manhatzian ürgüüllü idiparian beno etzian jarten, auherkeriak etzian batean ezetare berzian bazkarik, heen bihotzek lan nahi zien, zoiñ nahi gü-ziak bardin zereitzen. Jinkoari zonbat auherkeria gaitzesgarri, pherestiaren ta auherraren elgeetan da ageri.²⁰ Paganek Jupiteren ta Ceres-en orazionez zütien zaitatzen ta engomendatzen, bena Jinkotze hek lan jarraikiak manhatzen zereit-zela, zakien.²¹ Ünñürriak²² biltzen dianaz dela bizi ta nekeziala dela auherra eror-ten, orozbat Jinko egiazkoak laborari pherestiari beharriala dereio²³ ekhi edo euri herabestiari aldiz khinper²⁴ gauza güziak dirade ari.

Auherkeriari meskabiak ülliak bezain üsü²⁵ dirade ezi non nahi den, norat nahi dabilan, gozagia dü lagün lealena ta astoari berdüthia ta delakoz galkiro gü-zien ünñüdia²⁶ ta debriaren ohe kosna,²⁷ honkiak oro looraziten diana, hartakoz, Sn Jeromak dio «fraire zerbait egiten dakiatzienak etzitie sekülan auher egon, hur lotiak hirotzen²⁸ dirade, laisterrak aldiz garbi egoiten».

¹⁴ branlian: branle dantzan.

¹⁵ boztaroa herrokaren doiala: poza lerroaren neurri zuzenera.

¹⁶ adorgoari: kemenari.

¹⁷ abartzen: puskatzen, apurtzen.

¹⁸ botzik: pozik.

¹⁹ arrian: lurraren karrakatzeko, arrean.

²⁰ elgeetan da ageri: lur goldatueta da ageri.

²¹ manhatzen zereitzela, zakien: agintzen zietela zekiten.

²² ünñürriak: txinaurriak.

²³ beharriala dereio: belarrira dio.

²⁴ herabestiari ... khinper: uzkurrari ... alderantziz.

²⁵ ülliak bezañ üsü: euliak haina ugari.

²⁶ ünñüdia: iñudea.

²⁷ ohe khosna: koltxoia.

²⁸ hirotzen: usteltzen.

Orenloi²⁹ desegina ordoillak dü jaten. Süiak ezpadü erregairik da hiltzen. Lür hobenena lan bagerik dagoena kapar³⁰ ta kardabera baizik eztü egoisten. Dezagün jar oraiño jende pherestietan / 319 / auherretan beno bekhatiak diradiala gaistoan, saldoa handiago.

Arrazo hau baizik ezpaliz, erresuma honki adratürik³¹ auherrak ta herabestiak akhazatürik, pherestienek lükie fabori. Auherren khozia izürrian dago pare³² Bersabetzaz amorustü zenian David mündüko gizon xühürrena, auhertürik harat ta honat zabilala zentzü gaberik. S. Paulek ere dio khiristianak abere gaistoak diradiala ta gaiztokeriaren üthürria auherkeria dela.

---

²⁹ orenloi: ordulari.

³⁰ khapar: sasi, sastraka.

³¹ adratürik (Lar.): arauturik.

³² khozia izürriaren pare: kutsua izurritearen pare.

Ozartiaz

Ozartia edo pazientzia ber gauza diradianak, da jende bizien berdüthe handia-
goa eziez jende mukaitzoan.¹ Lehenak beha dialakoz haren gabe izairia garhaitü
ta bizian aldiz dagoelakoz sortzepenari josirik, hartakoz ere khiristianari dereio
frütü honik, garaipena dianian ozartian jarri ta non etare bitoria berari egin dian
indartetaz dianian irapaizi, mereximentia arauiala² handiago düke.

Ezpaliz ozartia khiristianaren arimaren harma hobenena mündüko egitekoetan
khidari hobenena; ezi balarike³ martirek dielakoz pharadüsia irapaizi, egitekoetan
aldiz ozarte falda bi herenak dirade gaizki gertzen. Gizona ezta harriz ezetare zurrez
den meskabier sorhaio,⁴ bena dü her bihurtzeko indarra: beza Moisan haren ger-
thaldia, khexari ta supitar⁵ gizona zen ta Israelitak jende gaitzak egükkal legiari
irainde zombait egiten zereienak:⁶ gero Egiptarik Lür Hitzemania⁷ Jinkoak khi-
daritezat Phalios, haren manhiak⁸ konplitü beharrez bide izigarri lüze berarekila,
jende hekila güda / 320 / harrigarriak zian ekipatü⁹ baieta bizitarzünaren garhai-
tzeko, baietare mündüko gauza okherrenaren xüxentzeko

Hala gizon santü harek zialarik Izairia bere eginbideari khinper¹⁰ ta 50 mila
gizon, emazte ta haur manhier arrabuhin,¹¹ Itxaso Gorriari ta berze peligro güzier
lehena bethi aurbenitzen¹² zelarik, osokitü zütian doatsüki Jinkoaren manhiak,
hartan jarri zialakoz bere esparantza.

Jakintzia da düda bagerik lürrian bürüzagi handia, bena ozartia handiagoo, ezi
batak bortxaz e'lirokiana,¹³ berziak denbora dereiola emaiten, dü eginen. Merku-

---

¹ mukaitzoan (Lar.): egonezinean.

² arauiala: arauera.

³ ezi balarike: ezen beharbada.

⁴ meskabier sorhaio: ezbeharrei soraio, ixtripuei sor.

⁵ khexari ta supitar: asarrekor ta biziena.

⁶ irainde ... egiten zereienak: legehauste zegitenak.

⁷ Lür hitzemania: Agindutako Lurrera.

⁸ manhiak: aginduak.

⁹ ekipatü (Lar.): eutsi, sostengatu.

¹⁰ khinper: alderantziz.

¹¹ manhier arrabuhin: aginduei herabe/uzkur.

¹² aurbenitzen (Lar.): aurkezten.

¹³ e'lirokiana: ez lezakeana.

raren bageta pare honkitzen zütianak ürrhetzen baitzütian. Gauzen meskabietan, Errumenek dereikie gerthaldi ederrik eman, ezi meskabürik etzien harritzen zütienik, ezetare patu asi honik ütsützen zütienik. Goapokeriarik sekülan heen gobernian, sekülan hitz emaiten etxeke nahi zienetan baizik. Coesarek harmadetan Legione maitena Ozartia zian deitzen ta soldado ozartariak ziradialakoz loaz ta jateaz beharrian pairatzen ta bazeno ere neke güziak zielakoz garhaitzen.

Ozartiaren broba¹⁴ dago gizonaren begithartian ta haren indarra aldandetzen,¹⁵ hau eztenian lagün, heltzen zereitzonetan da haren arrimü bakhoitz aidürü¹⁶ etzagoenetan harez behardün. Gehiago ere medikarik eztenetan non egiazko medika ozartia bakhoitza beita erier¹⁷ ta sanoer orozbat doi dena, zer egin dü ezjakinez? Haurrak ünñüdia galdü dianak, marrakaz deia ariren?¹⁸ Galdü düzia aita ama, emaztia, haurrak zure münduko botztaro güziak? Zure sokhorriala deith ozartia, deith arrazoa,¹⁹ adiskidiak hoberik ozartiareki batian opa eztiro²⁰ deusere gizon zühürak mündian.

---

¹⁴ broba: proba.

¹⁵ aldandentzen (Lar.): konbertitzen.

¹⁶ aidürü: zain.

¹⁷ beita erier: baita eriei, delako gaixoei.

¹⁸ deia ariren?: ote da ariko?

¹⁹ deith arrazoa: deitu arrazoaia.

²⁰ eztiro: ez dezake.

Herriaz

Dierririk ezta mündian hüskaldüna beno bere herriari estekatüagorik, beraren artian egobiarragorik¹ ta hantik kanpo adiskidegoan beroagorik. Da jendia berari baizik pare eztena, herriaren izterbegiak ta bekhaitzgoak dütie erratzen, herritarrai sekülan ikhusi eztianari bere odola dü emanen. Amorio izigarri harengatik Espainolek dütie hüskaldünak, jüdio khiristianak izentatzen, ustian haiñ anaie bizi diradiala ordokietan nola bere mendietan. Bena delakoz ordokitarren etorkien² artian banaita³ handi bat, dezagün sinhets, herriz khanbiatzian hüskaldüna herriko bekhatieztaz dela bilaizten ta berzeren berdüthiak dütia hartzen.

Herriren eritarzüniala⁴ berze jendea beno hüskaldüna da enjogiago, hartakoz ere bekhant net aberasten diradianak herri ürrhünetan, nahiz bildü dien apürra herrilat ekharri, han eskeletzen edo aberatsago nahian ofizioan, Jinkoak dakina egiten. Deus ezta herriaren amorioa beno ederragorik denian Themistoklaren⁵ pare, harek zian amorioa haiñ handi non herritarren esker beltzaz nekatürük ta Artaxersez⁶ abiatürük errege, harek herritarren kontra harmada baten khidargoa⁷ eskentürük, nahiago ükhen baitzian khozüz hil eziez bere herritarrentzaz mendikatü.⁸

Ezta egiazki mündian gauza legautsiagorik⁹ eziez bere ama herriari gerla egitia, eztügüalakoz Jinkoaren landan herria beno maiteago behar dügünik, ezetare arrazorik menaldeera holakoa mendera lizatekienik. Zeren herriari düket dolürük banoalarik lizatekia hori ta hau dütüdalakoz üzten? Bena aspaldian urthuki nian nere buneta Ahünzkiren hurari,¹⁰ dükeda dolü holakorik?

---

¹ egobiarragorik (Lar.): pazentzia gehiagorik.

² etorkien: jatorrien.

³ banaita: diferentzia.

⁴ eritarzüniala: gaixotasunera.

⁵ Themistokla: Themistokles (-525,-460) Termopylesetan galdu eta Salaminan irabazi ondoren herbesteratua.

⁶ Artaxersez: Akemenide erregea (-465, -424).

⁷ khidargoa (Lar.): zuzendaritza.

⁸ mendikatu: apentza hartu, bengatu.

⁹ legautsiagorik: lege hauste handiagorik.

¹⁰ Ahünzkiren hurari: Ibaresküineko iturri ospetsua, Ahüzki.

Ene idurikinak ediren dü¹¹ non nahi, honlako edo halako gauzer dolü bat badüt gehiago eztüdalakoz ikhusiko, zeren eztüt nihauri erranen egünian ekhia, gaian¹² argizagi beno ederragorik nahi nukinez; arren heek mündü güzian düüt ikhusiren ta heen langilia ene bihotzian barnen bethi edirenen, herrian honik ezpanian, eztüt arren han deusere galdüren.

Dakit düdana herrian üzten ta eztakit zer herri ürrhünetan düdan bathürik¹³ hanko jendiak dütianak ekhiaren alphora¹⁴ herrikoak beno berotzenago edo hozago denaz izarren ere fresküra gurea beno lüziago edo llabürrago.

Eztakizia jende güzia lürrian peregrinak bezala bidazale dela? Egongia ederretetan ta txarretan da biltzen orozbat abiatü behar diela, lege hari bihurtzeko ezta mediorik, izeiak beren botxien thinian¹⁵ eztirade zothükutzen bena bai hiltzen, deusere ezta khanbioari menpe eztenik. Bürrian jarten badügü mündia dela hiri handi bat ta hartan barnian edo iraurkian¹⁶ orozbat, hanko iritar nizala, haren erdian dagoena bezala. Etxea erretzen bazeit, berze etxao batetara noa ezagütza berririk egitera, bena bethi herritar nago.

Diogena bere herriari zerbützü izigarriak egin zütiana herritarrentzaz kalterraiatürük¹⁷ abiatü zen, ziolarik lür güzia bere herri ziana ta herritarrek egin bagerik ontzi batetan itxasoan aizeen borhondadia zian, bere zorthia bentüratü. Piratek hartürük loteki egin zielakoz etzen antsiatü, bena bere pheredikari jasotürük¹⁸ hen bizitze gaisototik ideki nahiz ari zen zinez azkenekoz saldü zien ta Corinthan, Athenen bezala bizi zen hala lotekiak¹⁹ Diogenatik filosofia etzian akhazatü ta bethi ber gizona Diogena egon zen: halaz jende guzia izan behar lizate; ihork goga e'lezan herro orotarik beria dela hobenena ta berze dierrietan eztela gizon zühürragorik.

Herri gizenetan ahületan beno betaldiroa²⁰ da thorpeago. Menditarrak diradialakoz xotilago, harmetan dirade hobeago, hartakoz Anibali bi falda handiak dagokiten:²¹ lehena Canes-aren guduaren landan Errumara xüxena abiatü etzelakoz, bigerrena lüzegiz bere harmada Capuan egonerazi zialakoz, han soldadoak ta zaldiak sobera gizentürük auhertü ziradian ta geroztik obra honik ez egin.

¹¹ ene idurikinak ediren du: nere irudimenak aurkitu du.

¹² gaian: gauean.

¹³ bathürük: topatuta.

¹⁴ ekhiaren alphora: eguzkiaren hats beroa.

¹⁵ izeiak beren botxien thinian: izeiak beren arkaitzen gain gainean.

¹⁶ iraurkian: inguruan.

¹⁷ kalterraiatürük (Lar.): erasorik, atakaturik.

¹⁸ jasotürük: latxaturik.

¹⁹ lotekiak (Lar.): esklabotasunak.

²⁰ betaldiroa (Lar.): harrera.

²¹ dagokiten: egoizten zioten.

Abraham zagoelarik bere herrian boztaroen erdian²² Jinkoa agertü zereioan ta manhatü bere aita ta herrian zütian askaziak²³ ützirik abia ladin erranen zereioan herrialat, han dierr handi bat zela hartarik jalkiren²⁴ ta aberastarzün handiak zütiala gozatüren, gerthü zena.²⁵ Abraham maite zian Jinkoak, zelakoz gizon phrestia ta gizontsü kastatik sorthü zen famatiena. Bere herrian egon baliz harez aiphatü etzaitekian hitzik ta berze gizon bederaka eztaitekinak bezala ülhünpian zen egonen,²⁶ biziren ta hilen.

Egia da herri arrotzetan gizona humildazun bagerik eztagoela, bena heer bihurtu beharrak dereio megopia zorhozten²⁷ ta zerbaitetara atrebi eraziten ordian zoria hon badü bekhaitzgoa hain segür dü, nola zorigaitzian mesperetzia, segürrago lanari erauntsiak²⁸ dütia garhaitüren bata ta berzia.

Lazedemonak (ümen) lehonak²⁹ ziradian beren herrian, hantik kanpo axeriak, errumanak aldiz betüstegarri³⁰ herri arrotzetan. Anibalek Antiokari³¹ zioan Italia zatekino gerla bagerik, soldado hazkürri ta berze probianta etsaien kontra lütükiano³² etzela dierririk, erregerik ezetare podentatik errumanak garhait lirokienik:³³ üthürri halakoa behar zereuela agortü ta behar errumenak Italian barnen güdatü.

Bada frütü bat Lotos deitzen dena, hartarik jan dianak haiñ hon ediren herria (ümen) ütztirokiana.³⁴ Bada baliman hartarik Hüska Herrietan, jaler hon dagaiana bena ez tie ithoren³⁵ erranak «gizona dela haiñbesteetan gizon nola beitu herri ikhusi ta hanitz mintzo ikhasi diala ere. Onesdade güzia loriatzen eztenian, lehen baterik eziez berzetik seme dela. Lür güzia da gizonaren egongia ta honki dagoan lekhia haren ama herria».

²² boztaroen erdian: boztario/pozen erdian.

²³ askaziak: ahaideak.

²⁴ jalkiren: aterako, urtengo.

²⁵ gerthü zena: gertatu zena.

²⁶ ülhünpian zen egonen: ilunbean egongo zen.

²⁷ megopia zorhozten: izpiritua zorrozten.

²⁸ erauntsiak: ari izanak, jarduntuak.

²⁹ lehonak: lehoiak.

³⁰ betüstegarri: errespetatzaile.

³¹ Antioka: Antiochus Anibal traditu zuena.

³² lütükiano: lituzkeano.

³³ lirokienik: lezaketenik.

³⁴ ütztirokiana: utz ez dezakeana.

³⁵ ithoren: itoko.

Bakiaz

Justiziaren edo akadoiaren etsai odolgiroenak dirade bakiarenak. Ezta alabadere zori honik mündian bakiaren pare denik. Haren begithardia haiñ eder da nola ekhia,¹ haren izairiaren hatsa Arabiako intzensak beno maithagarriago. Gerlaren ezko suia² denian hiltzen, suminak ehorzten, zelütik odeiak akhazatürük egün ederrak dereizkü eskentzen.

Bakia galtho dianari ez artzüka;³ emailiaren eskütan haiñ eder da nola hartzalirenetan ta sekülan ez ederrago baizik zori honak dereikünian, erre egiten delakoz hanitzez bitoria beno hobe delakoz Jinkoaren eskütan berzia aldiz gizonarenetan. Fortuna aizia bezala da ützültzen alde orotarar eztu egongia tiesorik, egün zonbaiten adiskide izanik ezartzen da arrazo bagerik, gizon zaharra. / 324 / Arren hari ez fida, bakia eztelakoz ez eta kharioegi haren eros liranari⁴ ezi joan bada behin nekez da atzamaiten. Gerletan garrak hiriak ta elizak dütü erratzen, lürrak deseigoan ta gal-kiroan jarten bere odolian bera ithorik, lürrak khapar⁵ ta elhorri baizik ez emaiten, jendia bakiari marrakaz hel dadin, nahiz sorhoen berderazitean elgiak erein berrian, jendia etxetarar deithzera, han aita, ama haurrak, miskandiak oro bakian, batzü berziak ürğaisten⁶ dütieno, die Paradüsiren üdürigoa.⁷ Bai bakia da Jinkoaren lloriala leku dagoan herri güzietan han berdüdiaren herria.

Bakiak dü gauza güziak beren lekhütan jarten, legiak azkartzen, hoiñak nekatzen. Bakia ezten etxian dago han infernia. Eztaite bakerik bizi, algarri eskiak ez-tieno emanik, faltsü ere bihotza, hitzemanen berme ezpada. Bakiak dütü etxaltiak xüxentzen, mendiak dien bezala ordokiak hontzen.

Gerlarik ikhusi eztianak, bakiaren balioa eztaki. Filosofoek dereikie erraiten bakia eztela gauzetan ekidran⁸ ederra baizik, dena gogomenen erakida⁹ ta bor-

¹ ekhia: eguzkia.

² ezko süia: argizai sua.

³ artzüka (Lar.): uka.

⁴ liranari: lezakeanari.

⁵ khapar: sasi.

⁶ ürğaisten: laguntzen.

⁷ üdürigoa: irudia.

⁸ ekidran (Lar.): orden, arau.

⁹ erakida (Lar.): adostasun, akomeatze, ontsa jite.

hondadia gizonetan. Alabadere bethi bakian bartzia debeiagarri lizate.¹⁰ Aharra arhin batek arrapizten dü batzütan adiskidegoa. Algarrekin bizi behardünetan ber gauza ta amorioa ezpadie bakian lüzez irein ezpeitaite.¹¹ Zeren eta güziek haren bozkarioz errekeitü beharrian, hartan laket eztenak bere phartez gütiago axol diarik agertüren, astakürria hel betaite¹² hantik. O! Etxandian jendia eztenian ber gogotik nola laiteke parropian, herrian, erresuman.

Jaun bat bazen hiri batian jende güzien tirano kharrikan zelarik igaraiten emazte zahar bat bathü zian¹³ belhariko zereioanak erran¹⁴ Jinko honak dereizüla Jaun maitia bizitze lüzia osagarrian.¹⁵ Hüillantü¹⁶ zen emaztiari ta galtho egin zertakoz zian Jinkoa harentako othoitzen zakialarik parropianter¹⁷ min ahala ari zela. Emaztiak, bai Jauna hori zakit, zure aitaso Jauna ezagütü dit aitoresmeetan ezpeitzen gizon hobenena, haren semia zen zure aita zena gais-toago zena, beldürrez zure jaun semia zü beno gaitzago gert' dakigün bizitze lüze bat dereizüt opatzen.¹⁸ Han, bakerik aspaldian ez izanik, ageri hirur parropiako Jaunen phartetik ezeta laurgerrenetik esparantza handirik.

Gerlak dütü erresumak khanbiatzen, errepublikak desegiten, erreljionia iharrausten, haurrari ünhudia erhaiten,¹⁹ aitari semia ehorts eraziten. Bakiak baizik desodera²⁰ harrigarri hek aitzinta²¹ edo heltü diradianian medika eztiro.²² Jinkoaren manhüetan²³ dago bakiaren zori hona, heetarik gibeltzen giradino, bakia da ürrhüntzen.

Nahi die etsaiak guhaur bezala deitzagün maitha ta ahalena dütügü eskerniatzen ta kaltarraiten ta gure elhetzaz edo obretzaz egünkal etsai berri dügü egiten. Bakia zen enia, niano, haustü²⁴ düdan bezain sarri berzerena dago ta heen borhondadia hartara ezpada, küpera eztirot.²⁵ Gaitz handi baten gibeltü nahiz bakiaz

¹⁰ debeiagarri lizate: aspergarri lizateke.

¹¹ ezpeitaite: ez baidaitেকে.

¹² hel betaite: heldu baitaitেকে.

¹³ bathü zian: topatu zuen.

¹⁴ belhariko zereioanak erran: belauniko zionak esan.

¹⁵ osagarrian: osasunean.

¹⁶ hüillantü: hurbildu.

¹⁷ parropianter: parrokiako bizizalei.

¹⁸ opatzen: agiantzatzen, desiratzen.

¹⁹ ünhödiak erhaiten: iñudeak hiltzen.

²⁰ desodera: desorden.

²¹ aitzinta: aurrera(tu).

²² eztiro: ez dezake.

²³ manhüetan: aginduetan.

²⁴ haustü: hauts egin.

²⁵ küpera eztirot: ez dezaket eskura.

niz gabetü, bena gogo ez emanez gaitzurre²⁶ handiogoala erori. Jinkoak ta Izariak dereikie bakia gomendatzen, delakoz egiazko zori hona; bena hitz faltsiez ez eros artzakian²⁷ ez ahatz²⁸ hirur suerte direla:

- 1.a Hitz emaitian eztenian etxeki nahia,²⁹ desleialtarzüna dena.
- 2.a Hitz emanaz garbaia, astokeria dena.
- 3.a Hitz emanaz garbaia, astokeria dena.
- 4.a Hitz etxeki ezina ganbero ta ohointsüen beltzakia dena.

---

²⁶ gaitzurre (Lar.): arrisku.

²⁷ artzakian (Lar.): baldintzan.

²⁸ ahatz: ahaztu.

²⁹ etxeki nahia: atxiki nahia, eutsi nahi.

Eskelegoaz

Gizonen artian eskelegoa da diru menande handia eztiana. Hirietan da gahüna,¹ kharriketana zikiña,² orotan jaletarik azkena aberatser da ürrintsü,³ bere lagüner hügün⁴ mintzo denian behazalerik⁵ eztü, erorten bada ez ürgaitzalerik, oraziona da erraile ta ordariaz harzale eskelegoa da ofizioa dierri bakhoitzak bere gisala egiten diana, espaiñolek antolazkaz,⁶ Frantziak gürrrez,⁷ italianek nigarrez, alemanek khandatzez, bena orotan eskele ürgüllütsüa kriatura ihon egar eztaitekina.⁸

Egiazko eskelia da diana beno gehiago opatzen diana. Bihotz botzak⁹ nekeziarik eztü ezagützen ezetare soberakinik eztianak nahi. Jinko honak maite diala eskelia probak daude, emaiten dereitzen boztaroan,¹⁰ hazkürrian ta hotzaren doiala soiñekoetan. Deusere eztie, deuseren mengoan eztaude ta beren eskelegoa izigarrian, aberatsak beno aberatsago dirade botzki bizi ta botzki dirade hiltzen, ordeinü behar bagerik. Egia haren gerthaldiak mündüko txoko güzietan daude ta güziek dereikie erraiten nekezia ogen bagia ta arraia aberastarzün geñhatzia¹¹ beno milatan hobe dela.

Aberatsa eskelegoaz da beldürrago, eskelia aberastarzün den beno khoi,¹² honkitik gaitziala erortia da egiazki ikharagarri. Eskelegoatik aldiz aberastarzüniala bidia haiñ da lüze non eskelerik ezpeita aberastü nahia bürian jarten dianik. Jende bere suertekoak direlako hanitzez berziak beno üsiago dütie ikhusten haurrez zamatürrik, arkha hutsik, abere, ogiz edo arthoz eztirade ments ta lastoan khosnan¹³ bezain honki loo diela egiten, legarrez¹⁴ eta ohoiñez eztiela lotsarik.

---

¹ gahüna: bitsa, haguna.

² kharriketana zikiña, kaleetan zikiña.

³ ürrintsü: usain txarreko.

⁴ hügün: gorroto.

⁵ behazalerik: entzulerik.

⁶ antolazkaz: antolaketaz.

⁷ gürrrez: aurrean makurtuz, erreberentzia eginaz.

⁸ ihon egar eztaitekina: iñon jasan ez daitezkena.

⁹ bihotz botzak: bihotz alaiak.

¹⁰ boztaroan: boztarioan, pozik egotean.

¹¹ geñhatzia: aurreztea.

¹² khoi: oso zale.

¹³ khosnan: koltxoian, lumatxan.

¹⁴ legarrez: zergaz.

Nekeziak dialakoz bihotza aphaltzen nozpaiko errumenek etzütien eskeliak gudarikatzen. Soldadorik legionetan etxaltia etziana etzen sartzen, amorekatik herrirentzat gudatzian orhit ladin¹⁵ ari zela berentzat. Etxen jaun ziradialakoz soldado güziak, han etzen ezkapagarririk ezetare ezkapazalerik. / 326 / ta arrabuhintzen ziradianian gaztigoa zien harrigarri. Viriato-ren kontra Senatiak egorgeian¹⁶ Espaiñiala harmada bat, bi khidarriak izentatürrik Scipion Emilianek errebokatü zütian, bata eskele, berzia zekeiñ ziradiala otsez nekezia ta zekeingoa diradialakoz gobernü güzietan gaitzkiala lerrari¹⁷ ta hartzera ardüregi enjogi.¹⁸

Eskelen mesperatzia da mündüko obra aphalena, ezi ohe ürrestatietan ta gorrotzian ohatzen diradianak ber kastatik dirade, ber ekhiak mendi gorenenak ta irara aphalena dütü argitzen, izei handiener ta khapar herrestaler¹⁹ dü bizia emaiten ta ber larreak elefantak ta ünñhürriak²⁰ bazkatzen. Izairiak aberatsak ta eskeliak eztütü berhezi, algarreki zütian sekülako jarri.

S. Pethirik etzian ürreherik ezetare zilhar edo sakolan sosik. S. Paol bere lagünen ta beraren eskelegoaz ta heen gose egarriaz ere mintzo da, pikarrai²¹ zabiltzala dio. S. Augustin bere nekezi az etzen arranküratzen etzianian baizik eskelerari dremen den²² sokhorria emaiteko. Acentius Alidinako aphezkübiak zazpi mila eskele biziari ezinez bere aphezküpügoako²³ aphez güzier aimona²⁴ zian galthatzen.²⁵ Bena zonbat enberadore, errege ta printze eztirade hil eskele.

Jendian eskelerik e'lizate, balie²⁶ güziak lana maithe. Khiristianak erraiteko eskeliari zeren ezten ari langiten, eztü züzenik, eman bezo edo artzüka.²⁷ Eskele espaiñolak holako elheari arrapostü: limosna dereizüt galtho Jauna ez konfesa. Eskeliak hirur suertez dirade, hala sorthürrik hala hilgeiak, aberatstarzünaren eztielakoz egarririk. Bigerrenak honez akogatürrik hitzaz axolik batere eztielik ta aberatstarzüna bihotzian ezetare bihotza hartan eztielik. Hirurgerrena aldiz gogoz diradianak eskelegoan ta hantik jalki nahian arima dienak estiran, heetarik orotarik batere eskelegoaren primagoa balioetsua dela ohoria aithortzen diana.

¹⁵ orhit ladin: gomuta lezan, oroitu ledin.

¹⁶ egorgeian: igortzekotan, bidaltzekotan.

¹⁷ gaitzkiala lerrari: gaizkira labainlari.

¹⁸ ardüregi enjogi: gehiegi emana.

¹⁹ khapar herrestaler: sasi narrastariei.

²⁰ ünñhürriak: txiñaurriak.

²¹ pikarrai: bilaizik.

²² dremen den: den gutienik.

²³ aphezküpügoako: apezpikute giko.

²⁴ aimona: amoina, limosna.

²⁵ zian galthatzen: zuen eskatzen.

²⁶ balie: balute.

²⁷ artzüka: uka, ezezekoa eman.

Bekhaizteria da eskelegoa haboroenaren ama ta ünhüdia etxekoen falda eskeletütan da sortzen ta aberatsten kontra etsaitürük lanari arrabuhintürük,²⁸ eztirade etxenkoak nola aberatstüren diren errekeitatzen,²⁹ bena bai lanari bihurtzian eskelegoan gogortzen.

Haurrak ere askazier moldaskidatzen diradianak heen ürrhatsen herexak³⁰ jarraikiten ta bi eskele baizik eztireno etxetik hamar bat batetan jalkiten³¹ hala bekhaizteriak eskelegoari eskü emaiten ta hantik ardüra desaradüra³² handirik sortzen.

Jesu Kristo ta haren apostoliak beno gizon eskelegorik mündian ezta izan alabade Ezkiribü Santian batek ere limosna dila galthatü eztügü ikhusten, ezetare mengoak hoztü zereiela zela azkener.

Bada eskelegoa muzintürük, hantik adagio hüskaldüna, gabiak aharra³³ jende auherretan üsü dena ülhünian³⁴ argian beno laketakorik ta sekülan ageriago eziez dianian zahartarzüna lagün, ordian da gaitzondo handiena jende pherestietan. Eskelegoan eztü berdüthiak bide lüzerik egiten mengoak derio aldizkal gogoa thapatzen, megopiari ere bürdüin trabak ezarten. Eskelegoa ezta gizontziaren behar bat, bena bai mügaldia beldürrik erran behar e'lrokiana³⁵ ezi pikarrai mündiala girade jiten³⁶ ta mihise txar batetan trozatürük hantik abiatzen, hantik Jinkoak gütiäla eskele igorraiten ta deitzen dago proba, egiazki arren eskelegoaz zertakoz günüke beldür, osagarria dükegüno ta honki eginaren borhondadian gireno, zerbait lan ere gure eskeleari handia txipiari, meskabiak salbü, eztate mündian behar dienik edo gütik ta Platon Jinkotze gizonaren erraniala eskelegoatik mündüko gaitz haboroenak³⁷ sortzen direlako, honki egilerik eztela lürrian beretako ari deno, eztükiana ordaria zelian zereiola tinko.

²⁸ arrabuhintürük: muzin eginik.

²⁹ errekeitatzen: errekeritzen.

³⁰ ürrhatsen herexak: pausuen aztarnak.

³¹ jalkiten: ateratzen.

³² desaradura: desauraketa.

³³ gabiak aharra: gabetasunak liskarra.

³⁴ auherretan üsü ülhünian: alferretan sarritan ilunean.

³⁵ e'lrokiana: ez lezakeana.

³⁶ pikarrai girade mündiala jiten: biluzik gara mundura etortzen.

³⁷ haboroenak: gehienak.

Paganoetzaz

Paganoek herriaz zütien khiristian lehenak salgaiz¹ eta meskabü heltzen zereitzeetan heez ogena² emaiten. Tibria Italian bazen gainthü,³ Egiptan Nilak ordokiak ezpazütian bere hurez estaltzen, khiristian donaotsiak⁴ ta sakrilegioak ziradian araugoak. Orozbat gosetziak ta hilkorrak ziradianian hiltzen: hartan beren Jinko faltsier grazia othoitzeko, khiristianak lehoner, tigroer ta hartzer zütien barrükietara urthukitzen ta bizirik janeraziten. Jesus Kristi etziena ere Coesaren etsaia zela salgaiztü ta erresumen menaldetzen ari zela barreiatü.⁵

Neron enberadoriak Errumari sü zianian eman, jakile hanitz, erran lezen khiristianek ziela phiztü, zütian pagatü ta heetarik izigarri erre erazi, berak ziolarik zinez errelijione khiristia heltü goertzik galkiro güziak erresumari erori ziradiala.

Kharidadia delakoz khiristiaren berdüthetarik gehiena eztaik akadoika laitekinez,⁶ pagano güziak diradiala eripetiak⁷ zeren eta Jinkoaren akadoiaren bian⁸ aipatzia heriotsuer zilegi ezpeita; bena haren errükia dügularik orotan miratzen, jakintsü handiren landan paganoak salbatü ta gozabetatü liraitekila.⁹

Jakile Ruth ta Job, orozbat Nabukodonosor dotore zonbaiten erraniala, paradüsiän dena, harekilan ere Corneilla kapitaiña. Ber herrokan ere dena Alexandra Severa jarten, uste zialakoz J. K. Jinko zela ta hari tenplo bat gora erazi ta Jinkoen artean jarri; printze haren arima beno egiazki ederragorik izan dirade gütik.

Jüdioek J. K. khurutzatu zienian, soldado athe bat haren begiratzeko¹⁰ jarri zütien pagano ziradian ta heek aithortü beraren erranetarik erremalgak zereielä probatü Jinkoa zela. Apostoliak ere ephe ziener eztereia erraiten,¹¹ Jinkoak haitatü

¹ salgaitz: salatuz, denuntziatuz.

² ogenaz: erruaz.

³ gainthü: gainditu.

⁴ donautsiak: sakrilegio.

⁵ menaldetzen.... barreiatu: errebeldatzen... banatu.

⁶ akadoika laitekinez: epaitu litekeenik.

⁷ eripetiak: kondenatuak.

⁸ akadoiaren bian: epaiaren bian, epaiaren pean?

⁹ gozabetatü: askietsi.

¹⁰ athe bat haren begiratzeko: meta bat haren zaintzeko.

¹¹ ephe ziener erraiten: itxoiten zeudenei esaten.

gütiela¹² santü gerth gitian, orozbat haren goarda paganek Jinko deithzen zien haren izena ezagütü bagerik. Plina bigerrenari dügü eskerra haren denboran khiristianek üken zien bakiaz ta Trajan enberadoriaren manhüetzaz heen fabori.¹³

Jinkoak apostolier zianean erran jartera jinen zenian loriazko tronoala hamabi israelita kasten akadoitzera etzian erran nahi dierri heek baizik bederakatürik¹⁴ eztitadiala zeren eta israelitak beno lehenago berzerik beitzen mündian dierri saldo handirik, zoiñak¹⁵ israelitak haur haitatiekila¹⁶ beitütü Jinkoak deithüren erraiten zereielarik «zaurizte¹⁷ nere aitak beredekatü dütienak» S. Paolek Aratusen nausitarzüna J. K. fediaren indartzeko zian jarten ta Sibella Cumanaren bersoak Virgilan diradianak hanitz pagano khiristianü zütien Tiberak ere berze alte Senatian galtho egin zian J. K. jar lezen beren jinkoen herrokan.

Paganetan nork zian bere Jinkoa gorde ere ta fabori ziana. Erhokeria zen heetan izigarri ustian Jinko saldo handi hartan photereak erthailtürik ziradiala¹⁸ ta batari galthatzen ziena¹⁹ berziak erabaki etzirokiala.²⁰ Bena gauzaren izenian graziak zütien galtho, hala Augustak ari zenian kantabroer gerla egiten, Sabibarek bere leitiran haren kontra düründak²¹ erho zereiolakoz mithil bat, Erruman eragin zian tenplo bat Errumako Capitolian Jupiter düründazaliari ziana donkitu²² erremestiamentüz²³ dürründaz hil etzielakoz Kantabrian. Hirur erregiak Betelemera J. Kristen jin zirenak gurtatzera ziradian egiazki paganak, bai etare artzaiñak.

¹² haitatü gütiela: hautatu gaituztela.

¹³ manhüetzaz heen fabori: aginduetaz haien alde.

¹⁴ bederakatürik: bereizirik.

¹⁵ zoiñak: zeinak.

¹⁶ haitatiekila: hautatuekilan, aukeratuekin.

¹⁷ zaurizte: zatozte.

¹⁸ erthailtürik ziradiala: zatikaturik zirela.

¹⁹ galthatzen ziena: eskatzen zutena.

²⁰ erabaki etzirokiala: erabaki eztezakeala.

²¹ düründak: trumoiak, ortzantzak.

²² donkitü: kongsagratu.

²³ erremestiamentüz: esker emanaz.

Iripediaz

Iripediaren¹ izenean laborariak, hiritarrak, langile suerte güziak dütügü jarten, erregetan pharaitü² direnetan. Iripedia da errege ta Senatak edo zernahi tribunalek dierrian botza bagerik photererik dianik, hartakoz ere deus etzen egiten non ikhus-ten etzagoenik bi photeriak lagün detz heetan³ *Senatus populusque Romanus*. Bena hañberze herri hanitzetan bezala, iripediaren desauodiak ta bakhotza zonbaiten handi nahiak gobernü halakoak dütü erresumatü ta bürüzagi saldoaren lekhian bakhotz bat haitüz⁴ edo bortxaz erregetü.

Izairian dago manhüa⁵ eztaitekiala gobernü honik non etare ezpeitateke khi-darri honik. Lürrian ta airian zabiltzalarik ezta lege hari jarraikitzen eztenik abereetan ta txori güzietan saldoek batere beren gidariak ezütienik, kürüloek, antzera ta ahate baseek dütie beren aitzintarra⁶ ta egiazta baladi gauza, giniro ikhus bethi dela bera; erran nahi dena lehenik haitatü ziena doa egiazki aitzina ber bera saldoa hari jarraikiz binaka jendia prozesioan bezala, bena herroka xüenagoan, batere eztelarik okhertzen ezetare lürriat hüüllantzen⁷ gidariak eztienu manhatü. Düdarik ezta gidari halakoa saldoan dela onesbedatiena ta güziak hari menpe dagoe-tzela.

Orozbat die gizonak egin, ezta jenderik beren artian gurtati⁸ baliosagoa eztenik ta haren manhiala jarkin aier bat⁹ eztiarik; hantik erregiak dirade sorthü ta heen ondokoetarik printze aphür batzü dirade jalki.¹⁰ Xilperik bezala Frantzian, mena¹¹ hañ handi zen Clovisen oroitza non ihorek zejakitzen¹² etzian printze handi harek

¹ iripedia: populua, herrixehea.

² pharaitu: pairatu?

³ detz: sektore.

⁴ haitüz: hautuz, aukeraz.

⁵ izairian dago manhia: naturan dago agindua.

⁶ aitzintarra: aurrelaria, aitzindaria.

⁷ lürriala hüüllantzen: lurrera hurrantzen, hurbiltzen.

⁸ gurtati: gurtatu, adonatu?

⁹ jarkin aier bat: buru emateko gogo bizi bat.

¹⁰ jalki: atera.

¹¹ mena: agintea.

¹² zejakitzen: ez jakiten.

errumenak, burgiñonak, visigothak ta godiak zütiala frantziarik akhazatü, haren ondokoek lüzez mereximentü bagerik haren famaz dirade gozatü zirelako ere errege kristianetarik lehenaren haurrak.

Iripedian dago iritzia izen zaharrenetan berdhütia dagoela, hari ere iritargarrietan¹³ dereio gomendamentia, bena da jendia haiñ khanbiakor non, jaten beitü arratsian gurtatü ziana goizian ta zeliala¹⁴ altxatü ziana atzo, zankopeetan egün bardin jartia, berze arrazorik salbü zorigaitzarena eztü ta haren ertzian arrenküra,¹⁵ legautse delakoz orotan desürrikitü.¹⁶

Iripediak ehün bürü dütü gaitzari baizik, bakhoitzik eztiana enjogi gerthaldia dago S. Paolen ertzian Listrianek, nahi zienian behinbehinko bezala gurtatü, gero harri'khaldiz oztakatü. Beraren esker beltzaz dago ustian gauzak honki, beren obretzaz, zaudiala, gaizki aldiz gidarien faldaz zoatzala. Hartan zaudian israelitak, Moisanen kontra arrabuhintzen¹⁷ ziradian egitekoak heen egarriala etziradianian. Berze althe jüdioek gure Jinkoa nahi ziena bakhotzian erregetü honki egiten zereielakoz, gero profeta handi bat zela, hantik denbora llabürrian salgaiztü ta hilerazi.

Iripediak ehün bürü dütü gaitzari baizik, bakhoitzik eztiana enjogi gerthaldia dago S. Paolen ertzian Listrianek, nahi zienian behinbehinko bezala gurtatü, gero harri'khaldiz oztakatü. Beraren esker beltzaz dago ustian gauzak honki, beren obretzaz, zaudiala, gaizki aldiz gidarien faldaz zoatzala. Hartan zaudian israelitak, Moisanen kontra arrabuhintzen ziradian egitekoak heen egarriala etziradianian. Berze althe jüdioek gure Jinkoa nahi ziena bakhotzian erregetü honki egiten zereielakoz, gero profeta handi bat zela, hantik denbora llabürrian salgaiztü ta hilerazi.

Zernahi honki iripediari badü egin bekhant da haren ezagützia, dago aizia bezain arhin haren ondokoan, lasto süiaren pare khe lodi bat hantik da gertzen ta berze bat beno lehenago aboatzen.¹⁸ Amorio halakoa dago haiñ arhinzki ondekitia¹⁹ nola etxia hariña irakaurtian²⁰ dagoena, ühaitzaren aizoan,²¹ lehen uhaiz-

¹³ iritargarrietan: hiri agintarrietan?

¹⁴ zeliala: zerura.

¹⁵ arrenküra: kezka.

¹⁶ desürrikitü: desurrikaldu.

¹⁷ arrabuhintzen: muzin egiten.

¹⁸ aboatzen: sakabanatzen, barreiatzen.

¹⁹ ondekitia: fundatia, ekidatua.

²⁰ irakaurtian: hondomenean.

²¹ ühaitzaren aizoan: ibaiaren auzoan.

teak²² diana eramanen; hegoaren / 332 / pare dago haren adiskidegoa. Maite diana egün, bihar düke hügün²³ hegaltaz dabila bere borhondatietan ta ihon ere ez baratzen, salbü aberaststarzünaren eretzian, bena hau deno gütitzen da hurtzen ta khanbioan baizik eztelakoz laket, beldürrik ezpadü honki egitiaz eskerbeltzaz dütü liliak estaltzen.

Dianaz,²⁴ sekülan naikide, eztianaz aldiz bethi gose. Eriak²⁵ bezala ardüra da gaitz zereioanaren nahia ta honki litirokianaren artzüka.²⁶ Hala israelitak ziradían Egiptarik Jinkoak salbatü zütianian, han eskelegoa izigarrian izanik ta basa herrietan zelüko manaren asean phorrü, baratxurier ta Egiptako oin-huer²⁷ zirelakoz gabian, ahatze heatarik jaten zieno loteki ziradiala,²⁸ orai aldiz beren berrietaz nausi heen librazaliari eskernioz alamenatzaz zereiela etzen azkena.

Basa aberiari üdüri azkar, ohil²⁹ ta lotsor da iripedia, beldürtiak gidari bagerik, ezpadü arres saldoa³⁰ bezala otsoari doa ihesi, büria berotü zereionian esküifña ezetare ezkerria eztütü ezagützen, delakoz ere ordian ohitürrik Jinkoak dü zentziaz gabetzen, amoregatik bere okherkerietan dena saldürrik hala ere dabila jiten, joaiten, arrajiten ta arrajoaiten³¹ zonbat ogen berari dian egiten gogo eman gaberik, itxasoaren pare bagak dütianian aiziak behin zothükatü, bata berziaren joitekilan³² denbesta da sortzen. Iripediak orozbat bere marraketzaz jendia bordokatzen ta hiriak kordokatzen. Azkenekoz zühürak erhoak bezala hurubil ta büruz behera leziala larrützen³³ dütü jarraikian eramaiten.

Zonbat³⁴ iripedia den ütsü, dago bere khidarien³⁵ egiten dian haitoan,³⁶ delakoz bethi saldoan, erhoena eskü, ta deus gal etzirolakoz ausartiena, zentzü gabiena ta marrakarik handiena. Saldoa hari bena bera dagoeno hari arrimatürrik,

²² ühaizteak: uholdeak.

²³ hügün: gorroto.

²⁴ dianaz: duenaz, daukanaz.

²⁵ eriaz: gaixoaz.

²⁶ artzüka: uka.

²⁷ uñhuer: tipulei, kipulei.

²⁸ loteki ziradiala: esklabo zirela.

²⁹ ohil: basati itxurako.

³⁰ arres saldoa: artaldea.

³¹ jiten... ta... arrajiten: etortzen... berretortzen.

³² joitekilan: jotzearekin.

³³ leziala larrützen: leizera amiltzen.

³⁴ zonbat: zenbat.

³⁵ khidarien: agintarien.

³⁶ haitoan: hautuan, aukeran.

athian³⁷ dagoeno bere ustian gorderik ari da hagün buhatzen³⁸ ta hel zer nahi³⁹ ari da denbestetatik⁴⁰ ezkapiren dela dügularik gogoan. Iripedia ere fitez⁴¹ obratu nahi lükiana, dianak ere sinhesten arhin ahoa zabalik dago ta lege zaharrak garhaitüren dütiaa iritziaz eztü düdarik, arrazoari nekez da menpetzen, dereitzola goor edo deno bethi bihurtzen. Erranditza⁴² hareki dü medika bakhoitza ta bürüz haren joitia eriaren herioa.⁴³

Zehe bat behar zaio, auna eman dezan⁴⁴ haren marraketaz eztianak axolik gaizki dü jendia ezagützen, bere gozo ere bethi dago tinko, ta liberdadiari bethi hasperez ta hartan zedarririk⁴⁵ eztialakoz ezagützen, dremenden laiatziak⁴⁶ dereitzo iganeraziten bere saldo handiaz bihoztatürük den bezala, ühaitza bere huretzaz hantürük⁴⁷ bathzen dütian⁴⁸ güziak bere bidian dütü eramaiten. Berarentzat iripedia da bihoztoi, kobart aldiz hirirentzat. Bego diano bere builta urthiki⁴⁹ haren landan zerbait dü behatüko ta bortxala beno eztitartzüniala da xüxentüko.

Erregimentü bat izentatzen eztüdana rebeldürük etsaietara bazabilan ofizierak ütirik, heetarik batak zien jarraiki ta ziolarik soldadoer hanitz urthez heen lagün zelarik ta guda güzietan hekila,⁵⁰ bizi zatekino izan nahiz heer lagün leal, laister zela jin heetara. Erregimendiak heltzia honki zian agradatü ta khidarri jarri; hantik zonbait lekoa egin eta barazkalgiala ziradianian heltü han jatea ta edatiareki elhestan,⁵¹ güziak ziradian sarthü, batzü zielarik bethüsteari laidore⁵² berzek laido emaiten ofizierari, zer zian harez gogatzen, gударiek galto zereien egin. Harek nere gogoak dio arrazo⁵³ bagerik eztügüla herria ta gure erregia üzten ta norat nahi abia gitian gosez ezkiradiala heben.⁵⁴

³⁷ athian: metan.

³⁸ hagün buhatzen: habuina/barautsa putz egin.

³⁹ hel zer nahi: zer nahi gerta/heldu.

⁴⁰ denbestetatik: tenpestetatik.

⁴¹ fitez: laister.

⁴² erranditza: errenditza, amor ematea.

⁴³ eriaren herioa: gaixoaren hiltzea.

⁴⁴ zehe bat ... auna eman dezan: arrabat ... beso bat eman dezan.

⁴⁵ zedarririk: mugarririk.

⁴⁶ laiatziak: laidatziak.

⁴⁷ ühaitza bere huretzaz hantürük: ibaia bere uretzaz hanpatuürük.

⁴⁸ bathzen dütian: baratzen/topatzen dituen.

⁴⁹ builta urthiki: buelta/oldea jaurtigi.

⁵⁰ hekila: haiekilan: haiekin.

⁵¹ elhestan: hizketan, berbetan.

⁵² bethusteari laidore: errespetuari laudorio.

⁵³ arrazo: arrazoi.

⁵⁴ heben: hemen.

Bena gogomen beltz batek dereit bihotza tinkatzen, lotsa⁵⁵ handian nago honki jinak⁵⁶ nahiz esker beltza baizik eztügülakoz ükhenen ta mespretzia laidore beno dügüla bakhiren ohi⁵⁷ ta noren pharthez, güda orotan garhaitü dügünetzaz heen erran karratzez dereit arima zathizkatzen. Harmada etsaien ezkirateke azkarrenak⁵⁸ izanen, behar tütüğü arren han ezkerreko güziak iretsi edo ürhünago abiatü ta printzerik gure beharra lükianik ezpadüğü batzen, ohoiñak bezala ebastez giradia biziren ta otsoek bezala berehezirik, oihanetan gure egongia eginen? Halako lanaren obran berezi lagün maitiaz: hau da nere beldür bakhotza, ezatialarik berze borhondaderik ziena baizik ta haren lehen jarraikaria erranik nago orotara pres-tatürrik.

Erregimendiren erdiala erori baliz bezala düründa soldadoak ixil aphürbat egonik, batetan ofizierari othoi erran lezan egingeia ta manha⁵⁹ haren menpian zaudiala. Ordian ofiziera xütik jarririk «nere gogomena da ethor gitian gure egiazko eginbidiala, gure harmadan herriren ta erregeren zerbützian hiltzera» Batean entzün zen bi mila halabiz, zakiak ta harmak bildürrik goizian kanpoala⁶⁰ erregimendia zen abiatü.

Gerthaldi hartarik düğü ikhusten gizon arrabuhinak saldotik diradianian ema diraitekiala, hartzen direno beren pünthian, ezi zaldi ohilaren pare iripedia ezitartazüniala, hau berzea olhoala bezala, dirade jiten⁶¹ ta ez mehatxüz ta azotekhaldiz, bata ez berzia ematen. Hartakoz iripedi mügaiztiaren⁶² kontra lehen harma da ozartia, delakoz bethi behar beno handiago esparantza ardüra ere ez uste beno dialakoz ozarra.⁶³

⁵⁵ lotsa: beldurra.

⁵⁶ honki jinak: ongi etorriak.

⁵⁷ bakhiren ohi: batasunari ohitua.

⁵⁸ azkarrenak: sendoenak.

⁵⁹ egingeak eta manha: egitekoak eta agindu.

⁶⁰ kanpoala: soldado kanpamentura.

⁶¹ jiten: etortzen.

⁶² mügaiztiaren: nekez mugatzen denaren.

⁶³ ozarra: ausartzia.

Pheredikiaz

Pheredikia¹ da errelijioneari dena egürra süian, dütie biak arrapizten, heen bagerik dirade hiltzen. Pheredikiak gütü gure eginbidian jarten. Jinko honaren ekarraiak² erakasten ta sagramendien medioaz bekhastien barkhamenaren aidürrian³ gure arimak bakian geldartzen.⁴ Pheredikiaeren sokhorriaz haurzaroan jakinak ez-tütügüa hazten? Heetan ere girade azkartzen. Jinkoaren phartez ari da pheredikaria, ezi beraren botzaz ikharaz hil gintake. Hala ere israelitak zioen Moisar «mintza hakigü ihaur ta behatüren haigü, Jinkoaren aldiz botzak gaitü erhaustüren». Zakhariak aingürü baten botza entzünik denbora zati batez egon zen müthü. Dakialakoz Jinko honak gure flakezia gizonen mihiaz zereikü mintzo⁵ ta uste ez-tezagün pheredikariek engañatzen gütiela, Eskiribü Santütan dereizkü bere manhiak eman. Pheredikiek hetzaz baizik mintzo eztireno fediar dereie indar emaiten, megopia⁶ borthitzen ta argitzen. Ebanjelioaren argia ekhiaren pare⁷ salbazionearen bide xüxena dereikü erakusten, harek dü jüdioen zeremoniak indargetü⁸ ta J. K.k manhatü dereizkünak aisatü.⁹

Nahi ükhan dü Jinkoak jendiaentzat egain dianian¹⁰ salhagaitzetzaz¹¹ pheredikiak latin jakintsü bena apostoloetzaz zütiano erraneraziten, behazaler berak gogoan zereian sartzen. Pheredikariek die giltza serrailan ezarten, bena Jinkoak dü ützültzen, gure bihotzak ikhertzen ta gure borhondadiak zothükatzaz ahal liro¹² berak jendia argi; bena Satanek lehen gizona beharrietarik¹³ gaitziala goga-

---

¹ pheredikia: sermoia.

² Jinkoaren ekarraiak: Jainkoaren izaerak.

³ barkhamenaren aidürrian: parkamenduaren zain egotean.

⁴ bakian geldartzen: bakean geldiarazten.

⁵ zereikü mintzo: zaigu mintzatzen, digu hitzegiten.

⁶ megopia (Lar.): izpiritua.

⁷ ekhiaren pare: eguzkiaren pare.

⁸ indargetü: galerazi, indargabetu.

⁹ aisatü: erraztu.

¹⁰ egain dianian: igo duenean?

¹¹ salhagaitzetzaz: nekez sala ditezkenentzat, misterioez.

¹² zothükatzaz ahal liro: mubituz lezake.

¹³ beharrietarik: belarrietatik.

türik¹³ nahi dü ber medioaz honkia behatziala hel dakion; hartakoz ere dio Isaiak «aphal ezak beharria ta biziren dük hire arima».

Zelütik zereien heltü gure erreljioni, ezi J. K.k dio pheredikatzen zian doktrina etzela harena, bena bai egorri zianarena. Berak ere, zioan apostoloer «zoaztie dieri güzien irakastera, zier nik erranak jarraik detzen». Jinkoa mintzatü zen bezala gizoner profeten ahoaz, orozbat J. Kristo zereie mintzat¹⁴. J. K.ek ere dio Jinkoak «eman zeitzadan hitzak apostoloer düttüt eman, heen erraner jarraik zitezte».

Pheredikariak apostoloen gerthaldian¹⁴ ari direno Jinkoaren manhiak ikhasten ta haren zerbütziaren bidean jarten ezta pheredikia baizik Jinkoaren manhüa¹⁵ denaz; hel daite behin falda egin dianari derekiola sekülakoz mingarri, entzün eztialakoz behar ziana ordian jakin.

Ebanjelioa da pheredikien phasta bakhoitza hartan egon bite pheredikariak nahasküra bagerik. S. Paolek dio Ebanjelioaren kanpo mintzo den pheredikaria maradikatürik bedi. Jinkoak debekatü dianian azi banaite¹⁶ ber elgian erein e'ladin, erran nahi zian haren hitzak berzerenekila¹⁷ nahasi behar eztiradiala.

Hitz ederrez pheredikiak dütienek aphaintzen üsüegi dirade bena heen jarraikietzaz erran daite saltzaz aragiaz beno khioago diradiala.¹⁸ Dezagün erran halako pheredikariak dirade beharrien gilikagarriak deitzen. Egiatzki hümiltarzüna, ür-güillütsü elhez erran eztaite. Jinkoarenek die gatz beren doia, espeziarik ezetare jakigairik¹⁹ eztü nahi. Jinkoak ere manhatü zian althare harrigeia, harri ezipikatüz²⁰ bena gropez zatekiala²¹ hori erran nahi beita haren zerbützia ekinarte²² bagerik zatekiala.

Ükha eztaite pheredikariak egin badie mündian obra honik obratü diela ere gaitzik brobak gerla ürrikoetan.²³ Frantzian berze lekhütan beno üsiago dau de ezi errege bi Henriken herioen langileak pheredikagiak zütian legautsi²⁴ har-

¹³ gaitziala gogatürik: gaitzera seduziturik.

¹⁴ gerthaldian: etsenpluan, adibidean.

¹⁵ Jinkoaren manhüa: Jainkoaren agindua edo manamendua.

¹⁶ azi banaite: hazi desberdin.

¹⁷ berzerenekila: bestenekin.

¹⁸ khioago direla: zaleago direla.

¹⁹ jakigairik: janari nagusiaren lagungarri.

²⁰ harri ezipikatüz: landu gabeko harriz.

²¹ gropez zatekiala: harri arruntez zatekeala (ik. Testamentu Zaharra).

²² ekinarte: handikeria.

²³ gerla ürrikoetan barneko gerratetan.

²⁴ legautsi: delito.

tara bihoztoitü ta behar zenian iripedia menpetü menaldetzera orotan buhatzen.²⁵ Denbora dolamendü hartan pheredikariak bere zerbützüko Jinkoak jarri zütianak haren manhü. Khinperari ziradiano debrütsü aharra zien²⁶ zerbützatzen ta erresuma leze infernietara urthukitzen²⁷ ihon ere Jinkoak erregen kontra ari zütian pheredikatzez etzereien erran, alabadere ordian heek berze ofiziorik etzien egiten, salgaitzez ta eskernioz²⁸ zütien erregiak belzten amorekatik behazaleen erditik erhaile zombait jalk ladin²⁹ zorigaitzean sobera heetarik ziradian gerthü ta hala paradusüko bortha erakhusten zereitzen infernükoetarik arima flakü gaitziak sareraziten zütien.

Düda bagerik pheredikariak eginbidea khiristianen bide züzenian jartia dela ta berme daudiala erakhusten zereitzen okherraz, bakia die behar orrotan jarri. Egiaz bihotza honki,³⁰ ez elhe ederrez megopia igüritü³¹ ta arima hutsik ützi. Pheredikaria beraren egitekoetzaz aipha dago berze zerbaiten egitera manhüz ta beraren, ari denaren da üdüri, orozbat ebanjelioa berhez³² dienak pheredikian ützen, jakinde faltsia dü pheredikatzen ta jendia herratzen. Galgiroak ere behar dütükinez zaiñetarik atheratü, dereitze indar berririk emaiten, heen axolgabiak behatzaleetan bide handia dü egiten ta debriaren phatarra ordokitzen.³³ Pheredikarien elhe beratarra hau da «Egizie erraiten düdana, ez, egiten düdana». Hobe e'lizatia khümita letzen behazalia³⁴ bietara, eziez erraite hartarik nork sinhets e'liro,³⁵ pheredikariak honki mintzo ta gaizko ari diradiala. O! gaizki ari dena, honki egitia dü nekez gogutzen.

Dezagün azkentzian artiküliari jar gerthaldiak nihaurek entzün düdan pheredikiaren zathiaz. Iphar herri güziak Frantziako eremüetarik Poloniakoetaradrano frantses Calbinen heresiaz hirotürük³⁶ dirade ereiñik, Prusian bakhoizki heetarik

²⁵ menaldetzera orotan buhatzen: asaldatzea denetan putzegiten.

²⁶ aharra zien: liskarra zuten.

²⁷ infernietara urthukitzen: infernutara botatzen.

²⁸ salgaitzetaz eta eskernioz: salakuntzaz eta karikaturaz.

²⁹ erhaile zombait jalk ladin: hiltzaile baten bat atera ledin.

³⁰ bihotza honki: bihotza ikuitu.

³¹ megopia igüritü: izpiritua balakatu.

³² berhez: bazter.

³³ phatarra ordokitzen: aldapa zelaitzen.

³⁴ khümita letzen: gonbida letzaten entzuleak.

³⁵ e'liro: ez lezake.

³⁶ hirotürük: usteldurik.

hanitz Königsberg-en nintzalarik,³⁷ frantses heetarik baten otsez heen ministre baten parerik etzela, elizako anderiak haren «prescha»la enganatü nündian.³⁸

---

³⁷ Königsbergen: Hemen Egiategi Poloniaren alde soldado ibili zela Prusian beste lekukotasuna.

³⁸ precha: frantsesez «prêche» erraten zaio protestanteen sermoiari.

Aphezak nahi güntüke güziak Santü, bena berze jendeak bezala gizon dirade. Zoor zeien errespetü osoaz gozatzen eztiradianian berek die ogena, jendiareki dirakoz akortatzen, egipardiera¹ ere berzeren egitekoetan sartzen barnegi ta diapego² soberanak dialakoz mesperetzia soreraziten. Handinaia, iritzia ta zekeingoa batzüer dereitze menpenean iraunarazten. Artzañgoan aldiz arresak³ ordü beno lehenago dütiela mozten ta dakiela ezin hobeki ilhiaz baliatzen bena bada heetan gizon santürik berentzat deusere begiratzten eztienik, hanitz ere gizon ezin pherestiagorik aphezgoari ohore dereitzenik.⁴ Johanes aphezak dütü hiruretanhogei ta hamar errege menpian, ehün ta hogei ta zazpi artxepizkopü dienek bedera hogei apezküpü menpe.

Nozpait aphezak izkontzen ziradian. Hildebran Aita Santia da lehen apez alemaner izkontzia debekatü zereiena. Ethiopian aphez güziak emaztedün dirade, Eliza lehenian ere lege zaharren arauiala zienek, sakrifikatzen etzienek ere ziradian izkontürik. Denis Constantinopleko apezküpia bere lagüner zian gomendatzen aphez er e'lezen kastidadiaren lege gogorra.

Cheremon Milako apezküpia bere emaztiareki ta haurrekila Arabiako mendietarat ihesi joan zela dakigü. Paphnuce Enberadoria kasto ta gizon zühürta zelarik ere Nisako kontzilioari Elizan aphezen izkontzia debeka zadin galtho egin zian.⁵

Simplicius apezküpütü zen izkontü zelarik. Frantzian ere badügü gerthaldi halakorik, Bernard Laonko lehen apezküpia gizon santia izkondürik zen ta S. Latron haren semia hiri berian apezküpü zen hil. Brandegis Manseko apezküpia ere zen izkontürik ta alhaba ziala Victor Rennes-eko apezküpia ere orozbat. Charle Magnoren kapitülarietan bereizta 348gerrena ta Lois Debonera⁶ ere haren semeenean dügü legetarik, behin baizik aldiz Vienako Kontzilioan erabaki zela aphez er

¹ akortatzen,... egipardiera: ibiltzen... jakinminera?

² diapego: apego, lotura.

³ arresak: hazienda (ardi, ahari, bildots eta beste).

⁴ ohore dereitzeni: ezabatua *apezgoa ohoratzen dütenak*.

⁵ galtho egin zian: galdetu zuen.

⁶ Lois Debonera: frantsesez Louis le Débonnaire (Luis Onegia).

phüntzeleki izkontzia zilegi zatekila, heltü zena 89. urthian Formosus Aita Santiaren baimenian.

Eliza lehenak, laur phartheta erthailten zütian bere honak, bata aphezküpiari, bigerrena aphezzer, elizen ekidatien ta berzaroentzat⁷ hirurgerrena, eskeleen ta erientako laurgarrena. Denbora hartan khiristianak bi bakidaz⁸ ziradialakoz komunikatzen elizalat ogi, ardo, frütü ere nork beriak zütian ekharten. Elizan zen mahaiñ bat sakratia deitzen zena, hartan diakrek zütien jarten, heetarik ere komunianeko⁹ beharra berhez jarten. Baratzen zen ordagoa eskeleer ta alhargüner zen berhezi.

Denbora hartan aphezak zütien aphezküpiak deitzen, apezküpiak aldiz artzaiñak zielakoz saldo guziaren errekeitia. Aphez hitza eta zaharrak ziradian ber bera, hartakoz ere Petiri Santia berari eman zian aphez izena ta ordian aphezak jarten zütien eskiak aphezküpiak bezala.

Lüzaz aphezak ustian izan die sekülarietzaz aküsa etzerokeiela.¹⁰ Eleuthea Aita Santiak manhatü zialakoz aphezküpiak klerikaz zütuela akadoitüren¹¹ ta Errumako aphezküpiaren baimenarekila baizik deus erabakiren etziela.

Innocent Aita Santiak debekatü zian erregek aphezak akadoi letzen. Hantik ere aphezak sekülariek heen kontra jakile etziratekiala zien jüdikatu;¹² bena aphezzer ogen handiena dereienik egin Gabriel Billak ta Petiri Bessak,¹³ lehenak Ama Berjina beno dianian aphezak gorago jarri ta berzea aldiz erregiak aphilago, bere «aphezteria erregetsüan»¹⁴ diolarik ere hirurgerren berezitan aphezteria ta erregegoa pare doatzala diolarik ber photeria, hantik arren aphez güziak jinko diradialakoz erregiak beno diradiala gehiago ta direla heen gaintik dena arima bezala khorpitzetik. Aphezen photeria du haiñ handi ezarten non, zelükoa menpe betereiko¹⁵ jarten. Dio ere Jinkoa zelian dagoeno bere zalthariren erdian aphezen manhiala han dagoela. Kreatorari Josue zela menpetü ta Jinkoa apezari zialakoz ekhia ükhura erazi¹⁶ lüzatzeko egüna. Dio azkenekoz apheza dela lürrian, Jinkoa dena zelian.¹⁷

⁷ ekidatien eta berzaroentzat (Lar.): eraikitze eta mantentzearentzat.

⁸ bakidaz (Lar.): batasunaz.

⁹ komunianeko: jaunartzek.

¹⁰ etzerokiela: ez dezaketela.

¹¹ akadoitüren (Lar.): epaituko.

¹² jüdikatu: erabat epaitu.

¹³ Petiri Bessa: Pierre Besse, Sorbonako teologilaria, 1568-1639.

¹⁴ aphezteria erregetsüan: Erregezko apezgoa.

¹⁵ betereiko: baitio.

¹⁶ ekhia ükhura erazi: eguzkia geldiarazi.

¹⁷ zelian: zeruan.

Urbain 2. Aita Santiak Errumako Kontzilian zialakoz 1092. urthian bere elhe sagratüz Jinkoa ziela altharian kreatzen, hantik ere Baroniusek bere aunataren¹⁸ 57.ianian 31. J. K. aphezak erregiak beno diradiala gaindiago dü erraiten ta 32. bersian «principatus politica» aphezenari menpe dagoela. Jesuita Cornelius Alapidez¹⁹ düdarik eztü egiten mezan apheza J. K. beno handiago dela, dialakoz J. K. sakrifikatüren khorpitzza²⁰ sostengatzen ta sakrifizio güzietan apheza sakrifikatia beno dela gehiago. Halako elhe²¹ zentzü gabier arrapostia da Jinko honaren senthagailla²² handienetarik bata dela Israeliten Egiptarik salbatzia.

Aaron zielarik aphez handia, heen khidari Jinkoak etziala jarri, bena bai Moisa gizon banutzza²³ ta seküleriak sekülarier manhatzen hitza ezar leizoan ahoan Aaroni ta hari zatekiala bethi Jinko gizontsü ere, Jinkoaren manhiak israeliter Moisaak zütian bethi erraiten ta haren legiak ezkiribüz jarten, Aaron arren hari menpe za-goan. Jinkoak arren bere photeria etzian aphezen eskietan bena bai sekülarienetan jarri.

Jinkoak dio «Bihür bedi Cæsari harena dena». Berze althe Eliza lehena etzen Cæsaren leger bühürtzen²⁴ hartakoz ere Justin martira mintzo zenean Enberadore Errumenari zioan «zuri Majesdadia dügü othoitzen, detzan gastiga khoristian gais-toak izen harena desohoratzen dütienak ta izenaz baizik khoristi eztiradianak» Constantinek debekatü zianian Arianer fabori izan e'ladin,²⁵ zakian aphezak batzü heen ziradiala althe²⁶ Donat heretikak bohatzen zütianak²⁷ enberadoreari bürü eman lezen ezi igorri zialakoz khoristi Afrikakoer dihariü, Donatek zioan «Zer züzen zian Elizako egitekoetan» nahiz sinhetserazi erresuma Elizan zela, delarik khinper Eliza erresuman, delakoz hau berzia beno zaharrago ta photere güzia hartan berzela Constantinek etzian Eustachius Antiochako²⁸ aphezküpia deslürratüren, ezetare Maximak aphezküpü zombait gnostikek khozatü²⁹ zütienak hil-laziren.

¹⁸ aunataren: hori Baroniusek hasi eta Beltran Ezponda apezpikuak hamazazpigarren mendean bukatu *Historia Ecclesiae* ospetsua.

¹⁹ alapidez: halabidez = berdin ala Alapide izena.

²⁰ khorpitzza: korputza.

²¹ elhe: hitz, berba.

²² senthagailla: batzutan sendagai, hemen «mirari».

²³ banutzza: arrunta.

²⁴ bühürtzen: bihurtzen (bihürtzen: itzultzen).

²⁵ fabori izan e'ladin: aldekorik izan ez ledin.

²⁶ althe: alde.

²⁷ bohatzen zütianak: hauspotzen, putz egiten zituenak.

²⁸ Eustachius Antiochako (260-337) Antiokiako patriarka, ariozaleen etsai.

²⁹ khozatü: kutsatu.

Denbora zaharretan photeria printzetan zagoela dago broba Valius³⁰ Enperadorearen gobernian frairen egongiak zütianian legarrez kargatü ta heen koskariak ta gazteak güdarigei har litian. Theodorik ere goithü³¹ zian latzki aphez bat gaztiga erazi zialakoz hilen harzilo bat ikerrerazi

Justinianek ardüra apezak zütianak honkiz akogatü,³² zütian alabadere seküliaren akadoiarenpean jarri, kriminalian zibilian bezala ta arrazo³³ handian ezi photeria arintze soberanoetan ta xüxen Jinkoarenetik eraitsirik³⁴ jende güzian, Elizakoetan ta mündükoetan orozbat aritzen. Zazpi edo zortzi ehün urthez Elizako gobernia izan zen halako, gerla zonbait zelarik aphezen ta irepediaren³⁵ artian, batak berzea garhaitü nahian Karles Handiak Elizan bakia ezarteko ta ber denboran menpea izan ladin hartan, aphezküpien pian aphezak jarri zütian, gerroztik ere Karles Bilhogabiak³⁶ adrakaia zonbaitez³⁷ aitaren obra ürrhentü.³⁸ Gerroztik bakiaz, Jinkori esker, gozatzen dügü, gauzak direlakoz beren lekhian.

---

³⁰ Valius: Erromako enperadorea.

³¹ goithü: garaitu.

³² akogatü (Lar.): ito.

³³ arrazo: arrazoi(n).

³⁴ eraitsirik: jaitsirik, jautsia.

³⁵ irepedia: populua.

³⁶ Karles Bilhogabia: Karlos Garbala, karolingatar enperadorea.

³⁷ adrakaia zonbaitez: arautegi batzuz.

³⁸ ürrhentü: bukatu, amaitu, burutu.

Printzian, zelakodi¹ ederrena da liberalartzüna. Eztianik ere gütik berarena denik ta diana delarik iripediatik alabedere iripediak dü maite den haren honaren emaile. Alexandra gazte zen bere erresuma ützirik, zianian gogatü Asian irapaiztü² berzerik, adiskider ari zelarik ahal güziak emaskidatzen,³ batek galtho zereioan egin, zer zian beretzat begiraten? Harek arrapostü, deus ez salbü esparantza ta zialakoz bere harmadari eman izigarri, zütian haiñ tinko arimak bere zorihonari estekatü⁴ non nekez sinhets liratekianak obratürrik hil beitzen loriaz ta ohorez akogatürrik.

J. Cöesar printze haren egiazko bezagaia zena banutz⁵ Erruman sorthü jakintze ta obra harrigarritz bakian ta gerlan agitürrik, erran daite⁶ düdabagerik lürrian eztela izan gizon handiagorik. Gerla ta arrapatzea lagün doatza: Cöesarek bildü bazian aberatstarzün handirik, berraren handinahiari zütian emaiten zütialarik soldadoer emaskidatzen, zakialarik errepublikarentzat güda eraziten zütiano bere bitorentzat⁷ Enberadore tritiala⁸ ziala hüillantzen.⁹

Adrian Enberadoria ere soñezkoetaz, zaldien, soldadoen ertzian¹⁰ handigaiaz¹¹ ta dohainetzaz khorozteko bidia zian ordokitü.¹² Alexandra Severak orozbat hirier ta hiritarrer honki eginez bihotz güziak zütian irapaizi ta behardüner dirua ziano ereiten aberatsak bere althe zütian jarten. Printzia denian emaile Jinkoaren ertzian düke franko othoite,¹³ herioan ere franko nigar egile bakian dü bizia igararen, hala zen Augusta enberadorea gobernatzen, honki eginez, büürü gaitzenak

---

¹ Printzian zelakodi: printzipeagan kalitate.

² irapaiztü: irabazi (Z).

³ emaskidatzen: banatzen.

⁴ zorihonari estekatü: fortunari lotu.

⁵ bezagaia zena banutz: jatorriz zena arrunta.

⁶ erran daite: esan liteke.

⁷ bitorentzat: bitorientzat, garaipenentzat.

⁸ tritiala: titulura.

⁹ ziala hüillantzen: zuela hurbiltzen.

¹⁰ ertzian: buruz.

¹¹ handigaiaz: promozioaz.

¹² ordokitü: zelaitu, laundu.

¹³ othoite: otoi egite.

zütian züzentzen, bihotz ñabarrak ematen, megopia arrabuhinak hezten¹⁴ hala bortxaz edo gogoz jendeen amorioa arrankatzen.

Heia hobe denez printzia gizon hon ta haren khidariak gaizto edo printzia gaizto ta khidariak hon? Hau da eskentza bat, aspaldikoa dagoena eta erabakia ihi eztiana.¹⁵ Nere haitoala nintzate¹⁶ azkenaren alte, ezi printziak ezinez berak, güziak egin, hanitz ützi beharrez, ekhidarrer¹⁷ ta heek züzentzen ahal dütelarik printzearen okherkerietarik saldoa, gaizto badirade aldiz, gizonak gaizki habororik¹⁸ die printziak beno honkirik eginen.

Banaiterik¹⁹ ezta printze gaiztoaren eta flakiaren artian. Karles IX Frantzian²⁰ zen heetarik, bera Añez Sorel²¹ ederrian jarririk bere amorio osoa erresuma galdürik zagoan; Johannes Orleans-eko bastartak Konestable Richemontekila ta hau bi züberotar Ozain-eko semiak,²² zütialarik ürgaizle, englesak Frantziaz huillan бүрүzagitü ziradianak, garhaitü zütian. Bi hüskaldün famatü heek bata Lahira berzia Piron²³ ziradian deitzen. Heen sortze etxiak azken ehüntzian oraiño beren izenetan zaudian. Jakilegoa hon baten medioz düttut batzü ülhünpetik²⁴ halako, bi herritarrak ekhiala ager eraziten.

Lois XIII osagarriz²⁵ flakia arima etzian aitag bezain bihoztoi ta gudari handi ta akadoigoan ezin tiesoagoa izan zen; bena Richelieu karedinala Frantziak ükhen dian ethorki azkarrena zian khidari lehena. Espainian orozbat Ferdinandok ta Isabelak Ximenez kardinala heen obra güzien langilia gerthaldi heetarik aski dügü ikhusten. Printzeek badütie khidariak honki haitatzen, gauza handirik diela bethi obratzen. Khinper ere doatzanian khidarietan, printzetan beno falda dagoela bai.

¹⁴ megopia arrabuhinak hezten: izpiritu gaitzak hezi egiten.

¹⁵ ehi eztiana: erraz ez duena.

¹⁶ haitoala nintzate: hautura/aukerara nindagoke.

¹⁷ ekhidarre (Lar.): agintariei.

¹⁸ habororik: gehiagorik.

¹⁹ banaiterik (Lar.): diferentziarik.

²⁰ Karles IX: Frantziako errege ahula, 1550-1574. Parisen San Bartolomeo eguneko protestanteen sarraskia utzi zuena egitera.

²¹ Añez Sorel: Karlos VII. Frantziako erregearen ohaidea.

²² Ozaineko semiak: Ozarain Zuberoako herri gaskoin bat da.

²³ Lahira ta Piron: Egiategi oker dago biak Gaskonian sortuak.

²⁴ ülhünpetik: ilunbetik.

²⁵ osagarriz: osasunez.

/ 345 / Ikhusirik dago Züberoan, ez printze bena aitoren seme soberano Nabarzin ta Bizkaien zena,²⁶ Frantzian Meritain deitzen zena, bera gizon pherrestia zelarik, kidaria gaiztoz ohoria, honak ta bizia batetan galerazi zereiena hantik jarraikia, printze hona gidari honak diana dela iripediari²⁷ hobe eziez printze gaiztoa gidari gaiztoak dütianak. Dakit erran zaharra dela «nolako nau-sia, halako mainatak» bena dakit ere bürüzagi honak eztirokialaz mithil gaistoa bere zerbützian ta ber arrazoaz daitekiala «Nausi gaistoa dükian nekez miskandi²⁸ lealik».

Alabadere Roboamen gerthaldiaz dakigü printze harek sinhetsi sobera zialakoz zerbützari gazte ta bürü arhinetan jarri bere erresumaren hirur laurdenak zütiala galdü. Ezagüt eztiro²⁹ printzeak bere zerbützari güziak, atüntze³⁰ halakoa balü gaistoen lekian honen haitoa ihiago³¹ lizateke, bena printzea den gaisto edo hon khidariak dütü nahi hobenenak.

Zorigaitza iripediari haitoan dianian huts egiten ta dakianian berak baizik ez-tiala medika eskian ohoiñen ta maiñaten artian bortxaz baizik, bata berziaren ez salhatzia botxia bezain tieso³² dü legia ezta arren espantagarri zer den erresuman igaraiten printziak ezpadaki, ezi khidari gaistoez iripediaren ta Printzeren artian die pareta bat jarri, nahiz daratürü zorrhotzenak xila lirokiana.³³

Printzearen zelakodietarik laidogarriena³⁴ da errelijionia; zeren eta haren medioz hanitz beitateke³⁵ gauza gordenetarik sekülan jakin dütükienak. Errelijionia da egiazki Printzearen ta iripediaren izkontze patoa, harez dago mündia lerden ta hari arrimatürük.

/ 347 / Printzek gauza honki gertiak beren obratzat dütie hartzen, gaitzak aldiz beren gidarien bozkarrian jarten. Printzeak auzoekila³⁶ bakian diradianak iripedia boztaroan dago; gerlalat aldiz enjogi direnian da esketetzen, sarthü direnian hartan

²⁶ Nabarzin ta Bizkaien: Nabarzi Biarnon mukan, Bizkai Nafarroa Beherean.

²⁷ iripediari: populuari, herri xumeari.

²⁸ miskandi: mainat, morroin, mirabe.

²⁹ eztiro: eztezake.

³⁰ atüntze: intuizio, sen.

³¹ haitoan ihiago: aukera/hautua errazago.

³² botxia bezañ tieso: arkaitza, arroka haina trinko.

³³ xila lirokiana: zula lezakeana.

³⁴ zelakodietarik laidogarriena: kalitatetarik laudagarriena.

³⁵ hanitz beitateke: asko izango baitira.

³⁶ auzoekila: auzoekin.

jalk'ezin hantik nahi lükienian. Leziak dü haratko eraistia ihi,³⁷ jalkitia³⁸ aldiz neke. Argizagiak³⁹ dütü bere gora beherak, gerlak orozbat.

Printzen eretzian libürü laidorezaliak daude maithagarri bena beren ofizioari doia diradianak zereitze hügügarri⁴⁰ bena ezi dieno heetan denbora auherki gal-tzen, Arkhimedari Sirakusaren galtzepenian borogatü ziana⁴¹ zereie gertzen.⁴²

Eztiroie gauza güziak ikhus entzün ta egin berzeren begiak, beharriak ta eskiak behar dütie. Iripedia maite badie heetan langile hobenenak iderenen dütie.⁴³ Haito⁴⁴ hortan dago haren eginbidia ta ez auzietan aharra txarretarik sorthüta hartakoz akadoiak zütialakoz Tiberak hügün, Senatian halako egiteko txipietan haren gogomena galthazaler etzela adibe,⁴⁵ Pretor ezetare konsuler zioan hantik gogoerazi senatorer, Enberadoraren ofizioa, arren, haiñen gaiñtik, ezi printzia giziberietara⁴⁶ eraisten dena, giziberiak dütü athetzen⁴⁷ ta berak xüxenezinez des-araudiak handik sortzen. Ütz beza arren khidariet nor bere ofizioaren lana, berzela bere photeria dago hilik ta bere manhiak osekia gaberik.⁴⁸

Gordian Enberadoriak esker mila zioan bere Jinkoer Misistekoak erakatsi ze-reiolakoz⁴⁹ berak sekülan jakinen e'lütükianak hantik, Neronek salbü, bürüzagiak egin zütian bethi bethüste handienian⁵⁰ ta gaizki eskolatü batenak bezala gorrotatü,⁵¹ deslüratü edo hilerazi arrazo handiareki⁵² zian ükhen ordaria⁵³ ezi prin-tzearen oikantzatik⁵⁴ da irepediaren zori hona edo gaitza sortzen. Adrian Enberadoriak egiteko handietan jende zaharrenak zütian biltzen ta bederakari eginkaia⁵⁵ aipaturik botz haboroena zian jarraikiten.

³⁷ eraistia ihi: jaiste erraz.

³⁸ jalkitia: irtetzea, ateratzea.

³⁹ argizagiak: hilargiak.

⁴⁰ zereitze hügügarri: zaizkiete higuingarri, gorrotagarri.

⁴¹ borogatü: frogatu.

⁴² zereie gertzen: zaiete gertatzen.

⁴³ iderenen dütie: edirenen/idoroko dituzte.

⁴⁴ haito: hautu, aukera.

⁴⁵ adibe: adimenpeko, gogoan hartzeko.

⁴⁶ giziberietara: txikikerietaz.

⁴⁷ athetzen: metatzen.

⁴⁸ osekia gaberik: famarik gabe.

⁴⁹ Misistekoak erakhatsi zereiolakoz: Misistekoak erekatsi zizkiolako.

⁵⁰ bethüste handienian: begirune handiengan.

⁵¹ gorrotatü: higuindu.

⁵² arrazo handireki: arrazoin handirekin.

⁵³ ordaria: ordainezkoa.

⁵⁴ oikantzatik: ohituratik.

⁵⁵ bederakari: banakari, bakoitzari.

Printze harek zioan dagoetzenak bethi azkarrenak gertzen. Ezta erresumarik errelijione bagerik manteni daitekenik, ezetare printzerik harez baizik bere photerea balierazi lirokianik.⁵⁶ Erromanek haiñ honki zakien egia haren indarra non dierriak bortxaz beno errelijioniaz beitzütien menpetzen. Sekülan iripedia ezta haiñ menpe nola printze debotoari, zeren eta halako denian printzia, oroizat beita iripedia hala bakiaren adiskide bere eginbideari ere bethi lealki da enjogi Alexandra Severa zen mündü güzian maithatia, zeren eta zelarik legen gordoxtari⁵⁷ latzena, hontarzüna zian haiñ handi, non jagoitik ezpeitzen⁵⁸ abiatü desnahikiderik haren erezian⁵⁹ jende güzier ezti, arraitsü, ta honkiro agertzen zen. Egünik ere etzen bizi honkirik egin bagerik.

Iripediaren amorioa bere printzearentzat da haiñ bero non haren gaistotartzünaren erdia ezpeitü sinhestsiren;⁶⁰ honkiaz aldiz dialarik den beno milatan beittü erranen. Maithatia arren ezpada printzia dateke haren falda. Baldino Panicailan haiñbeste amorio ta fidantza zian bere harmadak non soldadoek haren khorpitz⁶¹ balsamatürük beitzien orotarat eramaiten ta bizirik zenian bezala zereielarik errespetü ekarten, haren izenian ziradian gudatzen. Türkak ere ihesi Eskandeberken banderek, bere büria baliz bezala zütian jarri. Tibera zahartürük ezinez bera ari, bere famak zioan, ziala zerbützari lealena. Nervak ikhusirik bere fama galtzera zabilala berek, arützitü⁶² zian erresuma zakialakoz iripediaren printziaren erezian amorioa zagoela faman. Diaz Cid aitoren seme gerlan, hüskaldün famatiena⁶³ moroak hanitzetan garhaitü zütiana hilik zaldian estekatürük⁶⁴ moroak Valenza hüllanian gudatü ta osoki garhaitü zütian, haren harmadak. Cid izena hitz arabia da moroek emana zelakoz gerlan ostikarra.

Clauda enberadoriak printze honen izenak zioan, ezkiribüz jar laitekiala erhaztün baten üngürían «erregen loria irepidiaren odolían zagoela ta hareki zela güititzen edo emendatzen», zioan ere «zaia lüzenenak ziala gordatzen falda handiena».

⁵⁶ lirokianik: kezakeanik.

⁵⁷ legen gordoxtari: lehen defentsatzaile, lehen babesle.

⁵⁸ non jagoitik ezpeitzen non handik goiti ez zelako.

⁵⁹ desnahikiderik haren erezian: harengan nahikunderik ez zutenik.

⁶⁰ ezpeitu sinhestsiren: ezpaitu sinistuko.

⁶¹ khorpitz: gorpua.

⁶² arützitü: utzi.

⁶³ El Cid hüskaldün famatiena: Arlanzon ibarra, orduan, euskalduna zen.

⁶⁴ estekatürük: loturik.

Printze hanitzek bentüraz gauza handirik die ikhasi. Frantzisko I. Frantziako errege handienetarik bata, oihan handi batetan ihizlari herratürrik, gaia inkhatz egile baten keholan igaran⁶⁵ behartürrik, erregiaren eginbidiaz jagoitik entzün etzütianak zereitzon gizon eskeliak erakatsi ta obratan zütienak jarri. Henrike IV. zabilan ere gaiaz Pariseko kharriketetan beha⁶⁶ langile botiketetan zer zien harez erraiten, zakialakoz hantik egia zereiola jinen.⁶⁷ Felipe Mazedoniako erregia soinekoak zütian ber ofizio iripediarenaz ardüra jaunzten. Antonin Enberadoriak ere alemanenak her⁶⁸ izigarri laket zena zian zombait aldiz ere egarten.⁶⁹

Printze honak dirade lürrian Jinko hilgarriak, halako dirade egiatzki diradianian zelüko⁷⁰ legeen jarraikari ta beren iripediaren maithazale, dienian aizo honer⁷¹ so-khorri emaiten. Bortxan baizik gerlarik eztenian phizten ta bere herriren aban-taillaren gatik, bena ez sekülan lealenenak baizik. Egin beza lege nahi bezaiñ beste, beren gerthaldietzaz honki gehiago heetzaz deno da obratüko. Hartakoz «printziak nahi lükianak iripedia nolako, ager bedi bera holako». Den errelijio-nian, den oitura honetan, ontzarte zühürtian⁷² jarri jende güzia aingürütarik da-teke aberatstürrik. Joana Nafarroako erreginak, biarnesak zütian kalbinistatü ta ziradian güziak Luis XIII. pian katolikatu zelakoz erregia net halako, zelako ere aita handia⁷³ halakatü.⁷⁴

Printziak diradialakoz gizon faldari, diradeneri hartakoz ere bizi diradiano heen bizipenaren kondairarik ezta agertzen, dialakoz egiak bekhaitza zorrozten ta errana dena, «printziaren errazita⁷⁵ delakoz herioaren estafeta» gurtatiek,⁷⁶ Jinkoak bezala ohore güziak nahi dütie berentzat. Germanicus garhaitü alemanak zütia-nian, ohore güzia zian Tiberari dagokela ta deusere ez beretzat begiratü, izkirie-tatik jarraikiaz ageri den basa garaitzaren zolan ezarri zianian Tibera Cæsaren harmadak Rhinaren ta Elbaren artian, dierriak garhaitürrik oroikarri hau Marti jarri zen. Alabadere khozütürrik⁷⁷ zen hil.

⁶⁵ gaia inkatzegile baten keholan igaran: gaua ikatzegile baten ke etxolan igaro.

⁶⁶ kharriketetan beha: kaleetan adi/erne.

⁶⁷ zereiola jinen: zitziola etorriko.

⁶⁸ heer: haiei.

⁶⁹ egarten: jasaten.

⁷⁰ zelüko: zeruko.

⁷¹ dienian aizo honer: dutenean auzo onei.

⁷² ontzarte zühürtian: zuhurtziakzko bertutean.

⁷³ aita handia (galizismoa): aita, aitona.

⁷⁴ dateke: izango da.

⁷⁵ errazita: haserrea.

⁷⁶ gurtatiek: ohoratuek.

⁷⁷ khozütürrik: kutsaturik.

Klitus zialakoz Alexandrari erran bere handitarzünaz ta balorietzaz eskerra ziala Mazedoniarer haiñ gaitz elhe heek izan zereitzon⁷⁸ non berak erho beitzian.⁷⁹ Agripa zen egiazki harmetan khidari handia bena bere zütialakoz bethi Augustaren zorihonari, bere bitoria güziak zütian eskentzen ta hala printze haren adiskidegoa zian osoki irapaizi. Agrikola ere Corialisen eretzian zelarik harmadaren khidari lehena, haren izenian baizik etzen gudatzen ezetare bitoriaz gozatzen; geroztik dierri khidari güziek eztirade beren printzeer baizik, halako lekhian haren harmadak garhaitü diala etsaiak, halako hirian edo halako herrian bitorien ohoria eman.

Printzek egar eztiroie⁸⁰ jendiaren aitzinian konseiluak. Tibera halako kasian elhe gogorrez ixilerazi zian Junius Gallio.⁸¹ Trajan etsai zonbaitek lotsatü ta samurtu nahiz Sura, haren biziaren kontra obratzen zela otsez⁸² abiatü zen bera Suraren etxera aüharitera.⁸³

Adrian Enberadoriala soldadoen faboriaz heltürrik bethi hoiñez zabilan harmadaren lehena, berekila zütian soinezkoak ta harmak, zaldiak ta mandoak, jatekoak ta ohatzekoak, apairiak⁸⁴ soldado hobenenak beno eztütian, erien sokhorrian bethi lehena, baietare enberadore bakhoitza⁸⁵ errumaner erresuma, hüillan⁸⁶ lür güzia daukidatzen⁸⁷ ziana, berak ta haboroena hoiñez zabiltzalarik ikhustatü ziana. Sortzepenaz español zen, printze güzier gerthaldi eman daite,⁸⁸ errumanek halakorik güti ükhen sortü dütie.

⁷⁸ elhe heek izan zereitzon: hitz haiek izan zizkion.

⁷⁹ erho beitzian: hil baitzuen.

⁸⁰ egar eztiroie: jasan ez diote.

⁸¹ Junius Gallio: lehen mendean erromatar legegezona S. Paulo epaitu nahi izan ez zuena.

⁸² otsez: alegia.

⁸³ auharitera: afaltzera.

⁸⁴ apairiak: janaldiak.

⁸⁵ bakhoitza: bakarra.

⁸⁶ erresuma, hüillan: erreinua, hurbil.

⁸⁷ daukidatzen: bisitatzen.

⁸⁸ gerthaldi eman daite: etsenplu/adibide eman daiteke.

Ordainetzaz

Ordaiña da berdüthiaren akülia, da iripedia hontzen diana, dianak ere erakusten mereximentiak faboritzen diano galgiroak dütiäla gastigatzen.¹ Gure erreligionaren lekhü ederrena da, datekiäla batatik ta berzetik gure animen doiala² akadoi azkenean sekülakoz iraiñen diradianak.³

Ordaiña da gauza hain izakoia⁴ non bezaz berraren mintzo dena. Gauloisek⁵ erumarraren hartzeko phüntian antzerek beren marraketaz zütielakoz soldadoak iratzarri ta Capitolia salbatü; irepediaren legez zen erabaki erresumaren khostuz zükiela hilartian hazkürria. Hor zahar bat⁶ ere zialakoz tenploaren ohoiñak salhatü, ber legiaz zen gozatü, zonbat berze holako animaletarik bürüzagier bizia begiratürrik edo berze zerbützü señalagarri eginik. Mainat⁷ hobenenak bezala direnak zahartgoan honki errekeitatürrik⁸ hil. Zonbat zamari⁹ beren bürüzagiak gerlan etsaiarenaz garhaitürrik herioari arrankatürrik,¹⁰ beren estalbietan olhoa jan ezinez, ogiz ta ardoz bazkatü izan diradianak ta hil ziradianian heen üdüriäla zurezko zaldiak heen larriaz estalirik ohorezki begiratiak.¹¹

Tratamendü halakoak exerzitü diradianian abereen eretzian, gizonak bere zerbützien laitekia ordain bagerik? Bai balima ezetare egingei dianetan, ezi zaldi zaharra zerralkiaz ta frenoaz lot bada bere zahargoan leal da gizona pausiaz¹² dadin goza zerbütza eztirokenian¹³ ta ohore dian hiltzian bere bizian bezala. Errumenek errekeitü hartara etzien faldarik brobak daude¹⁴ Horatius Codexian etsaien kontra

¹ galgiroak dütiäla gastigatzen: kalteak dituela zigortzen.

² doiala: neurriä.

³ iraiñen diradianak: iraungo dutenak.

⁴ izakoia: naturala.

⁵ gaulois: galo, galiar.

⁶ hor zahar bat: zakur zahar bat.

⁷ Mainat: zerbitzari, mirabe.

⁸ honki errekeitaturik: ongi zaindurik.

⁹ zonbat zamari: zenbat zaldi.

¹⁰ herioari arrankatürrik: herioari ateraturik.

¹¹ begiratiak: zainduak, gordeak.

¹² gizona pausiaz: gizona atsedenez.

¹³ zerbütza eztirokenian: zerbitza ez dezakenean.

¹⁴ azpian ezabatua *dagotze*.

gudatu denian hiriko zübian, Mucius Scævolak zialakoz Porsena hiriaren setiotik gibelerazi. Emazteen ohore tenploan / 351 /, Coriolanaren amak bere semia Errumako kalthetarik gibel ethorerazi zialakoz.

Kabale langiliari dagoan bezala hazkürrü hona, orozbat gizonari bere zerbütian dago, ordaiña. Aidürü hartan¹⁵ ari da, bakhoizki gerlan. Bi haritz adarrez khoroa bat soldado bihoztoiener zereitzen bürian jarten, etsaien bülüsteak¹⁶ zereitzen bertüziten.¹⁷ Anibalek soldadoer güdalat zabiltzanian hitzemanetzütian bihoztoitzen ta hitza zereien etxekiten.¹⁸ Titus Gracchus karthaginesen kontra eraunsten zenian¹⁹ etsai bürükal diuru soma bat zian emaiten edo motzlariari liberdadia ützen.

Arminius²⁰ alemanen khidari famatiak anaie bat zian Germanicusen harmadan; haren ikuskatü nahian joaitea zian errumener galdo egin.

Flavius²¹ zen deitzen, bathü bezain sarri²² heia nola begi bat zian galdü? Harek halako lekhian ta halako güdan zer ordaiñ zian ükhen? Soldata zereitzela emendatü ta alezlan bat eman,²³ khoroa ere gudarier emazkidatzen zenetarik bata ere ziala ükhen. Heek ziradian begi galdiaren ordaria Germanicusen pian. Scipion Afrikan aldiz, Scipioren denporan berze ordaiñik etzen salbü etsaier atzamanak baloriaren doiala emaiten ziradianak.

Bena dügün jar esparantza ezpadago ordaiñan ta lankhei güzietan sentha-gaillarik eztügüla ikhusiko gizonen obretarik sobera ardüra esparantza khea bezala aboatüririk ardüra ere zerbützü handienak eskerbeltza lagüntüririk, jakile Scipion herriz kanpo hil zena. Cristoffle Colomb Indiak ta Amerika iderenik espaiñoler herri aberatsik, bester erakhuts e'lezan ber bidea, heen erregiak hilerazi ziana.

Ordaiñen feitian²⁴ ederrenak dirade fontsian apürrenak, arhinenak baliorik gabiak, izaite batere eztienak gure gogoaren barnen zerbait uste ta kanpoan fan-

¹⁵ aidürü hartan: igurikipen hartan, itxoite hartan.

¹⁶ bülusteak: bilaizteak, bilusteak.

¹⁷ zereitzen bertüziten: zitzaientzen baimentzen?

¹⁸ zereien etxekiten: hitzari eusten, hitza atxikitzen.

¹⁹ eraunsten zenian: jarduten zuenean.

²⁰ Arminius: (-18, +25) edo Herman germaniar generalak, Varusen erromatar legioeak garaitu zituenak 9. urtean.

²¹ Flavius: Titus Flavius, (39-81) Erroma edertu zuen enperadorea.

²² bathü bezain sarri: topatu bezain laister.

²³ alezlan bat eman: zaldi alesan bat eman.

²⁴ feitian: efektuan.

tomak direnak²⁵ khürütze batenekila²⁶ auna bat²⁷ zerrenda gorri edo urdin zon-bait aldiz gobernü ahül bat gobernadoriari bere hona jan eraziten dereioana ta bere ondokoer pergamin athe bat²⁸ baizik üzten eztiana.

Hartakoz zahar errana dago gerlako zerbützia bi jente suerter irizten eztela²⁹ aberastazünian edo eskelegoan daudener: lehener deirelako zerbütza herria ta erregia dohaiñ, berzer aldiz deus gal eztiroiengo zerbaiten irapaiztian direlako inkaratzen ta dremenden³⁰ ordaiñaren esparantza denian egiatik, goldenabarrari loth beitaude,³¹ tieso hil artian.

Zerrenden gatik aberatsak dirade ari, berziak khürütze arhinarentzat hogei ta bost urthe zerbütziarekin dieno phezü bizkarrian denbora llabüragoan aldiz aberatsa zerrendak dü altxatü bera dabilalako ordaiñen üthürri³² ta han ezpadü thipil erraiten³³ gerlan beno hobeki lizatekiala bere jauregian, beitü Ekidariari³⁴ adiaraziten hala ere aberatsek dielako harmada edertzen, dieno eskelek iratzalten³⁵ txipiago. Ordaiñen athia gudariantzat har beno mehiago, aberatser aunaz doa zerrenda, berzer aldiz emeki emeki hel eztadila.

Bena gudaria iripediaren ezagützi³⁶ ez fida, ezagütziak ezti³⁷alako ordaririk iripedian eztü egongiarik amoriotik da ezagützia sortzen ta iripedia dagoeno amorio gaberik düta erranen³⁶ kabalia beno sordeitz³⁷ dela? Ezi heetan ukha eztaite ezagütze handirik badela; edo hobeki mintza nadin egiazkoa han dagoela ta heetarik dügüla, ardüra, gaizki merexitüririk ordaiñ segürrenak baietare jarraikienak.

²⁵ fantomak: fantasmak, ireltxoak.

²⁶ batenekila: batenekin.

²⁷ auna bat: auna bat luze, beso bat/ukondo bat luze.

²⁸ athe bat: meta bat.

²⁹ irizten eztela: heltzen ez dela.

³⁰ inkaratzen ta dremenden/...: keiñatu, ta den gutienik.

³¹ loth beitaude: (azpian *loth beitagotze* ezabatua).

³² ordaiñen üthürri³²: errekonpentsen iturrira.

³³ thipil erraiten: garbiki esaten.

³⁴ ekidariari: kreadoreari.

³⁵ iratzalten: itzalarazten.

³⁶ düta erranen: esango ote dut.

³⁷ kabalia beno sordeitz: aberea baino txarrago.

Errelijionia da konzentziaren gurazkongarri¹ ihorek² hartan züzenik eztiana, ezetare talazkida³ ahal lirokiana. Bortxaz edo amorioz hel ahal daite animal ba-saena, bena errelijione okherraren xüxentzia da Jinkoaren obra; haren manhüz israelitek nozpait gudatu bazien Kananean odolgiroak, geroztik ihori holako photererik eztü eman ta printze batzuek beren gain halako lankeian sarthü, züzenik bagerik, gauza sagratü ta santian gaitz güziak zereuela gerthaldi berri dago brobatürrik⁴ ezi Karles V. enberadoriak Alemaniako gogarpetariak⁵ zütiano kaltarraiten⁶ Henrike II Frantziako erregia sokhorri zien othoitü, ta harek Alemaniari liberdadia küperatü.⁷

Arrazo berian Lois XIII Gustaf Adolf Suedako erregiari jündadürrik biek gogarpetien etsaia zien garhaitü: halako obrak eztirade Jinkoarenak baizik. Etzian Enberadoriak zelüko manhürrik gudukatzeke alemanak, arren heen bakirea etsaiari frantsesak ta suedoak zütian jarri. Luis XIV. zütialakoz errelijionian bere iripediak eskerniatü, gerla tristetan zen sarthü, milion bat gizon Frantziatik des-terratü ta deus honik obratü, lana etzelakoz Jinkoari agrada.

Eztait⁸ arrazoan daudenez hotxki bizi behar giradiala gure errelijionian eztire-neki, ezi güziak girade Adamen seme ta aurhide, errelijionen banaitiak askazigoa desegin eztiro,⁹ uste badüt nere errelijionia anglesarena beno hobe dela, haren gogoan / 354 / khinperra dago. Enian¹⁰ ezta legerik harena dezadan guda, berian da hain gizon pherestü nola ni enian, ni enian beno anglesa berian lealago.

Jinkoak eztianez nahi dierri güziek nork bere gisala lezen zerbütza, bere legen arauiala nork daki? Ta sinhestian amorioan ta garbaian dagoela errelijioniaren

¹ gurazkongarri (Lar.): ondarezko, patrimoniozko.

² ihorek: iñork.

³ talazkida (Lar.): gogo emate.

⁴ brobatürrik: probaturik.

⁵ Alemaniako gogarpetariak: Alemaniako menpetuak?

⁶ kaltarraiten (Lar.): erasotzen, atakatzen.

⁷ küperatü: eskuratu.

⁸ Eztait: eztakit eta zalantzan nago.

⁹ eztiro: ez dezake.

¹⁰ enian: ene errelijionean, nire erlijionean.

igabürra nork eztaki. Arren khiristia hobenena da, eginbide hartan xüxenenik dabilana ta gogoan badüt ni nizala bidetik herratürik nabilana.

Jenderik ezta aiten errelijionia etzereienik hobenena, hartakoz berri bataren aipamenak ohiltzen eztiana.¹¹ Gauza zaharretan dügü fedia haiñ tinko non sinhets ezpeikiniro gure aitasoak ibili direla bide okherrian hartako indianoak zioan nahiago zela bere aitekila¹² infernian, eziez khiristien lagün pharadüsiaren esparatzen. Halako da gizonaren gogomena ustian zaharrago delakoz bere errelijionia den hartakoz hobiago, hala ere nekez goga daite jendia errelijione berriala, bagerik badago.

Errelijione egiazkoak berzer eztü mesperetxürik ekhartan, bena bai heek erresetü eskentzen. Errege David bethi bizi izan zen Hiram Tir-eko¹³ erregiaren adiskide, Salomon orozbat Jerusalemeko tenpliaren eragiteko, Seleukos¹⁴ Asiako erregiak hanko sakrifizioen gastiak bere khostüz ziradian egiten.

Berze errege hanitzek ere oberta izigarriak zütien tenplo hari igorraiten, alabardere pagano ziradian güziak. Gregoire XIIIk sokhorri eman zian frisoer Espaiñako erregeren kontra, etziradialarik Aita Santiari menpe. Egün oroz dügü printziak errelijione banaitietan bizi direnak algarri sokhorri emaiten.

Constança Julian apostata, Heraclius¹⁵ Constantin IV ta Vgerrena menpean, khiristia franko zütien menpe lealenak. Theodorik, Alarik ta berze wandalen erregiak orozbat batzuek ziradialarik pagano berziak arrien / 355 / errelijione egiazkoaren etsai odolkiroenak ziradian.

Errelijioniaren astakürrian zonbat gerla, hari arrotz ziradianak ta kapa haren pian zonbat latzeria ta herio mündian. Zonbat eliza errerik ta zonbat iripedi eskeletürik. Ezta errelijionerik gerla manhatzen dianik; güziek bakia die pheredikatzen, phüntü hartan diradialarik bizitzia, zeren errelijionia heen aharren arrazorik eztauke.¹⁶

Nor berian dagoeno, berziak berian beza üt bizitzera, faltsü heen iretziak izanik ere, hobetzeko Jinkoak printzer eztü eman photeria, bena bai manhia beren hitzaren tieso begiratzia ta beren artian dütien balorakider leal izaitia; hau lizate

¹¹ ohiltzen eztiana: atera eragiten ez duena.

¹² aitekila: asabekin.

¹³ Hiram Tireko: -969 Tyroko errege, nahiz paganoa izan, Salomon tenploaren eraikitzen lagundu eta Tyroko salerospena garatu.

¹⁴ Seleukos: (-325,-280) mazedoniar erregeak ez zuen Alexandroren inperio osoaren eskuratzea ardietsi.

¹⁵ Heraclius: (575-641) Enperadorea persiarrak garaitu baina leku sailduak galdu.

¹⁶ heen aharren arrazorik eztauke: heen eztabaideen arrazoinik ez dagoke.

egiazki heen errelijonia ta dierrienarena, ihoren eskerniatzia ezi nor bera da bere konzentziaren nausita Jinkoa berbera haren akadoi bakoitza. Jinkoak zian, Kain seiñalatü zianian eskümükatü¹⁷ bathüren zütienak erho e'lezen¹⁸ gosez ere hil e'ladin, lür franko eman lantzeko ta hiri ekidatzeko¹⁹ hala nahi zian.

Jinkoak errelijione banaitiaren gatik, bizian ezetare honetan photererik etziala emaiten inhori da ageri, hartakoz ere Abrahamek Abimaleki balleraki²⁰ zien egin algarreki Isakek ta ber Abimelek Jinkoaren izenian ere zin egin gudarik etziekiela sekülan ta Galaad mendia zedarri²¹ zatekiela. Jakobek ta Labanek ekideitzatü²² zien.

Israelitak bakian bethi berze dierrikila²³ izan ziradian salbü Kananeanekila Jinkoak zütialakoz eskümükatü, bena orai eskümükü halakorik iripedier ezte lakoz sistatzen apostoliak dio «eskümükatü, etsai bezala har eztezagün, gaitzik egin eztezagün, bena bai honki ahalena karidadearen doiala egin bedi» hau erakhusten derekünak.

/ 356 / Dezan nork berak jarraik zeliak²⁴ eman dereion bürübidia ezi hau da gizonaren eginbidian adra xüxenena²⁵ ta halako da apostoliren irakastaldia. Kanon 'khal diz pharadüsiko borthak²⁶ eztirade phorrokatzen ezetare heetan jendia borthaz sar eraziten.

Dezagün arren jüdia, calvinista, lütheriana üt beren sinhestetan katholikak bezain khiristiak dirade bi azkenak halako Jinkoak nahi ezpalütü, hitz bakhotx nahi bezala lütüke. Jüdioak ta türkak²⁷ beren errelijionen gozomen osoan dütü ützen ta ez khiristiarer israelitek bezain kananeanen erezian aritez²⁸ ez halako manhürrik heen kontra egin.

¹⁷ eskümükatü: eskomulgatu.

¹⁸ bathüren zütienak erho e'lezen: topatuko zutenek hil e'lezaten.

¹⁹ hiri ekidatzeko: hiri sortzeko.

²⁰ Abimelek (hebreoz errege seme) Abrahamen anderea bahitu zuen, ustez eta haren alaba zen. (balleraki = hitzarmen).

²¹ zedarri: mugarri.

²² ekideiztatu: egiaztatu.

²³ berze dierriekila: beste nazionekin.

²⁴ zeliak: zeruak.

²⁵ adra xüxenena: arau zuzenena.

²⁶ pharadüsiko borthak: paradisuko ateak.

²⁷ türkak: musulmanak.

²⁸ kananeanen erezian aritez: kananeandarrekin jokatzuz.

Jinko honaren obra da heregen aldonatzia²⁹ ta heen salbazionia errekeitatzia,³⁰ khiristienena gerthaldi honez heer bidia xahatzia³¹ berzela hel daite Sigismont enberadoreari heltü zereioana, khiristi hüillan güziak³² bohemien kontra harmatüririk akhasatü beitzien erresumatik ta haren primü bakhoitza Ladislas bizi llabüragozkitü.

Orozbat gerthü zen Karles V enberadoreari Alemaniako hereger lüzez gerla eginik, bakia heen nahiala egitera behartü zen³³ bere semia enberadore ezintü müstürüts³⁴ ta dolamenez abartüririk, konbentü batetan sarthü hiltzera.³⁵

Felipe II. haren semiak aitaren herexak³⁶ nahian jarraiki, herri belgikak zütian phartean galdü, ta berziaren begiramena Austriako askazier eman behartü. Gure Frantzian obra halakoetara Karles IX ta Henrike III nahian atrebitü zonbat ta zonbat zorigaitzetan etzien bizia akabi Mareskal Montlucek³⁷ bere pharte haiñbeste kalbinista ta heen ministro ürkaerazirik zer protxü dü errelijioniari küperatü,³⁸ batere Valoisen, Austriasen Kastelaren ezetare Luisarenetik ezetare Montlucenetik üzten bakhoitza ez egon. / 357 / Egiptako erregek liberdade osoa iripediari zien üzten; batzuk zezena, berzek horak, berzek krokodila zien gurtatzen. Zonbaitek die erran halako sofrimentian ta jenden berhez üztian hobekien garhaiteko zela arrazoa.

Beharrak dü bethi errelijioniak bardintü Josue Jinkoaren iripediaren izenian Gabaonekila³⁹ jüntatü zen ziradialarik pagano ta heer amorheanen kontra⁴⁰ so-khorri eman. Azak ere Judeako erregiak Jinkoari leal zenak, errege Benadabekis zerbitzatü zerion pagano zelarik. Orozbat Akhasek Judeako erregiak asirianak siri-rienen kontra zütian deithü. Menahemek ere israeliten erregia pakto, Paul asiri-rienen erregiareki, zian egin, diharü ere eman. Makabeak ere errumenekin ballerakin etziroena egin? Dezagün arren aithor beharrak errelijione banaitenak düttiala iz-

²⁹ heregen aldonatzia: heresen konbertitzea.

³⁰ errekeitatzia: arduratzea.

³¹ xahatzia: garbitzea.

³² khiristi hüillan güziak: kristau ia guziak.

³³ zen: (azpian *beitzen* ezabatua).

³⁴ müstürüts: ahoa bete haginekin.

³⁵ hiltzera: (azpian *beitzen* ezabatua).

³⁶ herexak: aztarnak.

³⁷ Montluc: (Blaise de Lasseran de Monluc) (1502-1575). Oso zatarra protestanteen ihi-zean. Ez zen Euskal herrian sortu.

³⁸ küperatü: eskuratu.

³⁹ Josue ta Gabaon: beren artean egin hitzarmenetik Saulek Kanaan herria garaitu.

⁴⁰ amorhenak: Mesopotamian II milenioan Akkaden buru. Amurrhabi erregea izan ospetsuena haren lege taulak gorde direlako.

kontzen ta gaistoari eskia bethi eman izan dela sordeitzaren kontra,⁴¹ berriz ere sordeitzari sokhorri gaistoa gert'etzadin handiegi.

Printzen tratietan errelijionia dago bethi berhez heen politikak haren ez-tianian beharrik. Gizonaren lehen ballerakina da Jinkoareki bap-teian deiolako hitzeman zereiola leal izanen. Kalbinistek, lutheranuek, griegoek ber alarazdean⁴² baptheiaz dirade sartzen, hartara direlako güziak khiristian, dirade anaie bederak dü bere jaiera⁴³ bena heen banaitiak ogenik khiristi izenari egin ez-tiro,⁴⁴ zeren eta sagramendiaren mugidalda⁴⁵ gizonaren photeriak ainbeste ezpeitiro,⁴⁶ ezetare jaiera batek berziaren khinper⁴⁷ züzen habororik haren honkian⁴⁸ edo gaitzian erraiteko eziez egiten diradian orenetan.

Jesus Kristen izena da khiristianenak, haren sektariek zombait aldiz iharrausi diena,⁴⁹ bena aize'khal-dier⁵⁰ bethi xütik egon da. Printzek ere zombait aldiz beren onkarriak borraska heetan nahasi zütielako, gerla errelijione-koak dirade sorthü beren artian, nahiz nork bere sekta edo fabori ziana balia erazi; bena beren abantailentzat baizik ez-tiradiano ari iripediak ere sinhestian errelijioniaren gatik ziradiala gudatzen hartako gerla suerte hau da bethi gaitziena izanik ühaitz odolak⁵¹ ixurerazi, dierriak eskeletü ta errelijioniak irapaizi, irapaizi beno haboro⁵² galdü.

Ordian galtzera zabilalako ta erresuma errelijione gabe zelako leziren bazterrian, entzüten ziradian jende zühürren heiagorak⁵³ Jinkoaren erresuma mantenitü behar zela ta errelijionia segürtatü dialako, batak berzia betiraunden⁵⁴ delako ere iripediaren eretzian, dena arima khorpitzian.

Errelijioniak ez-tütü maite jende ephelak, bero nahi dü-tü bere adiskidiak, nahi beita arrena garra bihotzian dienak, ezi ephelik hotziala haiñ mehe da banaitia

⁴¹ sordeitzaren kontra: txarragoaren kontra.

⁴² alarazdean: ausartzian, erabakitasunean.

⁴³ jaiera: joera.

⁴⁴ ez-tiro: ez dezake.

⁴⁵ mugidalda: eragina.

⁴⁶ ezpeitiro: ezpaidezake.

⁴⁷ berziaren khinper: bestaren alderantziz.

⁴⁸ habororik haren honkia: gehiago haren ongian.

⁴⁹ iharrausi: inarrosi, astindu dutena.

⁵⁰ aize'khal-dier: haize ukaldiei.

⁵¹ ühaitz odolak: basaibai odolak.

⁵² irapaizi beno haboro: irabazi baino gehiago.

⁵³ heiagorak: garrasiak.

⁵⁴ betiraunden: eternitatean.

non erran ahal belait⁵⁵ diradiala ber gauza. Bihotz beroek baizik beha eztaude noiz datekian bakiaren ta akadoiaren⁵⁶ besarka errelijionia alageratzen diana ta izigarri Jinkoari laket dena.

Ebanjelioa pheredikatü etzeno mila errelijione faltsük estaltzen zien lürra erumanek zienaren gatik Espaiñian, Frantzian ezetare berze lekhietan gerlarik eztü egin izanik ere heekilan banaite handirik, bena nonbait nausitzen ziradiankal⁵⁷ hanko Jinkoak Errumarat iripedien⁵⁸ / 358 / lealtarzünaren berme zütien eramaiten ta han berenekilan izkontzen.⁵⁹

Bena errelijione khristiana agertü bezain sarri faltsü güziak batetan hari etsaitürik, alde orotarik kaltarraiez ta onkarraiez⁶⁰ baizik harez mintzo etzen. / 359 / Mundian sortzen zen meskabü güzietzaz ziradian khristianak gaizkertiak⁶¹ bizitzen ziradialarik angüriak bezala. Orai aldiz Jüdioak J. K.en jinkotzia ükhatzen deien Erroman berian daude bake osoan. Diano inkisizioniak Trinidadia Jinko bakoitzian gurtatzen ta pürgatorioa ükhatzen, dialakoz apezak Bazkoz gomatzen⁶² diala erreraziten.

Berze elhe halakoetarik dio hau heregek⁶³ noizpaizko kaltarraitürik erraiten ondokoek katolikak papistak dütie deitzen ta berentzat katoliko izena begiratzten, dioelarik süz garbitü diela errelijionia papistek, jarraiki dütien dongetarik⁶⁴ ta bere usadio gaistoetarik, bena aipatzen eztie heen bertarazale⁶⁵ famatü Luther ta Calvin heen apostoliak ezetare erraiten ehüntze⁶⁶ zointan errelijionia ezarri dien ohiko gisala beztidürik, otsez⁶⁷ ordian zen bezala diela jarri, ezi⁶⁸ bi apostolü hetarik lehena fraile zen Alemanian, berzia kalonje Frantzian beren irakasdetan⁶⁹ izan ziradian grifña handietan betzigoetara aharran⁷⁰ Espiritu santiak etzütian arren

⁵⁵ belait: bailizateke.

⁵⁶ akadoiaren (Lar.): justiziaren.

⁵⁷ ziradiankal: ziren bakoitzean.

⁵⁸ iripedien: populuen (alegia, garaitu herrien).

⁵⁹ izkontzen: ezkontzen.

⁶⁰ kaltarraiez eta onkarraiez (Lar.): erasoz eta merezimenduz.

⁶¹ gaizkertiak: gaitzez leporatuak.

⁶² gomatzen (Lar.): trufatzen, burlatzen.

⁶³ herege: herese.

⁶⁴ dongetarik (Lar.): deabruetarik.

⁶⁵ bertarazale: hara ekarle.

⁶⁶ ehuntze: mende.

⁶⁷ otsez: alegia.

⁶⁸ ezi: zeren.

⁶⁹ irakasdetan: irakasketetan.

⁷⁰ betzigoetara aharran: irainetaraino eztabadan.

goiargitü, ezetare Jinkoak bidaldeatü⁷¹ ofizio hartako. Nontik arren heen photeria bertarrant ahal lezen ehün Kontzilioek amabostehün urtheetan errelijioniaren ohore egin zütienak

Biz⁷² heen errana ezkiribu Santian eztiradiala gure jaunaren legian, bena Elizari gaitzik ezpadie egin, deusere Jinkoaren zerbützian eztenian egobiarrik⁷³ honki die egin ta errigarri⁷⁴ bizitzü halakoek nork bere eliza berria nahi ükhen dien obratü ta bi ükhündari heen lanthari.⁷⁵ Ezta alabadere heen fideldarik sinheste tiesoan eztagoenik bere eliza S. Petrirenena egiazki dela.

/ 360 / Josefek jüdioen kondairan, 13. berezitan dereikü erraiten errumenen jüdioen kontra gerlaren hatsarrian⁷⁶ bi errelijione ziradiala Ccesareako hirian, hantik zena judioen galtzepen güzia gerthü. Errelijione banaitetarik lege ta oitüra berri diradialakoz sortzen hantik dira aphezen ta ministrien artian aharrak⁷⁷ heen pheredikietarik iripeden higuinak ta heetarik gerla odolgarriak.

Prusiako erresuman bada errelijione güzietarik ta heen artian ez aharra bakhoitzik; senthagailla⁷⁸ halako lizatekeia printziaren legeen indarretik gerthü bakiak diala han ere egongia? Ez ja arauki haiñbeste dierrri banaitetan herrian, ezi arrotz heetan kalbinista frantsesek saldoa dienak handi ta dierrri haren izairitzü bakalda.⁷⁹ Nork eztü ezagützen alabadere alemanak ta prusianak bezain mantso daude bakian, hirur Johane Lili bethi⁸⁰ bihotzian dütükiela hilartio⁸¹ dioelarik.

Khirstia khirstiari, frantsesa frantzesari lothüririk, alanoa alanoari bezala⁸² zer da hantik heltü, erresumako erikindia⁸³ herri arrotzetara jestegitüririk⁸⁴ erresuma

⁷¹ bidaldeatu: gidatu.

⁷² biz: bedi.

⁷³ egobiarrik (Lar.): pazientziarik.

⁷⁴ errigarri: parregarri.

⁷⁵ bi ükhündari heen lanthari: bi ukapen heen landatzaile.

⁷⁶ hatsarrian: hasieran.

⁷⁷ aharrak: erriertak, liskarrak.

⁷⁸ senthagailla: mirari, mirakuilu.

⁷⁹ izairitzü bakalda: naturazko taldea. Frantses saldo horrek eraiki zuen Berlin XVIII. mende hasieran. Haien ondokoak Berlinen bizi dira.

⁸⁰ Hirur Johane Lili: Frantziako erregeren armak edo flordelisak. Hortaz Egiategik erran dezake Oihenarteren gisa «han izanik horra naiz», zeren idazki guzietan sakabanaturik dago, gure idazlea Berlinen eta Polonian egon zela soldado.

⁸¹ bihotzian dütükiela hilartio: bihotzean izango dituztela hilarte.

⁸² lothüririk alanoa alanoari: alano zakurra zakurrari loturik.

⁸³ erresumako erikindia: erresumako elitea.

⁸⁴ herri arrotzetara jestegitüririk: atzerrira iheseginik.

herenaz zelarik flakatürrik ta herenaz haren etsaiak indartürrik.⁸⁵ Zorigaitz hainbesteren kausa nontik? Erregetzü Valoisco kasta Karles IX ta Henrike III haur mentsez⁸⁶ akabatzero zabiltzalarik, Gizek⁸⁷ odol hartarik ama bat ükhen zielakoz Frantzian erregetzia bürian zen lanthatü, bena Henrike IV. Nafarrako erregia erresumako primiak zereielakoz thronoaren bidia thapatzen kalbinista gaitza zelakoz, zioelarik «khora printze hartara erorten bazen kalbinista zatekiala erresuma oro».

Bertan zütian katoliko güziak lotsatü, batian Aita Santia ta Espaiñako erregia ere Gizakoek⁸⁸ nekatüko zütiela kalbinistak ziratekenian büruzagitü⁸⁹ harmetara bi alhetara ziradian / 361 / nor laisterrago lehiatü ordian batak berzia frantzes ziradiala, güziak khiristian, güziak adiskide edo askazi⁹⁰ batetan etsaitürrik ta odol egarritürrik otsoen ta artzainhoren⁹¹ pare erauntsi ziradian.⁹² Aphezek alde batetik, ministreak besteetik arotz bohaderaren⁹³ ofizioa zieno zinez egiten. Espaiñako erregiak arotz katalaner inkatz beharraz zereien zuskitzen⁹⁴ ta Erromari harri ezpata zorrotzgeiak hil eraziten.

Aroztegi⁹⁵ heetarik jalki diradian galgiroak zorigaitzak, sakrilegioak, nork erran ahal litiro?⁹⁶ Heetarik Frantzia galdia zelarik Jinkoaren esküpetan dagoela eztate⁹⁷ düdarik ezen heek zien arren Henrike IV. tronian jarri. Heek ere kalbinistak faboritü dütiela, nork diro ükha.⁹⁸ Errelijionian daude gogomen banaiteak bakhoizkatü ahal litironak eztzereitzola hala desagrada ageri da, bai etare obra hartara atrebitü diradianak dügü ikhusten, ikhusten ere sekta heen etsaietarik, heen ondokoetarik ere eztila baratü halere ta sektak daudela xütik.

⁸⁵ herenaz haren etsaiak indartürrik (Luis XIV begi kritikoz dakusa).

⁸⁶ haur mentsez: haur gabez.

⁸⁷ Gize: Guiseko dukea, Lorrenako printzea, halatan ere kanpotar printzea zen German Inperiokoa, ez frantsesa.

⁸⁸ Gizakoek: Guisearen inguruan antolatu zen «liga catholica» Euskal Herrian Urtubiko anderea zelarik Espainako erregearentzat protestanteen zelatari eta salatari: hortarako euskaraz XVI. mendean hogeit bat gutun idatzi zituen.

⁸⁹ ziratekenian büruzagitü: izango zirenean buruzagi.

⁹⁰ askazi: ahaide, senide.

⁹¹ artzain hora: artzain zakur handi, txuria, otsoen etsaia.

⁹² erauntsi ziradian: ari izan ziren, jardun zuten.

⁹³ arotz bohaderaren: errementari hauspoaren.

⁹⁴ inkatz beharra zuskitzen: ikatz beharra hornitzen.

⁹⁵ aroztegi: errementaria.

⁹⁶ erran ahal litiro: esan ahal letzazke.

⁹⁷ eztate: ez da izango.

⁹⁸ nork diro ükha: nork dezake uka.

Gerthaldi lotsagarri heen landan, nola sar daite gizonaren hünian⁹⁹ Lois XIV bere konfessoreaz enganatürrik Nanteseko Edita errebokatzero atrebitü zen ta Jesuiten amorioaren gatik bere photerian galtzero herena; zilegi etzaikü Jinkoaren akadoietan so egitia, bena zirelako jesuitak lür güziaz hügüntürrik¹⁰⁰ dirade orai judioak bezala lür güzian herratürrik¹⁰¹

Kalbinistak dirade düdabagerik katholikuen etsai narrikatienak, izan dira heek Engleterran judioak Espaiñian izan diradianak. Zeren? Zeren eta Jinkoak toleratzen diano gurtatzen dütianak tolerariak gük ezpeitütügü nahi ta eztügularik aldondatzen,¹⁰² gure etsaiak beitütü emendatzen ta hantik gerla haboroenak errelijioneari arrotz osoki diradianak arrapizten¹⁰³ gerla haiñ odolgiro dena non errelijoniak deno, zereitzon ohiltzen. O! Errelijioniaren zaiñak daudelarik kharidadian, harek dereiküno manhatzen konzientziak eskernia eztetzagün bena medio güziez gogomen banaitala bakiala jinerazitez ezi gizonaren nazaroa da idia-rena, «non etare zemaia latzago, han bur'khaldiak zinezago».

Lutherienek ezetare kalbinistek Jinko honaren graziaz kharistian diradiala dioe. Jesus Kristen dagoela lealen bakia, hartan die esparantza artekaririk nahi eztie apostolu Elizari tinko daudela ta haren leger leal dirade ustian heen pheredikariak Lutherez ez etare Calvinez hitzik eztie aipatzen errelijioniaren berrizale heen salbatzeko ta berentzat zahartzat beraien primagoaren gatik liburuetan, salbü Ezkiri-ribü Santian mintzo die, diradian Bibliaz; bena ministriak bethi ari diren pheredikietan katholiken kontra bihotzak behazaler khozützen¹⁰⁴ Aita Santia eztilarik berze apezküpiak beno gehiago Elizan, Jinko bezala diela gurtatzen ta her ohoria dielarik santier egiten egiazko idolatrak diradiala. Halako irainez dütie heresiak beren ustekidetan gogortzen ta haborotik haboroala¹⁰⁵ katholikoetarik ür-rhüntzen, dena profeziaren otsandia¹⁰⁶ dioanak denbora azkenetan errelijione banaitak berhezirik, batzü berziak erhiaz dütiela eseitüko.

Errelijione gaberik erresuma lerden eztaoke, harek dü jendia bilzen ta bizi beharrerat lürrak lantzen; Alemania nozpait herri oihan ta landa baizik etziana, jende gütik ta basa zen Strabonen ta Cautaren erraniala, orai da Europako herri ede-

⁹⁹ gizonaren hünian: gizonaren burmuinean.

¹⁰⁰ hügüntürrik: gorrotaturik.

¹⁰¹ herratürrik: sakabanaturik.

¹⁰² aldondatzen: konbertitzen, fedez aldatzen.

¹⁰³ arra pitzen: berriz pitzen.

¹⁰⁴ behazaler khozützen: entzuleak kutsatzen.

¹⁰⁵ haborotik haboroala: gehiagotik gehiagora.

¹⁰⁶ otsandia: ospea.

rena, halakatü dizalako errelijione khristianak. Pagano zenian Engleterra ehünetan gütiago zütian hiriak ta jendia arauiala, ber aukera egin daiteke erresuma güzietan, habororik diot Luther ta Calvinen sektak diabetari katolikak / 363 / beno diradiala hanitzez gauza ageria dago.¹⁰⁷ Englese berek die aithortzen errelijione berria herrian sarthü geroztik heen iripidea heren handi batez emendatürrik dagoela.¹⁰⁸ Errelijionia bethi printzetan iritauraren¹⁰⁹ kapa izan da. Harez zien pheredikariak nafartarrak menaldestü¹¹⁰ Johana Erregiña kontra; orozbat parisienak Henrike IV etsaitü.

Mahomet dagokariak¹¹¹ bere errelijione faltsiaz harmetzaz beno baliatüz,¹¹² zen bere kenkida¹¹³ izigarrietan. Lehenik bere alkoranareki¹¹⁴ Arabian emazpitürrik¹¹⁵ sirianak ta diერი güziak Hellespone drano¹¹⁶ amorioz edo bortxaz zütian garhaitü ta haren ondokoak Libia ta herri güziak Hongriala drano, Grezia ere bere ügarate güziekila batetan menpetü.

Austriako printzek nahian ere Alemania güzia garhaitü, gerla lutheraner ta kalbinister handirik zian egin, esparantzan heek zütükienian menpetü, Frantziak büürzagitü, llabürzki Europako enberadore ziratekiala; hartakoz ere Frantziako errege alemaner jüntatürrik, Austriako handinaia aphalthü¹¹⁷ behar ükhen zian¹¹⁸ ta geroztik bere zedarrien barnian baratü.¹¹⁹ Sinhets arren eztezagün errelijioniaren gatik printzeak bethi diradiala gudatzen ta Jinko honak eztakiala zertakoz diradian ari, ta haren baimenareki baizik obra e'lirokiela¹²⁰ honkirik ezetare gaitzik.

¹⁰⁷ Ipar herrietako protestanteen ekonomia garapen ederraren azterketa ez da oraingoa.

¹⁰⁸ herenez emendatürrik: herenaz gehiturik.

¹⁰⁹ iritauraren: iraupenaren ala hiritar izaitearen?

¹¹⁰ menaldestü (Lar.): jazartu, asaldatu.

¹¹¹ dagokariak (Lar.): iruzurtiak.

¹¹² harmetzaz beno baliatüz: Espainiaren konkistan badirudi erraz egin zutela musulmanek bisigodoez aseak baitziren penintsulako jende xeheak edo *iripedia*.

¹¹³ kenkida (Lar.): *conquista*.

¹¹⁴ Alkoranareki: Koranarekin.

¹¹⁵ emazpitürrik (Lar.): menpeturik.

¹¹⁶ Hellespone drano: Hellesponteraino.

¹¹⁷ aphalthü: beheratu.

¹¹⁸ behar ükhen zian: behar izan zuen.

¹¹⁹ zedarrien barnian baratü: mugarrien barrenean paratu.

¹²⁰ e'lirokiela: ez lezaketela.

Mündüko gauzetan hobenena düda bagerik da aberastarzüna bena eztelarik gizonaren bihotza osokiago bethatzen diana ezi zonbait jende aberats bizipena eskelik beno sordeitz¹ dütienetarik eztügü ikhusten ta emendatzen dütieno egünkal² ürrhe zakiak, eskaleki bizi direnik. Sathor xiloen³ pare da heen egarria betha ezitekino egarriz direnak hiltzen: hantik zühürraren elhia⁴ «egiazko aberatsa dela, nahiak eskeletü diana».

Aberatsa bere doian dagoena dabila lürrian, ontzia bezala aize honian itxasoan, berze errekeitürik salbü baiala⁵ heltzia eztiarik, hurak dütü erdiratzen ta lürriala hüillantzen.⁶ Han ere honki jinek⁷ bazter orotarik die ügürükitzen⁸ delakoz zori honaz bethi lagüntürik: alabadere eskeliak bezala galthatzen dü Jinkoari egün orozko ogia ta behar güziak; ogi hortan daudiala nork eztaki, ezi ogi bakhüna baidik ezpaliz aberatsen ogia ments etzereiener,⁹ othoitzerik auher lizate.¹⁰

Aberastü nahian ari dena ta eskele egoiten, deno aizoa honkiz akogatzen¹¹ hüillenik soo eginik¹² ezta ogena, balima lehenian izanen, ezi bide handia jarraikirik, meskabiak dütükie bathü¹³ berzia aldiz bidesketzaz abiatürik da ardüra zori honiala¹⁴ heltzen, deno lehena bere bidian baratü.

---

¹ sordeitz: txarrago.

² emendatzen dütieno egünkal: gehitzen dituzteno egun guziz.

³ sathor xiloen: sator zuloen.

⁴ elhia: hitza, berba.

⁵ baiala: itsas baiara, badiara.

⁶ hüillantzen: hurbiltzen.

⁷ honki jinek: ongi etorriek.

⁸ ügürükitzen: igurikatzen, itxaroten.

⁹ ogia ments etzereiener: ogia eskas etzaietenei.

¹⁰ othoitzerik auher lizate: otoitzik/erregurik alfer lizateke.

¹¹ aizoa honkiz akogatzen: auzoa ongiz itotzen.

¹² hüillenik soo eginik: hurbildik begiraturik.

¹³ meskabiak dütü bathü: nahigabeek ditu gelditu.

¹⁴ zorihoniala: (azpian ezabatua *zorthü honiala*).

Medio hanitz dütü aberatstarzünak bata merkatalgoaren tratian, berzia ohoin-kerian, heben zikgingoan,¹⁵ han honki ükhenetan¹⁶ ta da agertzen ordenuetan. Berze hectarik zoiñtara heltü / 365 / direnetarik batere ez aberatsik gütiz begir-zen ezpadakie jakin. Tacitak dio Cneus Lentullus Españian zelarik Getulianak garhaitürrik fama handia zela heltü ta izigarri aberastürrik eskelegoaren ta aberats-tarzünaren arteko menaskaro ta ohorezki bizia igaran ziala.

Zaldia gizonaren, mandoa ilhagin zakiaren, astoa eiheramenaren,¹⁷ eskelia abe-ratsaren, güziak bata berziren zerbützari bagaude; diradialarik bata berziaren khos-tüz bizitzen ta aberasten. Ezi ezta lürretik haiñbeste ürrhe sortzen nola jende aberasten, bena deno bata pikarraitzen¹⁸ berziak haren soiñezkoak dütü biltzen, hala atzoko aberatsa egün eskele ta biharko eskelia aberats etzi.

Platonek zioan gizontzia dagoela hirur gauzaten, khorpitzian, ariman ta abe-ratstarzünian. Diru gaberik gizona dago jendiren eretzian khorpitzia arima bagerik; bera ere bihotz bagerik, odola alphor¹⁹ gaberik orotan gogoa axolbagerik eskele-go –hitz bakhoitz– gizonaren ekidate²⁰ güzien da erhailia²¹ ta ber denboran abe-ratstarzüna arima aphalen altxazalia, megopia²² thorpen zorrotzalia, khorpitz makhurren xüxentzalia ta senthagailla güzien langilia.

Aberatstarzüna Panta deitzen den harriren pare da,²³ berze harri güzien ber-düthiak bereganat akandatzen²⁴ dütian ta haren ekhartia khozü güzietarik begi-ratzen diana: ezi aberatstarzünü berze gauzetan diradian berdüthiak daude hartzat deusere ezta egin eztaitekenik. Nahiak oro dütü obratzen; adiskidiak bazter gü-zietarik biltzen, hareki harmadak saldotzen²⁵ gudak irapaizten, etsaiak garhaiten, hiriak azolatzen²⁶ ta erresumak bordokatzen:²⁷ hitz bakhoitz aberatsa lürrian, pare dago Jinkoari paradusian.

¹⁵ heben zikingoan: hemen zikoizkerian.

¹⁶ honki ükenetan: ongi jasokoetan.

¹⁷ eiheramena: errotara, eiherara eramaten den gari zama, edo arto zakua.

¹⁸ pikarraitzen: bilaizten.

¹⁹ odolaren alphor: bizidunen eta suen inguruko berotasuna.

²⁰ gizonaren ekidate: gizonaren iradokizun.

²¹ erhailia: hiltzailea.

²² megopia (Lar.): izpiritua.

²³ Panta: pantaura beste harri preziosen ezaguzeko harria.

²⁴ akandatzen (Lar.): erakartzen.

²⁵ harmadak saldotzen: armadak nasaitzen, ugaritzen.

²⁶ azolatzen: suntsitzen.

²⁷ bordokatzen: kordokatzen.